

1 POLSKO V DOBĚ KNÍŽECÍ

aměti a v jejích proměnách. Paměť je tak sama o sobě historickým tématem, ředmětem pozornosti, který sám podléhá historické proměně. Ačkoliv tedy historická paměť představuje jen jeden z tematických aspektů syntézy, je uznána a rovnocennou a v tomto smyslu i autonomní „entitu“ polských dějin.

V české dějepisecké tradici je traktování polských dějin do určité míry poznamenáno prizmatem česko-polského vztahu. Nikoliv v tom smyslu, že na pozadí obecné historické orientace, pojmově vytvářené přece jen hlavně v kontextu českých historických reálií, je vysvětlována odlišnost vývoje a reálií polských, jak tomu do určité míry v naší syntéze; ani nejde na tomto místě o to, že interpretace určitých období a témat by byla zatížena česko-polskými konflikty. Mnohem podstatnější se toto prizma jeví v tom, že si historikové zvykli nadproporčně romítat témata česko-polských vztahů do výkladu polské historie jako takové, čemuž sice měli a mají snadno pochopitelné důvody, čímž však může být z hlediska českého čtenáře význam „české komponenty“ zveličován až do podoby ptického klamu. Týká se to samozřejmě (i když na první pohled možná poněkud paradoxně) především těch období, ve kterých česko-polské vztahy a prolínání skutečně nabývaly na intenzitě a významu: středověku, částečně 19. století znovu v určitých souvislostech 20. století. Autoři se snažili této optice v mezích ložného vyhnout – ne proto, že by ji principiálně považovali za nemožnou, nepravou nebo nelegitimní, ale především proto, že se snažili vůči této tradici najít určitou alternativu a tím možná přiměřeněji představit roli česko-polské slace v polském historickém vývoji.

Tím spíše i pro vztahové dějiny platí totéž, co bylo řečeno o výběru zahrnutých zohledněných informací a faktů v souvislosti s předchozími kapitolami. Místo anonického souhrnu je zde nabídnut přehled, jenž se snaží shrnout základní i ze nabídnout orientaci v hlavních souvislostech a jenž již z tohoto důvodu zignuje na zhuštěné představení kanonizovaných dat, jmen nebo událostí. dním z důvodů je i zvolená optika, která se vedle úzce chápané relační perpektivy dějin vztahů a kontaktů snaží představit i optiku alternativní, reflektující e vzájemné souvislosti různé roviny česko-polského prolínání, do něhož vedle ztahových dějin v klasickém smyslu náležejí rovněž různé formy kulturního a jiého transferu, nepřímého ovlivňování nebo vzájemného vnímání. „Vztahovou apitolu“ je tak třeba chápat jako určitý obecný úvod do problematiky. Česko-polské prolínání vyžaduje nejen nový analytický výzkum, ale i samostatné synttické zpracování. Nejzáslušnější a nejsystematičtější dílo na tomto poli, dvouílná práce *Češi a Poláci v minulosti* (Praha 1964, 1967), připravená autorským oektivem pod vedením Josefa Macůrka a Václava Žáčka, se drží spíše tradiční erspektivy vztahů a kontaktů a již z důvodu svého stáří nemůže odpovídat všem erspektívám a potřebám současné historické vědy. Také dějiny česko-polských istorických prolínání proto volají po nové syntéze.

Miloš Řezník
Varšava, 2. února 2017

Nesnadný vstup do dějin

HNĚZDENSKÝ AKT

Ještě nikdy neopouštěl císař Řím s větší nádherou, rozplýval se merseburský biskup Thietmar při vzpomínce na zbožnou pouť císaře Oty III. do Hnězdna (Gniezno). Na místě také čtenářům dovysvětlil, že se císař chtěl pomodlit u ostatků pražského biskupa Vojtěcha, které jen o málo dříve získal a v hnězdenském kostele uložil polský kníže Boleslav I. Chrabrý, a zběžně též popsal směr a průběh cesty. Proto je známo, že Ota III. překročil Alpy v posledních dnech roku 999 a že se po krátkém odpočinku v Bavorsku přesunul do Míšně. Odtud zamířil do země Milčanů a kde si za krajem Dědošanů, asi na břehu řeky Odry, se měl setkat se svým hostitelem, polským knížetem Boleslavem. Do hnězdenských bran však ustoupil po boku poznaňského biskupa Ungera a v kajičném pohnutí zřídil nad hrobem mučedníka církevní provincii, již obratem předal do správy Vojtěchovu bratru Radimovi. Novou metropolí, které měla podléhat biskupství v Kolobřehu (Kolobrzeg), Vratislavi (Wrocław) a Krakově, rovněž vybavil oltářem a relikviemi a po výměně skvostných darů a přísah se v čestném doprovodu 300 Boleslavových družiníků v plné zbroji přesunul do Magdeburku.

Skvěle zpravený kronikář Thietmar si vystačil s odkazem na začátek roku 1000, čemuž neodporuje soubor listin, jež Ota III. datoval 6. února 999 v Řezně. O šest týdnů později, přesněji 23. března 1000, se zdržoval v Magdeburku, přičemž v mezičase, údajně přímo nad hrobem svatého Vojtěcha (actum in Sclavania in civitate Gnesni ubi corpus beati martyris Adalberti requiescit), obdaroval vicenzského biskupa Jeronýma. Pakliže se přidržel sakrálních zvyklostí, a učinil tak v neděli, mohla se rozhodující hnězdenská schůzka konat někdy kolem 10. března. Po vysvětlující glose volá též povýšení Hnězdna na církevní metropolí. Současník Thietmar si povzdechl, že doufá, že vše proběhlo podle práva (ut spero legitime), což při jeho nezastíraném obdivu k saským vládcům hraničilo s kritikou. Císař měl jednat bez požehnání biskupa Ungera, jakkoliv kanonické právo striktně vylučovalo, aby byla nová církevní provincie ustavena proti vůli úřadujícího biskupa, a protože Unger souhlas nedal, byla pro Thietmara, papeže a hlavně říšský episkopát od počátku sporná i legitimita hnězdenského aktu.

Dodejme ovšem jedním dechem, že merseburský biskup pokládal polského knížete Boleslava Chrabrého, s nímž poslední z otonských císařů Jindřich II. vedl krvavé a veskrze neúspěšné války, za nevďčníka a domýšlivého troufalce. Počátek trampot adresně spojoval s důvěřivostí císaře Oty III., když ve zjevně narážce

za rok 1000 utrousil, že císař jmenoval poplatníka pánem (*quod tributarium fa-
iens dominum*), ačkoliv ještě Boleslavův otec Měšek se prý neodvažoval vstoupit
do domu lužického markraběte Hodona v kožichu. Možná i proto si s hnězdenským
výjezdem nevěděly rady ani jiné říšské dílny. V Hildesheimu dokonce usou-
lili, že Ota založil na synodě ve Sclavinii čili kdesi ve Slovany obývaných zemích,
edn biskupství a že se souhlasem papeže a na žádost českého knížete Boleslava
istanovil metropolitou Vojtěchova bratra Radima (*Gaudentia*), jenž se měl ode-
rat do hlavního města Slovanů Prahy (*in principali urbem Sclavorum Praga*).

Rok 1000 uvízl rovněž v polské paměti, jejíž podobu na počátku 12. století za-
hytil a do příběhu piastovských knížat a králů zapracoval vzdělanec známý dnes
jmenem Gallus Anonymus. Chráněnec polského knížete Boleslava III. Křivo-
istého výslovně zdůraznil, že by nemělo být zapomenuto, kterak císař Ota III. pu-
oval za modlitbou a smířením ke svatému Vojtěchovi a jak na vlastní oči spatřil
lávu, moc a bohatství Boleslava I. Chrabrého. Po vzletném proslovu nechal cí-
saře, aby s vědomím urozených a přede všemi (*consultu magnatum coram om-
nibus*) vložil na Boleslavovu hlavu císařskou korunu (*imperiale diadema*), neboť
ak znamenitý muž si prý nezasloužil, aby byl pouhým knížetem nebo hrabětem,
i ve jménu budoucího přátelství nazval Boleslava bratrem a spolupracovníkem
císařství (*fratrem et cooperatorem imperii*), jakož i přítelem a spojencem římského
idu (*populi Romani amicum et socium*). Na znamení velké úcty jej poté obda-
oval hřebem ze svatého kříže a kopím svatého Mořice a postoupil piastovským
vládcům právo udělovat bez překážek církevní úřady jak v polském království, tak
v dobytých zemích barbarů.

Gallus Anonymus se dovolával souhlasu papeže Silvestra II. a hledal poučení
v jakési svatovojtěšské legendě, aby ve výsledku dospěl k obrazu, který se ve všem
odstatném s kronikou Thietmara z Merseburku rozcházel. Vzájemně se vyluču-
jící postřehy tak doslova dláždí cestu k otázce, zda dokážeme rozpoznat hranici
nezi imaginací středověkých kronikářů a záměry císaře, který v Hnězdně, snad
ryze soukromých pohnutek, util památku svého přítele Vojtěcha. Co se tedy
roku 1000 stalo? Složil snad Boleslav I. Chrabrý lenní přísahu nebo byl rovnou při-
at do sakrálního společenství křesťanských králů? A jakým způsobem byl upra-
ven vztah hnězdenského metropolity k Magdeburku a Poznani? Vstoupil vůbec
piastovské monarchie? Ale nezapomeňme ani na řetězec příčin, jenž nejmocněj-
šího muže evropského Západu přivedl do Hnězdna, třebaže Boleslavův otec Mě-
šek byl po řadu let odkázán na přímluvy pražského dvora. Kde se tedy vzaly moc
i bohatství, které daly vzniknout legendám o zlatem zářícím dvoře polského krále
Boleslava Chrabrého?

HLEDÁNÍ POČÁTKU

Hnězdenský akt se vymykal dobovým zvyklostem zejména proto, že jej císař
Ota III. vyhlásil daleko za hranicemi římsko-německé říše, v části Evropy, kterou
ehdejší vzdělanci obecně pokládali za barbarskou. Snad vůbec nikdo si nedo-
vážal představit, kde Hnězdno leží, jak vypadá a proč ve zdejších kostele spoči-
nuly ostatky svatého Vojtěcha. Přes propast času se tak lze jen dohadovat, zda se
Hnězdně nacházela pohanská svatyně, kterou bylo nutno christianizovat, nebo

se na zdejších pahorku, snad obětišti s kamenným stolcem, scházeli zástupcové
okolních rodových klanů, aby nalézali právo, a Boleslav Chrabrý si takto symbo-
licky přivlastnil výkon zeměpanské moci.

Přesvědčivá odpověď pohřichu chybí a sotva očekávat, že bude někdy předlo-
žena, protože obdobné intronizační (?) stolce byly nalezeny v nepříliš vzdálené
Poznani a na Lednickém ostrově (Ostrów Lednicki). Zcela jasno není ani v jiné
základní otázce, a sice kdy se začaly psát první řádky národních dějin, neboť
vlivný proud polského dějepiscetví nadále obhajuje autochtonní výklad, který
počátky Slovanů hledá v lužické kultuře, jejíž počátky sahají do poloviny dru-
hého tisíciletí před Kristem, takže proslulá opevněná osada v Biskupině bývala
pravidelně prohrašována za praslovanské sídliště. Střízlivější, alochtonní výklad
však upozorňuje, že lužická kultura zmizela zhruba kolem roku 500 před Kristem
a že se povodí řek Visly a Odry stalo migračním prostorem, do něhož vstupovali
Keltové s Germány. Mezi Baltem a podhůřím Karpat se tak rozšířila jednak kelt-
skými zvyklostmi ovlivněná převorská kultura, jednak s Góty spojená kultu-
ra wielbarská. Jistou proslulost si ovšem vydobyla snad pouze Jantarová stezka,
která spojovala pozdně antické římské impérium s Baltem, přičemž věhlasným
alexandrijským geografem Klaudiem Ptolemaiem zmiňované místo *Calisia* bývá
kladeno do Kališe (Kalisz).

Nejednoznačné a porůznu roztroušené zmínky spolu s rozbořem hmotných
pramenů naznačují, že Slované výrazněji zasáhli do polských dějin až v průběhu
6. století. Závažnou úlohu při tom nejspíše sehráli Avaři, kteří roku 562 zabrali
střední Podunaj, a přinutili tak Slované, aby začali věnovat více pozornosti ro-
vinám za severními hřbety karpatského oblouku. Pokud platí glosa byzantského
notáře Theofylakta Simokatese, že Slované, jež v roce 592 zajal byzantský císař
Maurikios, dorazili k Bosporu po namáhavém putování od Baltského moře, mu-
sely být bažinaté a nepříliš úrodné nivy velkých řek osídleny během několika
dekád. Kontrola strategických brodů a důležitých křižovatek si asi vynutila užší
spolupráci, z níž se zrodily různé strukturované personální klany a posléze kme-
nová společenství. Vratké dohady se však mění v jistotu teprve v 9. století, kdy si
slovanského světa začala všimnout karolinská říše. Z tohoto probuzeného zájmu
vznikl krátce před rokem 850 spisek, který vypočítával přímé sousedy karolinské
říše na severním břehu Dunaje. Před koncem 10. věku byl pak základní výčet do-
plněn o vzdálenější kmeny a etnika severu a východu. Podle mladšího přípisku
Vislu ovládali Vislané, Lendicové (či Lendzané) a Goplané, zatímco kolem Odry
měli sídlit Holasicové, Opolané, Slezané, Lužičané, Dědošané, Milčané a možná
i jakési Hloupé hlavy (*Lupiglaa*).

Rozsahem nevelká kompilace, pro kterou se ujal název *Geograf Bavorský*,
zmiňuje mezi jinými Lendice (Lendzany), jejichž jméno k nám dnes promlouvá
z ruštiny (Lachy), litevštiny (Lenkas), maďarštiny (Lengyel) nebo turečtiny (Le-
chistan) a ve všech případech označuje Poláky. Náš zpravodaj znal také Vislan-
y, které si kolem roku 879 tributárně podrobil mohmírovský kníže Svatopluk,
přičemž vislanský vládce měl – alespoň podle staroslověnského Života svatého
Metoděje – přijmout křesťanství. Přiměřeným způsobem byly zachyceny rovněž
kmenové pořádky v Poodří, proč však *Geograf Bavorský* vynechal Polany?

Zjevnou mezeru ve výpovědi pramenů není možno připsat na vrub prosté ne-
znalosti, neboť i letopisecké dílny s živým zájmem o mocenské dění za východním

břehem Odry si nebyly zcela jisté, čemu a komu Piastovci vládnou. Vidukind z Korvey si pomohl tvrzením, že Měšek stál roku 963 v čele Slovanů zvaných Lestkové (*Sclavi qui dicuntur Licicaviki*). Židovský kupec a diplomat Ibrahim Ibn Jakúb zase Měškovi přiznal titul krále severu, v legendě o svatém Oldřichovi se objevil jako kníže Vandalů (*dux Wandalarum*) a samotná knížecí doména, jejíž ochranu převzal nedlouho před rokem 1000 stolec svatého Petra, byla kostrbatě označena za Hnězdno s příslušenstvím (*civitas Schinesghe cum pertinentiis*). Kde se tedy vzali Polané, k nimž uznávaný encyklopedista Gervasius z Tilbury připojil na počátku 13. století vysvětlující poznámku, že jejich jméno znamená tolik co polnosti (*Polonia si dicta in eorum idiomate, quasi Campania*)?

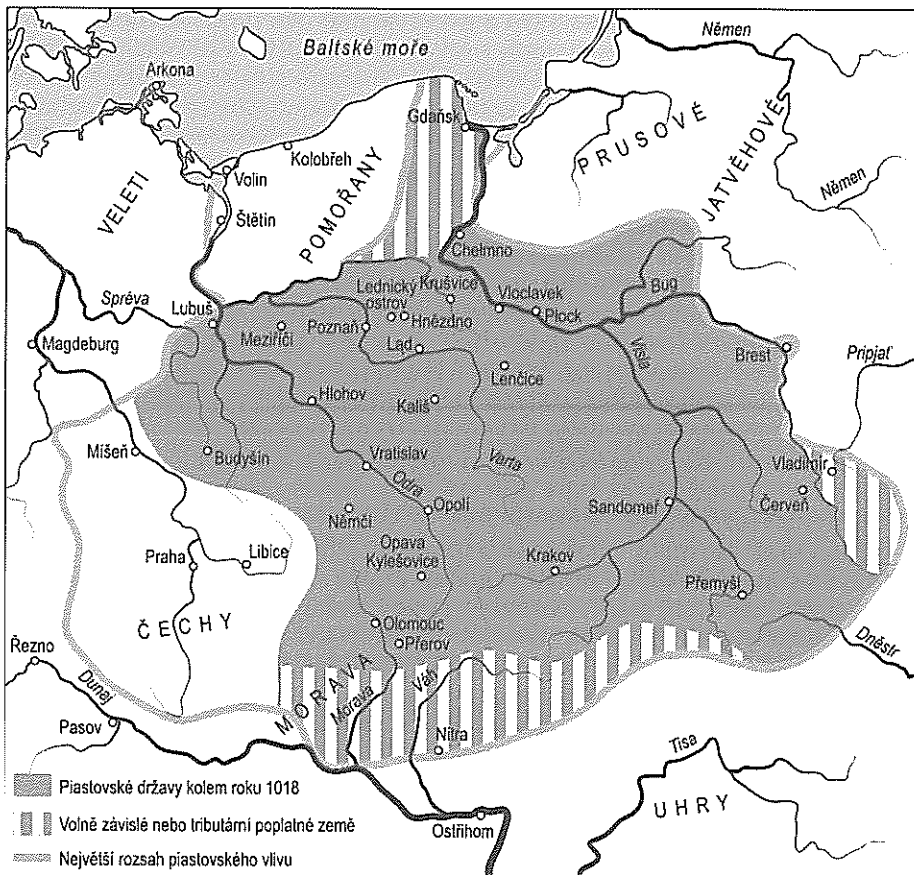
V podivuhodném opomenutí byl v minulosti spatřován důkaz, že Polané unikli zájmu vzdělanců jednoduše proto, že představovali kmenový svaz, jehož přítomnost zůstala zahraničním pozorovatelům utajena. Jiné hlasy zase zdůrazňovaly, že o Polanech před rokem 1000 nikdo neslyšel, a že je proto bude nutno pokládat za nepřiliš vlivné společenství, které živořilo ve stínu slavnějších Goplanů. Samotný rok 1000 pak dláždil cestu ke spekulaci, že by jméno mohlo odkazovat na hnězdenský akt, neboť císař Ota III. se prý v Hnězdně stylizoval do role Kristova služebníka (*servus Jesu Christi*) a zřídil nad tělem svatého Vojtěcha první církevní metropoli slovanského světa. Údajně se přitom nechal vést Izajášovým proroctvím, podle něhož se Hospodinem požehnaná země stane úrodným polem, které Bůh svěří lidu nové smlouvy a nového jména, a protože hluboce věřící císař učinil z Hnězdna sídlo vyvoleného národa a střed sakrálního společenství, stejně jako se z Vojtěcha stal Adalbert a z Radima Gaudentius, také Měškův lid se změnil po křtu v Polany.

Hnězdenským aktem završená proměna bezejmenné obce v Polany byla odmítnuta s nevídanou rozhodností. Nejprve proto, že údajně nový lid vyznával křesťanskou víru ve druhé, možná dokonce třetí generaci, a bez odpovědi zůstala rovněž další námitka: proč Boleslav I. Chrabrý čekal na rok 1000 a císařovo požehnání, když vzestup piastovského rodu započal již před polovinou 10. století a veřejným počtám se těšil Boleslavův otec, kníže Měšek? Setrváme-li u Měška I., potom právě jeho válečné a diplomatické úspěchy mohly v krátkém čase provázet natolik rozdílná společenství, že Polané začali suplovat jakousi vyšší politickou identitu, která měla spojit vítěze i poražené a zároveň odlišit a rodit se piastovskou državou od hodnotově spřízněných sousedů v Polabí nebo Pomořanech. Ostatně shodným způsobem vypovídají ruské, mnichem Nestorem uspořádané letopisy, do nichž byl na přelomu 11. a 12. století vložen příběh o pravlasti a následném rozptýlení Slovanů do různých koutů Evropy. K Visle měli zamířit Vislané, kteří se později přejmenovali na Lechy, přičemž z některých Lechů vznikli podle Nestora Polané, z jiných zase Luticové, Mazovšané a Pomořané. A proč se Polané objevili v písmem zaznamenané historii v předvečer hnězdenské schůzky? V důkazní nouzi by snad stačilo odkázat na císařovu pouť k barbarům, což samo o sobě obrátilo pozornost k slovanské části Evropy. Proto ona pozoruhodná souběžnost, kdy se o knížeti Polanů (*Pal-aniorum dux*), Polanech (*Polani*) a zemi Polanů (*terra Polanorum*) rozepsaly nejstarší svatovojtěšské legendy i Thietmar z Merseburku a zároveň mezi Visou a Odrou obíhaly denáry, na nichž Boleslav Chrabrý nesl hrdý titul knížete Polska (*princeps Poloniae*).

Lopotné přemítání nad možným a pravděpodobným přece jen opatrně připouští, že se Polané nemuseli zrodit v sakrálně-teologickém průsečíku císařovy hnězdenské cesty a že nic nebrání klást jejich původ do dob, kdy si kníže Měšek I. podrobil sousedy a hledal pro svou državu a lid příhodné, pokud možno neutrální pojmenování. Zda se tak stalo vědomě, či přirozeným vývojem, zůstává předmětem dohadů stejně jako název, který mohl být odvozen z rolnických polností. A kde pátrat po kořenech piastovské moci? Přímé písemné zprávy sice chybí, nicméně výpověď archeologických pramenů dokazuje, že v první třetině 10. století ovládala budoucí střed země mezi řekami Vartou a Vislou skupina pevností, mezi nimiž vynikalo Grzybowo, následované Moraczewem, Ładem a Lednickým ostrovem. Místní pořádky narušil převrat kolem roku 940, kdy bylo ohrazeno starší kultovní (?) místo v Hnězdně, nově vznikla hradiska na Dómském ostrově (Ostrów Tumski) v Poznani a Hedči (Giecz) a do země začaly proudit arabské dirhamy a zlomkové stříbro. Zhruba o deset let později jakousi centrální, již piastovskou (?) doménu chránila soustava sedmi, možná osmi hrazených sídel, vzdálené západní přístupy hájily opěrné body na řekách Vartě a Obře, zejména Meziříčí (Międzyrzecze) a Santok, na Odře bylo opevněno Krosno, zatímco východní a severní hranice piastovského vlivu dosáhla řek Visly a Noteče.

Vzpomínky na první piastovská knížata přežívaly v Krakově, kde Gallus Anonymus na počátku 12. století vypočítal hlavní sídla Boleslava I. Chrabrého a do soupisu zahrnul Poznaň, Hnězdno a Hedč, k nimž překvapivě připojil vzdálenější a také mladší Vloclavěk (Włocławek). Sám však nevěděl nebo nepokládal za podstatné, že piastovské hrady nezřídka vyrostly na starších základech a že vzestup knížecí dynastie provázely na svou dobu rozsáhlé přesuny obyvatelstva z obsazených či napadaných území. V zázemí významných hradeckých sídlišť se tak objevily vesnice přesídlenců, Pomořanů, Prusů nebo Moravanů, z říše přivedení osadníci se podle Thietmara z Merseburku usadili v Němčí (Niemcza), a za doklad úspěšné kolonizace jsou dnes pokládána také srbská místní jména (Sarbia, Sarbsko, Sarbinowo). Naopak za vnější hranou piastovské domény byly udržovány liduprázdné, četnými záseky vybavené oblasti (preseky), které měly zastavit či alespoň zpomalit postup případných vetřelců.

Přijmeme-li, že nucené i dobrovolné přesídlování a v neposlední řadě válečná kořist učinily z Piastovců rozhodující vládců mezi Vislou a Odrou, pak se můžeme ptát, proč se z polské státotvorné paměti vytratil kmen Vislanů. Na přelomu 12. a 13. století písíci mistr Vincenc Kadlubek sice obhajoval Krakov jako kolébkou piastovské monarchie, nicméně vyjma smyšlené pověsti o knížeti Krokovi (*Graccus*) a jeho dceři Vandě se spokojil s Polany, jejichž příběh přesunul do krakovských kulís, čímž Hnězdnu přisoudil roli pouhé církevní metropole. Krakov přitom vstoupil do dějin dříve a rázněji než odlehlé Hnězdno, neboť kmeny Lendiců a zejména Vislanů udržovaly čilé styky s mojmírovskou Moravou. Volnou závislost na Moravanech, která se projevila v jezdecké výzbroji a výstroji, vystřídal po roce 906 volný dohled Maďarů, přičemž mocenské poměry v horním Povislí určovaly kmenové hrady, mezi nimiž vynikal Krakov nebo Naszacowicze. Změnu přinesla polovina 10. věku, kdy si Lendice podrobil kyjevský kníže Igor, zatímco Krakov opanoval český kníže Boleslav I. Právě přemyslovská posádka vládla Krakovu po řadu dekád a do stejné doby klade místní tradice působení záhadných, odjinud však neznámých biskupů Prohora a Prokulfa. Po Češích se

Polsko za vlády prvních piastovských knížat

Krakova zmocnil kníže Měšek I., jenž dobyl Vislansko ve dvou samostatných válkách. Nejprve zabral východ země, kde nechal zbudovat pevnosti v Přemyšlu, Lublinu a snad Sandoměři, a v letech 988–989 se mu podařilo obsadit i Krakov.

Piastovské výboje usnadnilo pevné a spolehlivé zázemí v Kališi a tamní základna se osvědčila i při postupu v povodí řeky Odry. Rovněž zde nejprve platila vůle moravských knížat, kterou po roce 935 vystřídala tributární závislost na Praze a snad kolem roku 963 si oderského prostoru začal všimnout kníže Měšek I. Nejprve si podrobil Dědošany, byť z jejich země musel odvádět desátek míšeňskému biskupovi, a postupně vybudoval nebo spíše přestavěl soustavu hradišek na Odře, včetně strategicky položeného Hlohova (Glogów), Opolí (Opole) a Vratislavi.

Měškův zájem se neupínal jen k hustě zalidněnému Krakovsku nebo Poodří. Ještě před rokem 990 stanuly piastovské družiny na pobřeží Baltu a zřídily si zde opěrné body v Gdaňsku, Kolobřehu, Volinu a Štětíně. Další vývoj však prokázal, že vzdálenou periferii poutaly k Hnězdně příliš křehké vazby a přes rozpad

kmenových struktur chyběla novým pořádkům mocenská a prostorová stabilita, takže piastovská doména zůstala povážlivě volným svazkem různých rodových klanů a komunit. Přesto Měšek I. odkázal nástupcům skvělé dědictví. Pevné a dobře chráněné centrum kolem Hnězdna, Poznaň a Hedčce s věncem vnějších držav a program, pod jehož klenbou vykročili Goplané, Vislané nebo Lendicové k politicky jednající obci Polanů.

ORÁČ PIAST A JEHO ROD

Proměna klanových struktur v personální svaz, Polany, zaplnila významnou, ne-li přímo rozhodující kapitolu v dlouhé genezi polské státnosti. Jaká úloha však připadla Piastovcům? Spolehnali se snad na podporu předáků a urozených, kterou si pojistili rituálem vzájemného obdarování, ritualizovanými sliby a přísahami věrnosti, nebo se pokoušeli vnutit své představy jiným vydíráním a silou? Z čeho odvozovali právo na knížecí stolec a jak hájili vlastní mocenský primát mezi Polany?

Mnohé objasňují kapitoly, v nichž Gallus Anonymus zachytil mytickou část příběhu piastovských knížat. Podle pisatele panoval v Hnězdně za dávných časů kníže Popel, jenž uspořádal bohatou hostinu pro velký počet předáků, aby oslavil postřížiny svého syna a dědice. Skrytým úradkem Božím se u knížete ohlásili rovněž dva tajemní poutníci, kteří však byli hanebně vyhnáni od hnězdenských bran a museli se uchýlit do podhradí. Zvláštní náhodou stanuli před jakousi chatrčí, kde chudý knížecí oráč, Chvostiškův syn Piast (*Pazt*), a jeho žena Řepka připravovali slavnost postřížin. A přestože očekávali sousedy a přátele, nabídli cizincům bečku vyleželého piva a vepřika. K úžasu a radosti přítomných ale piva neubývalo a maso naplnilo celých deset džberů, takže prostý rolník mohl pozvat ke stolu i svého pána. Záhadní hosté mezitím přistříhli chlapi kadeře a v náznak budoucích událostí jej nazvali Zeměvitem (*Semouith*).

Věštba se naplnila po několika letech. Zatímco Piastův syn zdárně prospíval, dokud Bůh nerozhodl, že se stane knížetem Polska (*Polonie ducem*), Popel byl i s potomstvem vyhnán ze země a pronásledován krysy se ukryl do dřevěné věže na jakémsi ostrově, kde všemi opuštěn bídně skončil. Tehdy již Polsko vzkvétalo pod žezlem knížete Zeměvita, ovšem vladařská obratnost nechyběla ani jeho nástupci Leškovi (*Lestik*), právě tak jako vnukovi Zeměmyslovi (*Semimizl*), který zplodil slavného, byť zprvu slepého syna Měška. Těžká zkouška trvala sedm let, než Měšek zázračně prohlédl, a když se šťastný otec dotazoval starších a moudřejších, nemá-li chlapcovo osvětlení nějaký skrytý smysl, dostalo se mu výkladu, že Měšek povznese dosud slepé, pravého Boha a víry neznající Polany nad okolní národy. Potud kronikář, který si neodpustil mravoučnou doušku, že se Měšek dlouho zmítal v pohanských bludech a že žil pod jednou střešou se sedmi manželkami, než jej ke svátosti křtu přivedla jeho snoubenka, česká kněžna Doubravka, jež si vymínila, že vstoupí do manželského svazku výlučně s řádným křesťanem.

Poslední řádky Gallem převyprávěného mýtu se již prolínaly s historickými událostmi, což nás přivádí k otázce, kde se autor přidržel bájněho líčení a co si vypůjčil z příběhu Polanů? Krajiní názory připouštějí, že by se za pádem knížete Popela mohla skrývat porážka Goplanů nebo Kujavanů. Mytická vrstva by

také mohla citovat jakési vnitřní rozbroje mezi Polany za časů legendárních knížat, k nimž by se snad vztahovala i ne zcela jasná poznámka Vidukinda z Korvey, že Měšek vládl Licicavikům (Leškovcům?). Oba naznačené a nepochybně svůdné výklady je však nutno brát s krajní zdrženlivostí. Nejprve proto, že piastovská mytologie pouze rozvíjela obecný motiv Oráče, živitele rodu, k němuž připojila biblickou nadstavbu, která měla dokázat, že se Piastovci nezmocnili vlády násilím a v rozporu s právem, nýbrž že jim moc nad zemí a lidem připadla z Božího úradku. Opatrně by měly být posuzovány rovněž údajné skutky legendárních knížat. Není sice vyloučeno, že si jakési zásluhy skutečně připsal kníže Lešek, neboť jinak by Vidukind z Korvey nemohl uvést, že Měšek byl knížetem Leškova lidu a severské ságy by asi neznaly národ Lesar, nicméně dosti výmluvná jsou jména mytických vládců. Z Piastova čili pěstounova rodu vzešel Pán obce, tedy Zeměvit, poté se chopil moci Lstivý muž, tedy Lešek, a nakonec se správy věcí veřejných ujal Zeměmysl neboli ten, kdo Myslí na obecné blaho.

Prvoplánové historizaci se vzpírá i hlavní dějová osa, která směřuje od symbolického bezčasí pohanského věku k přijetí křtu. Nezvyklý důraz na christianizaci ale mohl být přidán k původní mytologické vrstvě dodatečně, možná ve třicátých letech 11. věku, kdy se zhroutila první piastovská monarchie a venkovský (?) lid se vrátil k víře předků. Zhruba ve stejné době mohl být dopovězen příběh vyhnance Popela, a to proto, že neodbytní hlodavci náleží do porýnských legend a v piastovské mytologii se mohli objevit teprve s příchodem Richenzy, manželky Boleslavova syna Měška II. Lamberta.

Dalších zpřesňujících vsuvek a doplňků se piastovská mytologie dočkala na počátku 13. století, kdy se ve stopách Galla Anonyma vydal mistr Vincenc Kadlubek, aby do mytické krajiny polského dávnověku zasadil kujavskou Krušvici. Legitimizační podstata bájných příběhů však dotčena nebyla, což jen dokazuje, že piastovské dynastii náležel primát k vládě povolaného rodu (stirps regia) a že knížata spravovala Polsko z titulu přirozených pánů (domini naturales). Přesto se Piastovci stali veřejným pojmem teprve ve druhé polovině 16. století, jako by se v dynastické paměti snoubil pragmatismus s nezájmem o rodové kořeny. Patrně ne náhodou se z rodové genealogie zcela vytratilo jméno Piast, jedině v Mazovsku si občas vzpomněli na Zeměvita, Zeměmysla a Leška, jehož si oblíbila rovněž opolsko-ratibořská knížata.

Piastovská správa věcí veřejných trvala v Krakově a obnoveném polském království do roku 1370, Mazovsko spravoval rod do roku 1526 a ve slezském Poodří vymřeli poslední přími dědicové legendárního Piasta Oráče v roce 1675. Navzdory dlouhé a tragickými zvraty neskrblící vládě se dynastie nemohla pochlubit národním světce, byť vhodných kandidátů se nabízelá celá řada. Například Měšek I., jenž se zasloužil o christianizaci země, Boleslav I. Chrabrý, který přesvědčil císaře Otu III., že by Hnězdnu slušel status první církevní metropole slovanského světa, či Jindřich II. Pobožný, v bitvě s Mongoly zahynuvší v ratislavský kníže doslova naplňující ideál křesťanského mučedníka. Nezdá se však, že by národní světce knížecí krve někomu chyběl. Obecné úctě se těšila památka svatého Vojtěcha, Pěti bratří nebo třeba svatého Stanislava, a kdyby bylo nejhůř, mohli se Piastovci i jejich lid dovolávat přízně a ochrany stolce svatého Petra.

Na konci svého pontifikátu (1073–1085) Řehoř VII. pověřil kardinála Deusdedita, aby z kuriálního archivu vybral nejdůležitější dokumenty a pořídil z nich výpisky. V takto vzniklé, před rokem 1099 uzavřené sbírce se dochoval regest, podle něhož jakýsi soudce Dagome (*Dagome iudex*) a senátorka Oda (*Ote senatrix*) se syny Měškem a Lambertem světili stolci svatého Petra město zvané Schignesne (*civitate in integro que vocatur Schignesne*) s veškerým příslušenstvím (*cum omnibus suis pertinentiis*). Z dalších řádků je patrné, že ono příslušenství sahalo do Pomořan, možná až k Baltu, a že sousedilo s Prusy, Kyjevskou Rusí, Krakovem (*Craccoa*), řekou Odrou, snad Moravou (*Alemure*) a zemí Milčanů. Tolik registr, který se pohřbchu dochoval jen ve zmatených opisech. Nepozornosti kuriálního notáře tak zřejmě vděčíme za soudce Dagomea i senátorku Odu, kteří nahradili pisatelům asi neznámé donátory, podle všeho knížete Měška I. a jeho druhou manželku Odu z Haldensleben. V záhlaví regestu se objevilo rovněž jméno papeže Jana XV., což znamená, že příslušná dohoda musela být uzavřena mezi roky 985 a 992. A město Schignesne? Sotva šlo o něco jiného, než o Hnězdno s okolím. Nicméně proč na vrcholu moci stojící Měšek usiloval právě o papežskou protekci?

Připomeňme si nejprve, že sám Měšek se hlásil ke stolci svatého Petra, ale jeho lid mohl být pokládán za křesťanský jen podle dosti volných měřítek. Kolem roku 990 sice opanoval Krakovsko, kde mělký otisk zanechala česká správa, které mladší krakovská tradice vložila do vínku legendární biskupy Prohora a Prokulfa, ovšem jádro piastovských držav kolem Poznaně, Hnězdna a Hedče zasáhla christianizace nejdříve v průběhu let šedesátých. Událostem blízký Thietmar z Merseburku se nechal slyšet, že se zatvrzelý neznaboh Měšek I. oženil s dcerou českého knížete Boleslava I. Doubravkou, která se jako dobrá křesťanka nesmířila s bludařstvím svého budoucího manžela a dobrotou jej přivedla k rozumu a křesťanské víře. Milovaného vládce měl poté následovat nevědomý lid, byť na prvního biskupa Jordana čekala úmorná práce. O sto let později písař Gallus Anonymus si liboval v symbolech, a proto se zmínil o Měškově slepotě a zázračném prozření. Zrod polského křesťanství však stejně jako Thietmar spojil s Přemyslovnou Doubravkou, která měla souhlasit se sňatkem pod podmínkou, že snoubenec přijme svátost křesťanské víry a do manželského lože prý ulehla teprve ve chvíli, kdy se přesvědčila, že Měšek vede zbožný a mravný život.

Inter malotomo sub ioh. xy. pp. dagome iudex
et ote senatrix. 7 fili: coy. milicia 7 labr. nescio cui generi homines
puto aut falso fuisse. qm ipi. a m. iudicib; regunt. legunt bēty. P.
cūlisse unū cumtate in integro. que vocē schignesne, cū orb; il; pntentis. infra
hō affines. sicca incipit molatē longū mare. sup; bruce usq; in locū q; dē
russe. v; f; et fuisse ex tēdente ilq; in craccoa. et ab ipsa craccoa usq; ad flum
od de. recte illocū qdā alemure. et ab ipsa alemura usq; in rā mēze. rec
te in craccoa. 7 ex in deducunt in craccoa. usq; in p; dicitā cui
tate schines. gte

Dagome iudex (výsek z *Collectio canonum*, pořízeného na přelomu 11. a 12. století)

Obě relace pohlížely na kněžnu Doubravku se zřejmou náklonností a veškeré její poklesky omlouvaly vyššími zájmy. Kupodivu Měšek I. zůstal zajatcem osobních vášní, jako by o křtu a budoucnosti země rozhodly soukromé potřeby. Ústřední zápletka byla dále rozvinuta v Krakově a Poznani, kde se čtenářům dostalo základních letopočtů. Měšek se měl zasnoubit v roce 965 a dalšího jara se prý nechal pokřtít. V roce 967 se měl křesťanskému páru narodit syn Boleslav I. Chrabrý a od roku 968 v Polsku podle tohoto podání úřadoval biskup Jordan (*Jordanus primus episcopus in Polonia ordinatus est*).

O Jordanovi se rozepsal Thietmar z Merseburku, který jej označil za poznaňského biskupa (*episcopus Posnaniensis*). Měl nejspíš na mysli jedno (?) z Jordánových sídel, neboť sotva pokřtěná země nebyla diecézí v plném slova smyslu a její správce se musel vypořádat s problémy, jež zpravidla řešili křesťanští misionáři. Možná i proto není v životě prvního polského biskupa nic jistého. Snad až na to, že se Jordanův episkopát uzavřel nedlouho před rokem 984. Za hranou lákavých hypotéz tak zůstávají úvahy, že pocházel z Čech a že na sebe upozornil jako klerik ve službách kněžny Doubravky, že se dal vysvětit v Řezně nebo v Praze a že vlastnoručně pokřtil Měška I. na Dago(berta). Pestrou sbírku nejistot doplňuje vleklá rotunda nad místem Měškova křtu. Pozůstatky obdélného paláce s přistavenou rotundou a baptisteriem (?) i poblíž stojící kostel upozorňují na rezidenční význam Lednického ostrova. Naopak základy staršího chrámu pod katedrálou, patrocinium svatého Petra, titul biskupa Jordana v Thietmarově kronice, mladší a ne vždy spolehlivá tradice, hrob zakladatele, jímž asi nebyl nikdo jiný než Měšek, a zbytky baptisteria (?) zase odkazují na Dómský ostrov v Poznani.

Nakonec ale není důležité, zda si Jordan oblíbil Lednický ostrov, Poznaň nebo Hnězdno. V úmorném pátrání po správné adrese by především nemělo zapadnout, že piastovské državy měly od roku 968 biskupa a že Jordan nepodléhal Magdeburku, přestože ten byl zakládán císařem Otou I. s úmyslem christianizovat národy slovanského východu. Těžko si proto představit, že by první polské biskupství vzniklo bez přímluvy, kterou mohli zajistit čeští vyslanci v Římě, kde kníže Boleslav I. ústy dcery Mlady požádal papeže Jana XIII. o biskupa. Podle Kosmy tehdy zazněly žádosti, jímž se nedalo odporovat. Jednala tedy Mlada jménem otce Boleslava a zároveň švagra Měška a sestry Doubravky? Proč ne. Oba rody přece spojovaly vazby více než přátelské.

Proč ale stárnoucí kníže Měšek I. usiloval o kuriální protekci? Ostré narážky v kronice Thietmara Merseburského dokazují, že v Magdeburku pokládali Jordánovo působení za omyl a že si z titulu misijního stolce pro Slované nárokovali jakýsi dohled. Že by se právě tady skrýval klíč k pochopení donace *Dagome iudex*? Možná, ovšem vyjma nezávislé církevní správy mohl Měšek myslet na své nejbližší, manželku Odu a nedospělé syny Měška s Lambertem. Patrně ne náhodou chyběl mezi prosebníky prvorozenec Boleslav I. Chrabrý, neboť tentýž vyhnal nedlouho po převzetí moci v roce 992 macechu i polobratry ze země a dal oslepit jejich stoupence Přibivoje a Odolena. Souběžně nechal razit denáry s nápisem „hrad Hnězdno“ (*Gnezdun civitas*), což posouvá do popředí výkladu rodinné, či spíše nástupnické spory.

Ať se již kníže Měšek I. obával rodových neshod nebo chtěl zajistit nerušenou proměnu misijního biskupství ve spořádanou diecézi, u římské kurie v průběhu 11. století převládlo mínění, že donaci *Dagome iudex* bude nutno chápat

státoprávním způsobem, přesněji, že Měšek světil spravované země pod ochranu svatého Petra. Výklad se mohl řídit vzorem z roku 879, kdy panonský arcibiskup Metoděj uvědomil papeže Jana VIII., že se moravský kníže Svatopluk z Božího vnuknutí vzdalil společnosti jiných vládců vezdejšího světa a vybral si svatého Petra za patrona, pomocníka a ochránce. Kuriální protekci potvrdil na konci léta 885 papež Štěpán V. a na důkaz výjimečných vztahů nazval Svatopluka duchovním synem. O dvě stovky let později se kardinál Deusdedit potýkal s *Dagome iudex* a v nouzi mohl hledat poučení v archivu, kde dříve či později narazil na korespondenci s mojmírovskou Moravou. A výsledek?

Pravidelně odváděný desátek v podobě svatopetrského denáru připoutal Piastovce ke kurii, nicméně papežský stolec na oplátku sakrálně legitimizoval vládnoucí dynastii a rovněž zajistil prostorovou stabilitu obce Polanů, když v nejistých dobách obhajoval hranice hnězdenské církevní provincie před zájmy mocnějších sousedů. A to vše nejspíš jen proto, že se tíhou let i obavami soužený kníže Měšek snažil předejít rodinným půtkám.

MEZI PRAHOU A MAGDEBURKEM

Polská, vrcholně středověká tradice přiznala Měškovi I. čestný titul prvního polského křesťana (*primus christianus Polonus*) a christianizaci země (*et fides catholica in Polonia recipitur*) povýšila na rozhodující událost a normotvorný začátek polských dějin. Z paměti tak dokonale zmizeli sousedé, vedle nichž a nezřídka i proti jejichž vůli si Polané vydobyli pevné místo na mapě středovýchodní Evropy. První piastovská monarchie se musela vyrovnat nejen s nepřátelstvím pohanských Veletů (Luticů), nýbrž i s poněkud svébytným pohledem saských velmožů. O veřejné uznání nadto Měšek zápasil v přemyslovském stínu, byť právě v Praze posléze našel užitečného spojence na poli jak válečném, tak diplomatickém.

Pozoruhodné přátelství se zrodilo z bolestných porážek, jež Měškovi I. uštědřila veletská hotovost. Na počátku šedesátých let ztratil jménem neznámého bratra a řadu bojovníků, a když saský markrabě Gero zabral Lužici a začal na piastovském knížeti vymáhat tribut, obrátil se dvojnásob tísněný Měšek na Prahu. Český kníže Boleslav I. se sice mohl spoléhat na náklonnost pohanských kmenů v Polabí, ale slibovaný křest a možná i přísahy věrnosti asi převážily, neboť staré závazky nahradil vlídný patronát nad Hnězdnem a Poznani. Úspěšné námluvy zpečetil roku 965 Doubravčin sňatek a již o dvě léta později zasáhly dva šiky českých jezdců (*duas acies equitum*) v Pomořanech. České přímluvy dokázaly zvrátit i dosud zdrženlivý postoj saských předáků. Nedůvěru nyní vystřídala občasná výpomoc, zejména pokud se bojovalo ve Slované ovládaném Poodří, takže Viđukind z Korvey označil Měška za císařova přítele (*amicus imperatoris*), ačkoliv dobře věděl, že za sobě rovného knížete nepokládala ani saská hrabata. Ostatně na počátku 11. století písaří Thietmar z Merseburku ne bez jisté radosti připomněl, že si Měšek nedovolil vstoupit do příbytku markraběte Hodona v kožichu a že usednout mohl, jen pokud tak učinil i hostitel.

Merseburský biskup opožďoval vzpomínky na markraběte v letech, kdy říše bezmocně zápasila s Boleslavem I. Chrabrým, a odkaz na dávné pořádky mohl potěšit srdce jeho čtenářů. Docela jiného názoru asi byli Hodonovi současníci, které nepříjemně zaskočily události roku 972. Neznámo proč byla svolána

výprava proti Měškovi I., přestože ten zůstal věrný císaři (*imperator fidelem*), přičemž markrabětem vedené houfy pronikly do Pomořan. Kdesi u místa Cidini došlo k bitvě, v níž na svátek Jana Křtitele (24. května) po dlouho nerozhodném zápase zvítězil Měškův bratr Ctibor (*Cideburo*). Vzápětí císař Ota I., jemuž Měšek odváděl tribut z území mezi řekami Odrou a Vartou (*usque in Vurta fluvium*), vyzval hlavní aktéry ke zdrženlivosti s napůl výhružným dovětkem, že se mají dostavit ke slyšení na velikonoční sjezd do Quedlinburku.

Velikonoce roku 973 byly ve středovýchodní Evropě očekávány s nevšedním zájmem. Ne snad pro jakýsi spor kdesi na okraji barbarského světa, nýbrž v naději, že se pod císařským žezlem podaří nastolit zbožnější a spravedlivější řád. Do Quedlinburku proto zamířila knížata a předáci z blízkého i vzdálenějšího okolí a vedle nich se u císařského dvora ohlásili vyslanci byzantského císaře nebo Langobardů z Beneventa. Znamenitymi dary na sebe upozornil český kníže Boleslav II., ale nádherou nešetřili ani jiní účastníci. Přesto zůstalo u planých přísah a ještě v průběhu jednání se zklamaný císař Ota I. uchýlil k obvyklým prostředkům, což v Měškově případě znamenalo, že pod hrozbami (*terrore compulsus*) vydal do rukojemství prvorozence Boleslava.

Někdejší císařův přítel Měšek I. asi odjížděl se smíšenými pocity, a že se jeho pohled na říšské dění změnil, prozrazují nástupnické nepokoje, které vypukly po Otově smrti 7. května 973. V čele nespokojenců stanul bavorský vévoda Jindřich II. Svárlivý, jemuž Měšek přislíbil podporu. Není známo, co všechno obnášela, neboť v dalších letech se držel spíše stranou, přestože se jeho švagr Boleslav II. musel vypořádat s opakovanými přepady saských oddílů. Chladný odstup si Měšek zachoval i v roce 978, kdy český kníže složil před Otou II. slib věrnosti, a pokud se nemýlil letopisec v Cambrai, o rok později se císař zapletl se Slovy daleko za hranicemi říše (*a finibus sui regni procul remotus, super Sclavones*), čímž asi mohla být míněna piastovská doména kolem Hnězda, Hedče a Poznaně.

Říšský sbor prý zaskočily podzimní plískanice, takže Ota II. si na Měškovi I. nevynutil více než formální záruky. Přesto se začala psát nová kapitola v dějinách říšsko-piastovských vztahů. Roku 977 ovdovělý Měšek se šťastně ucházel o ruku jisté Ody, která pocházela z rodu saského markraběte Dětricha. Chystanému sňatku nezabránil ani nevěstin řeholní slib, což Thietmara z Merseburku přimělo k omluvné poznámce, že se vše dělo v zájmu blaha vlasti (*propter salutem patriae*) a k zajištění nutného míru. Svým způsobem skandální zasnuby jsou nejčastěji kladeny do těsného sousedství roku 980, a jak se záhy ukázalo, právě tehdy se Měšek zbavil pražského poručnictví. Druhé manželství otevřelo Měškovi dveře do pokrevně spřízněného společenství saských velmožů, a že si pozvánky náležitě považoval, dokazuje okamžité propuštění všech říšských, převážně asi saských zajatců. S mocnými spojenci v zádech posunul hranice svých držav na Východ k řece Sanu, kde nechal přestavět hrad Přemyšl, a s podporou švédského krále Erika vytlačil z Pomořan Dány. Zároveň ale sledoval dění v římsko-německé říši, kterou zmítala další vážná krize.

Zkraje léta roku 983 zpusťovala východní oblasti saských držav rozsáhlá vzpoura polabských Slovanů. Luticům (Veletům) se podařilo dobýt biskupská sídla v Havelberku a Braniboru a jejich postup na Magdeburk zastavila jen narychlo shromážděná hotovost. Zmatek umocnila nečekaná zpráva, že 7. prosince zemřel císař Ota II. Následovala spěšná korunovace Oty III., jehož věk si ovšem

vyžádal ustavení poručnické rady. Značný vliv získala císařovna Theofano, nicméně na dvorském sjezdu v Quedlinburku o Velikonocích roku 984 se o svá práva přihlásil jednou již odmítnutý bavorský vévoda Jindřich II. Svárlivý. Po řádně provedené volbě přijal hold knížat, mezi nimiž vynikali tři slovanští vládcové: český kníže Boleslav II., lutický kníže Mstivoj a Měšek I. Nadějná cesta bavorského vévody za královským pomazáním ovšem uvázla v jemném předivu mocenských vazeb, které Jindřicha připravily o valnou část stoupenců a v létě 985 jej přivedly do Frankfurtu, kde se slavnostně podřídil mladičkému Otovi III. Náležité přísahy odřikal i český kníže Boleslav II., jehož pověst notně pošramotil nedomyšlený zábor Míšně v červenci 984. Podle Thietmara z Merseburku se pomocný sbor, jenž kryl Jindřichovo tažení do Saska, objevil před Míšní a jeho velitel, jakýsi Wagio (Vok?), se prý tajně domluvil s místními, kteří poté vyhnali biskupa Folkolda a vpustili do pevnosti českou posádku.

Český kníže se patrně spoléhal na to, že se Míšeň stane můstkem k polabským Slovanům a že jeho staronové spojenectví s Velety umravní stále sebevědomějšího Měška I. Piastovští vyslanci se však v Praze neohlásili, naopak Měšek se odhodlal k ráznému protitahu, když zasnoubil svého prvorozeného syna Boleslava s dcerou míšeňského markraběte Rikdaga. Dal tak zapomenout na quedinburský sjezd a přísahu, v níž Jindřicha II. prohlásil za krále a svého pána (*regi et domino*), a na důkaz dobré vůle přivedl roku 985 do slovanského Poodří vojsko, které po boku Sasů zpusťovalo celou zemi. Dalšího léta, opět za tažení proti Veletům, obdaroval krále Otu III. cennostmi a velbloudem. K ústupkům tak byl nakonec přinucen český kníže Boleslav II., jenž se musel vzdát Míšně a vyklidit pozice v Polabí.

Príslušné sliby zazněly jako obvykle v Quedlinburku, který byl tradičně pokládán za bezpečnou půdu pro smířčí řízení. Těžko však rozhodnout, zda se Měšek I. a Boleslav II. rozešli v dobrém, neboť o něco později na sebe strhli pozornost jako aktéři vážného sporu, v němž Boleslav povolal na pomoc Lutice, zatímco Měšek se obrátil na císařovnu Theofano. Uspěli oba, nicméně k měření sil nedošlo. V předvečer očekávané bitvy nechal Boleslav vzkázat, že povolí Sasům svobodný odchod, bude-li mu vrácena zcizená država (*regnum ablatum*). Jeho nabídka zůstala oslyšena, a přestože české a lutické oddíly vyrabovaly okolí a na zpáteční cestě obsadily jakýsi hrad, Měškův zábor zůstal nedotčen.

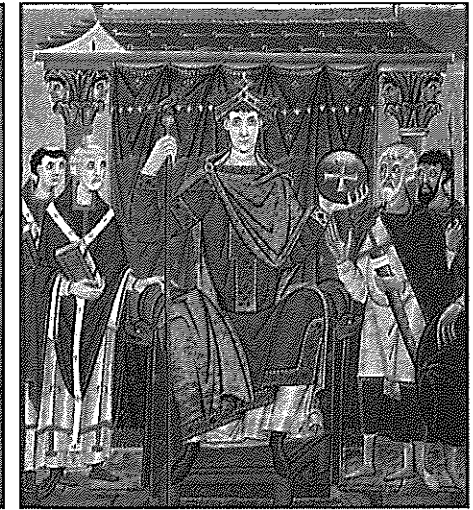
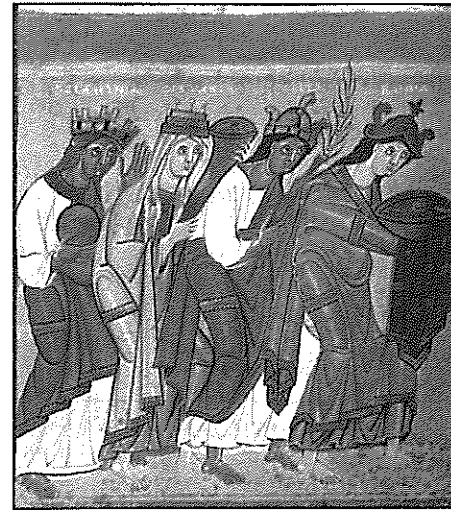
Přítomnost saských velmožů upoutala pozornost říšských dílen. Barvitý obraz sestavil merseburský biskup Thietmar, jenž se mohl dovolávat otcova svědeckví a ve shodě s quedinburskými a hildesheimskými letopisy datoval zápletku k roku 990, přičemž dočasné příměří mělo být uzavřeno 13. července kdesi na Odře. Shodně vypovídá glosa sázavského benediktina, že roku 990 byl dobyt hrad Němčí, byť zbytek příběhu, přesněji co se skrývá za oním zcizeným panstvím (*regnum ablatum*), zůstává za propastí času. Mohlo by jím být Poodří, kam mířil odvetný přemyslovský výpad, ale právě tak se Boleslav II. mohl dožadovat Krakovska, jehož ztrátu česká, Kosmou zachycená tradice spojila s rokem 999. Ať tak či onak, rozpačitá dohoda odhalila slabost pražského dvora, jehož roli nyní bez skrupulí převzal rod Piastovců. Na Odře se tak zrodila nová mocnost slovan-
ské středovýchodní Evropy, a jakkoliv si Přemyslovci uchovali jistý vliv, od roku 990 namnoze jen přihlíželi běhu událostí. Osudy Čechů a Polanů se ovšem nepřestaly proplétat a zásluhou pražského biskupa Vojtěcha se začal psát zbrusu nový společný příběh.

Vojtěchův zájem o piastovskou doménu zprvu začínal i končil u povinnosti misijního biskupa. Snad nedlouho po roce 990 se však na něho obrátil Měšek I. s prosbou, zda by kanonickým souhlasem neposvětil zábor Krakovska a Poodří. Vojtěch, jenž se o něco dříve nepohodl s českými předáky a uchýlil se do římského kláštera na Aventinu, žádosti vyhověl, nicméně nezdá se, že by se přitom ohlížel na domácí strkanice. V Římě se začalo uvažovat o nové podobě slovanského světa, jehož osudy by napříště určovala protekce svatého Petra. Pod přímou kuriální ochranou mělo vzniknout arcibiskupství, které se vědomě hlásilo k misijnímu odkazu biskupa Metoděje a v prvotních představách zahrnovalo jak země českých Boleslavů, tak Měškovu doménu. Proto se Vojtěch mohl smířit s piastovskými výboji, neboť ty ani v nejmenším neohrožovaly vznik církevní, pro Prahu zřejmě chystané metropole.

Můžeme se dohadovat, nakolik byl Měšek I. obeznámen s renovačními plány, ačkoliv donace *Dagome iudex* a nakonec i jméno nejmladšího Měškova syna, jenž byl pokřtěn na Svatopluku, napovídají, že Metodějovo arcibiskupství nebylo na piastovském dvoře věcí neznámou. Avšak dříve, než padlo rozhodující slovo, Měšek 25. května 992 zemřel a vzápětí se na Aventinu ohlásili čeští vyslanci s jediným úkolem. Přemluvit znechuceného Vojtěcha k návratu. Hlavní slovo při tom měl bratr českého knížete Boleslava II. Kristián, jehož slibům dodal váhu Vojtěchův vychovatel a přítel Radla. Po vydání záruk se za prosebníky postavil i papež Jan XV., který Vojtěcha zbavil řeholních závazků, a ještě před příchodem zimy mohla Praha přivítat svého biskupa. Dobrá vůle vyprchala po dvou letech a na jaře 995 se Vojtěch opět vzdal svěřeného úřadu, čímž si vysloužil ostré pokárání mohučského arcibiskupa Wiligise. O rok později se římská synoda usnesla, že se musí neprodleně vrátit do Čech, ovšem Vojtěch si na místě vyjednal, že se vrátí jedině se souhlasem Čechů.

Vznesená podmínka mohla překvapit jen poměrů neznalého pozorovatele. Koncem září 995 padli na Libici pod meči útočníků čtyři biskupovi bratři, a jak se zdá, jistý díl viny na krveprolití si připouštěl i sám Vojtěch. Naznačuje to alespoň starší vojtěšská legenda (*Vita prior*), jejíž vznik byl dlouho spojován s aventinským klášteřem a zdejším mnichem Janem Canapariem. Právě autorství však asi náleží lutyšskému biskupu Notkerovi nebo spíše jednomu z podřízených kleriků, neboť Notker byl pokládán za Vojtěchova důvěrníka a v červenci 996 doprovázel svého přítele na cestě z Říma do Mohuče. Proto mohl vyslechnout tragickou historku o jakési urozené ženě, která zhřešila s klerikem, a když propadla hrdlem, poprosila Vojtěcha o azyl v klášteře svatého Jiří. Vzápětí se u biskupa ohlásil zhrzený manžel se zástupem příbuzných a dožadoval se obvyklého, cizoložnicím vyhrazeného trestu. Vojtěch odmítl, čímž přivolal krevní mstu na svůj rod, a jak se ukázalo 27. a 28. září 995, vážně míněnou hrozbu neodvrátil ani zrádce, jenž přivedl dav k úkrytu oné nešťastnice, která pak za svůj hřích zaplatila životem.

Navzdory výrazné literární stylizaci a hagiografickým vsuvkám se v legendě uchovaly kontury silného příběhu, jehož smutným hrdinou nebyl nikdo jiný než biskup Vojtěch. Smutným proto, že jednal v duchu monastických norem, jejichž díkce se křížila s domácími zvyklostmi, a ty krevní mstu připouštěly. Ponížený manžel se držel zvykového práva, a protože byl Vojtěchem veřejně zostuzen, obrátila se zloba celého klanu proti Slavníkovcům. Nejhorším sice mohl zabránit

Císař Ota III. přijímá hold Říma, Galie, Germánie a Slavinie (reichenauská škola kolem roku 1000)

kníže Boleslav II., jenž také vydal jakési příkazy, ovšem pro vážnou nemoc, snad mrtvici, nakonec i on ponechal věcem volný průběh.

Domácí tradice zamlčela jména útočníků, ale protože Libici v pozdějších letech drželi Vršovci, na něž Vojtěch vložil církevní klatbu, biskup se asi zapletl s jedním z nejmocnějších českých klanů. Možných následků se obával i kníže Boleslav II., jenž se prý podivil nad Vojtěchovou ochotou vrátit se do Čech a odmítl jeho žádost s podezřením, že chce pomstít mrtvé sourozence. Stanovisko pražského dvora posléze přijal mohučský metropolita Wiligis, takže Vojtěch mohl konečně opustit Porýní a na konci roku 996 se vydal do Prus. Cestou se pozdravil s Boleslavem I. Chrabrým, který se mezitím vypořádal s macechou Odou, polobratry i opozicí a rychle ovládl někdejší Měškovu doménu.

Není jisté, zda se z letmé návštěvy zrodilo později tolik oslavované přátelství. Víme jen tolik, že Boleslav Chrabrý nabídl hostu doprovod a až do Gdaňska se Vojtěch mohl spoléhat na ochranu družiníků. Zde se také ve společnosti bratra Radima a klerika Benedikta nalodil, aby se po moři dostal hlouběji do země Prusů, a podle tradice v Pomezánii, v místě zvaném Cholin, 23. dubna 997 zahynul mučednickou smrtí. O dvě léta později císař Ota III. ustanovil Radima arcibiskupem svatého Vojtěcha (*archiepiscopus sancti Adelberti martyris*), tedy správcem zatím nezřízené církevní provincie, a začal se chystat k pouti do Hnězdna. Změnu nálad vystihl Gerbert z Aurillaku, když v předvečer císařovy jízdy do Hnězdna jásal nad velikostí obnoveného impéria, v němž Itálie vydává bohaté plody, statečné muže Galie a Germánie, a po boku císaře stojí rovněž přemocná panství Skýtie (*nec Scythiae nobis desunt fortissimo regna*), čímž se rozuměly pro evropský Západ barbarské, Slovary osídlené končiny. Shodně byla pojata rovněž dedikační scéna Otova evangeliáře, na níž trůnícímu císaři v majestátní přinášejí dary čtyři korunované nevěsty se jmény Roma, Galia, Germania a Sclavinia.

←
Burgund.
ř.-n.
→?

Poslední dějství našeho příběhu se již obešlo bez české účasti. Nejen proto, že 7. února 999 zemřel kníže Boleslav II. a na pražský stolec usedl jeho nezvedený syn, nýbrž proto, že se říše českých Boleslavů stala v předvečer roku 1000 rychle se vzdalující, asi jen v Hildesheimu pietně uchovávanou vzpomínkou. Přemyslovci opuštěné pozice rychle zaujali potomci mytického Oráče Piasta, čímž jejich vztah k Praze opsal široký oblouk od spojení přes rivalitu až po mocenskou nadřazenost. Právě tudy se ubíraly kroky knížete Měška I., na jehož státnické dílo obratně navázal Boleslav I. Chrabrý, a jak se ukázalo, ani hnězdenský akt nebyl ničím jiným než předehrou dalších událostí.

PRVNÍ POLSKÉ KRÁLOVSTVÍ

Vojtěchův bratr Radim se mohl nazývat arcibiskupem svatého Vojtěcha již od konce roku 999, což samo o sobě dokazuje, že Ota III. zamířil k Polanům s pevným úmyslem povýšit Hnězdno na sídlo metropolitů. O jiných plánech jeho současníkům nic známo nebylo, nicméně když se s odstupem dobré stovky let vrátil k roku 1000 Gallus Anonymus, rozvinul dobře známý příběh do nečekané šíře. Sláva, moc a bohatství Boleslava I. Chrabrého prý natolik uchvátily císaře a jeho doprovod, že Ota vlastnoručně vložil na Boleslavovu hlavu císařskou korunu a jeho praporec ozdobil hřebem z kříže Páně a kopím svatého Mořice. Na oplátku měl obdržet paži svatého Vojtěcha, a protože oba panovníky propojila vzájemná úcta, Ota prohlásil Boleslava za bratra a jmenoval jej spolupracovníkem císařství (*fratrem et cooperatorem imperii constituit*), přítelem a spojencem římského lidu (*populi Romani amicum et socium*).

Galem Anonymem barvitě popsána, odjinud pohříchu neznámá scéna je polskou literaturou přijímána s plnou vážností, přičemž četné námitky bývají zpravidla odbývány poznámkou, že kronikář nahlížel do jakési ztracené svatovojtěšské legendy. Jiný podpůrný důkaz byl rozpoznán v dedikační miniatuře *Liuthardova evangeliaře*, která měla ztvárňovat císaře Otu III., před jehož majestátem se skláněl uherský král Štěpán I. a polský král Boleslav. Střízlivější hlasy naopak upozorňovaly, že výtvarná kompozice rozvíjí nadčasové motivy a že iluminátor mohl zdůraznit, že v mandorle trůnící a symboly evangelistů obklopený císař, patrně ne Ota III., nýbrž již jeho otec Ota II., spravuje dědictví Ježíše Krista, aby v duchu nové společenské smlouvy vládl světu a všem jeho světským panovníkům. Korunovací roku 1000 nelze zachránit ani poukazem na byzantský intronizační rituál, kterého se měl v Hnězdne přidržit korunátor, tedy císař, neboť kdyby se Boleslavovi dostalo tak mimořádné pocty, proč jeho denáry nesly po celá léta jen knížecí titul? A proč všechny říšské dílny kladou královské pomazání až na skloněk Chrabrého vlády a obviňují polského knížete, že se zmocnil koruny proti právu a že záměrně čekal na smrt římsko-německého císaře Jindřicha II.? Promlouvá tu k nám podjatost nepřejících zpravodajů, nebo jsme se stali obětí zmatené vzpomínky, která přezívala u krakovského dvora a kterou na počátku 12. století upravil a v zájmu svého ochránce Boleslava III. Křivoústého barvitě převyprávěl Gallus Anonymus?

Možná také, že se dnes královské koruně přikládá nepatřičný význam. Přece en, kolem roku 1000 platil za uznávaný symbol moci praporec, zatímco královské čelenky se ke svému sakrálnímu obsahu musely teprve dopracovat. Právě

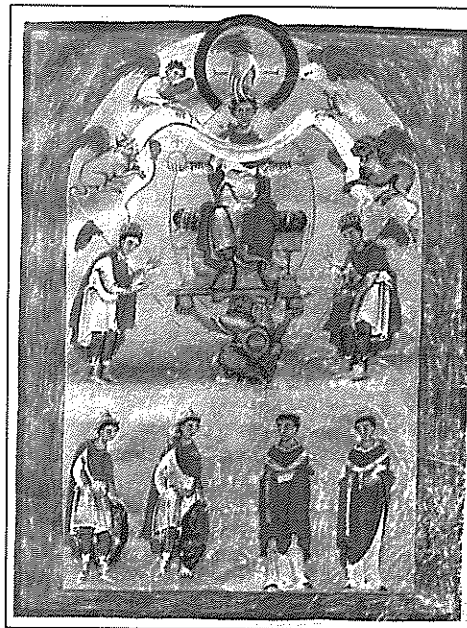
korouhev v návaznosti na pozdně antické tradice legitimizovala vládu nad zemí i lidem a stvrzovala spojenecké sliby a závazky. Ostatně císař Ota III. neobdaroval Boleslava I. Chrabrého čelenkou, nýbrž replikou říšského kopí svatého Mořice, která Polsko a obecně celou slovanskou Evropu symbolicky připoutala ke společenství vyvolených národů.

Odmyslíme-li si národně podjaté chvalozpěvy a odsudky, můžeme přes propast času pohlédnout do tváře pragmatickému vládci, který se sblížil se saskými předáky a v mezích možného podporoval renovační program císaře Oty III. Důvěru a patrně i jistou náklonnost říšských knížat si Boleslav I. Chrabrý vydobyl za tažení proti polabským Slovanům v letech 992 a 995. Jeho hvězdná hodina však udeřila roku 997, kdy se mu podařilo získat, podle legendy vykoupit, ostatky biskupa Vojtěcha, nad nimiž římsko-německý císař zřídil první církevní metropoli slovanského světa.

Dobře zpravený Thietmar z Merseburku se doslechl, že hnězdenskému metropolitovi podléhali biskupové s příkázanými sídly v Kolobřehu, Vratislavi a Krakově. Kupodivu zcela přešel status poznaňské diecéze, ačkoliv musel vědět, že vedle Reinberta, Jana a Popona úřadoval v piastovských državách také biskup Unger, který měl být – alespoň podle Thietmara – podřízen magdeburskému metropolitovi. Už tak nepřehledné církevní poměry dále zamotal Bruno z Querfurtu, když Ungera označil za zemského biskupa (*episcopus terrae*) a přiznal mu hlavní podíl na svatořečení pěti zavražděných mnichů z meziříčského kláštera (Międzyrzec), z nichž se za říšsko-polských válek na počátku 11. století stali zemětří patroni.

Ostatky pěti bratří byly podle tradice pohřbeny 20. listopadu 1003 a dalšího roku se měl Unger vydat na cestu do Říma. Kdesi na říšském území padl do zajetí a zbytek života prý strávil v Magdeburku. Dlouhou, bezmála devět let trvající internaci literatura vysvětluje buď jakýmsi tajným úkolem, jímž prý Ungera pověřil Boleslav I. Chrabrý, nebo zvláštností polské církevní správy, která podléhala jednak papeži, jednak piastovskému dvoru. Pakliže ale poznaňský biskup zastupoval polského knížete, mohl být pokládán za zemského seniora, nicméně zároveň čelil žalobám a stížnostem magdeburského metropolitů, jenž popíral legitimitu hnězdenského arcibiskupa i nezávislost poznaňské diecéze.

Nejasná úloha poznaňského biskupství v událostech, jež obklopují hnězdenský akt, odpovídá skromnému prostoru, který Ungerovi vyhradily dobové letopisecké dílny. Sotva se však divit, neboť po 24. lednu 1002 se na říšské půdě přetřásala

Trůnící císař Ota III. (?) v majestátu (z *Evangeliaře reichenauského opata Liuthara*, vzniklého kolem roku 990)

nástupnická otázka. Zesnulý císař Ota III. nezanechal dědice ani závět, a jakkoliv příbuznost stavěla do popředí bavorského vévodu Jindřicha, saské rodové klany hledaly budoucího krále ve svém středu. Značné důvěře se mezi nimi těšil míšeňský markrabě Ekkehard, který však postrádal patřičnou urozenost. V předtuše budoucích sporů se obě strany stačily prozíravě dohodnout na podmínkách, jež měly zabránit krveprolití, ovšem markrabě se v Pöhlde na konci dubna 1002 zapletl do jakési šarvátky, v níž utřil několik smrtelných ran a zakrátko zemřel.

Thietmar z Merseburku se mnohohlavně zapřísahal, že Jindřich Bavorský o ničem nevěděl, ovšem následná hladká volba a pomazání z rukou mohučského arcibiskupa Wiligise vypovídají spíše v jeho neprospěch. Přesto se Sasové shromáždili v Merseburku a na konci července 1002 složili do rukou krále Jindřicha II. povinný hold. Slibem věrnosti se zavázal rovněž Boleslav I. Chrabrý, jenž v mezičase využil neshod mezi příbuznými markraběte Ekkeharda a bez odporu zabral Míšeňskou marku. Není vyloučeno, že jednal v dobré víře, snad v duchu dříve daných slibů, neboť nechal předem rozhlásit, že se vše děje se souhlasem Jindřicha Bavorského, a v Merseburku právem doufal, že nový římsko-německý král ocení jeho služby. Po složitém dohadování si však udržel pouze Milsko s Lužicí, zatímco Míšeň připadla Ekkehardovu bratru Gunzelinovi.

Boleslav I. Chrabrý opouštěl Merseburk znechucen a jeho rozhořčení přerostlo v upřímnou zlobu, když byla jeho družina přepadena a on sám unikl jen se štěstím a za pomoci Jindřicha Schweinfurtského. Jako již jednou v Pöhlde padlo podezření na Jindřicha Bavorského a opět došlo na květnaté omluvy a hlasité ujišťování, že římsko-německý král neměl na útoku žádný zájem. Boleslav se však nedal zviklat, na místě vypověděl přátelství a na zpáteční cestě dobyl a vydrancoval pevnost Střelu (Strehla) s okolím. Z polské půdy pak oslovil saské předáky, kterým připomněl příbuzenské závazky i Jindřichovu proradnost, přičemž do Lužice a Milska přesunul ozbrojenou hotovost. Předsunuté pozice posílil převratem v Praze, kde Boleslava III. Ryšavého nahradil piastovský chráněnc Vladivoj, který měl být příbuzným vládnoucích Přemyslovců. Sněm Čechů pak záhadného knížete, snad Doubravčina syna (?), provolal pánem země.

Jednomyslná volba jistě neznamenala, že se Vladivoj těšil náklonnosti velmožů. Platil spíše opak, neboť jediným spojencem nového knížete zůstával Boleslav I. Chrabrý, jenž žádal jediné – podporu v nadcházející válce s římsko-německým králem Jindřichem II. Vladivoj však zklamal, jen po několika týdnech vyslyšel jakési dobré rady a v listopadu 1002 se ohlásil v Řezně, kde Jindřichovi slíbil věrnost a přijal Čechy lénem. Nečekané sblížení Boleslava I. Chrabrého zaskočilo, ale ještě více oslabilo, a není proto vyloučeno, že ony dobré rady zazněly z úst říšských vyslanců.

Osamělý, alkoholu holdující Vladivoj zakrátko zemřel a po krátkém váhání polský kníže vnutil Čechům jednou již sesazeného Boleslava III. Ryšavého. Thietmar z Merseburku vůbec nepochyboval, že se Piastovec od počátku řídil rafinovaným plánem, že neschopný, domácími předáky nenáviděný kníže zvýší váhu jeho hlasu v českých záležitostech, což se také stalo. Mstou zaslepený navrátilce porušil přísahou zpečetěný mír a zděšení Češi požádali Boleslava I. Chrabrého o pomoc. Ten proto vylákal českého knížete na jakýsi hrad, kde jej dal oslepit a vsadit do okovů, aby se již nemohl dopouštět zločinů na svém lidu. Obratně pak naznačil, že přejímá odpovědnost za dění v Čechách. Nikoliv tedy násilná

uzurpace, nýbrž posvátný slib, který před návratem složil Boleslav III. Ryšavý a nad jehož platností bděl Boleslav I. Chrabrý, připravila o zrak i o moc prvního z nich, přičemž krutý, právním zvyklostem však odpovídající zásah otevřel druhému brány Pražského hradu.

Boleslav I. Chrabrý se podrobil volební proceduře na jaře 1003 a v duchu starých tradic usedl na knížecí stolec, což v minulosti zavdalo podnět k vášnivým úvahám nad projektem slovanské říše, která měla být protiváhou římsko-německého impéria. Podstatně zajímavějším způsobem se o Boleslavových záměrech rozepsaly jen o něco mladší kroniky, z české strany Kosmas, z polské Gallus Anonymus. Kupodivu oběma stačila glosa na okraji: Kosmas suše a nepřesně podotkl, že po smrti českého knížete Boleslava II. v roce 999 Poláci obsadili Prahu a celou Moravu, Gallus Anonymus zase v osamělé narážce připomněl, že si Boleslav I. Chrabrý podrobil Moravu a Čechy. Nezájem dobových glosátorů je pochopitelný. Nejenže polský kníže ovládal Prahu jediný rok, ale za branou sídelního hradu se mohl spoléhat pouze na vlastní síly. S výjimkou Žatce se mu nepodařilo obsadit žádnou z větších pevností a piastovskému dohledu se vzdal dokonce i protilehlý Vyšehrad. Nadto se v Praze objevilo Jindřichovo poselstvo s výzvou, aby v duchu starobylého práva Boleslav složil slib věrnosti, nebo se králi postavil na bitevním poli. A že výhrůžky byly míněny vážně, dokazuje quedlinburský sjezd, na němž Jindřich II. uzavřel spojenectví s pohanskými Lutici a Ratary.

Temná hrozba se naplnila v srpnu 1004, kdy se před Merseburkem shromáždila silná a dobře vyzbrojená hotovost. Boleslav I. Chrabrý přesunul jádro svých sil k Odře, nicméně říšské oddíly se nečekaně stočily k východu a po chabém odporu v krušnohorských průsmycích začaly postupovat do středu země. Pražského hradu se však polský kníže vzdal až po zprávě, že žateckou družinu povraždili místní, a když vyšehradské zvony ohlásily příchod nepřátel, ustoupil pod ochranou zadního voje za zemské hranice. Na uprázdněný stolec mezitím usedl syn knížete Boleslava II. Jaromír, který se před Jindřichem II. zavázal přísahou a ještě před koncem léta vyslal k Budyšinu pomocný sbor.

Očekával-li Jindřich II., že s podporou zkušených českých válečníků přivede Boleslava I. Chrabrého k jednacímu stolu, musel být zklamán, a ještě více krále zaskočila říšská knížata. Zejména saští urozenci si cenili piastovské náklonnosti a pokoušeli se přímému měření sil vyhnout. Slibně se rozvíjející kampaň se tak zastavila před Budyšínem, a přestože se posádka vzdala, mohla opustit pevnost bez újmy na cti. Volnost jednání si udržel rovněž Boleslav I. Chrabrý, což královský dvůr pokládal za nepřijatelné. Proto bylo ohlášeno nové tažení, jehož cílem se měla stát hlavní piastovská sídla. Široce založený útok byl zahájen v pozdním létě roku 1005 a k značnému pobouření soudobých pozorovatelů se na něm podíleli také pohanští Luticové. Sjednocené síly sice ovládly brody přes řeku Odru a dokázaly obklíčit Poznaň, nicméně v podzemních plískanicích se vojsko v podstatě rozpadlo a po spěšném jednání musel být uzavřen mír.

Thietmar z Merseburku se radoval, že Jindřich II. překonal nástrahy dlouhé cesty, velkého hladu a rozličných útrap, jen aby nemusel přiznat, že se Boleslav I. Chrabrý nepodrobil a že smířcí podmínky neodsouhlasil římsko-německý král, nýbrž magdeburský metropolita Tagino. Ostatně docela jiné tóny se ozývají z quedlinburských letopisů, podle nichž těžkými ztrátami sklíčený král neuzavřel dobrý mír (rex vero, quamvis dolens, assumpta non bona pace). Mnoho důvodů

ke spokojenosti však neměl ani polský kníže. V roce 1004 přišel o Čechy a nejspíš i o Lužici s Milskem, o rok později ztratil důležité brody přes Odru a jeho dohledu se vzepřeli také Pomořané, kteří se po vyhnání biskupa Reinberta vrátili k víře předků. Zpusťovaná země ovšem vylučovala brzké obnovení bojů, a proto se uchýlil k zákulisnímu nátlaku. V dalších měsících se tak Jindřich II. musel vypořádat s různými úklady, jež přivedly pod šibenici královského vazala Brunkia i slovanské zajatce Borise a Všemysla. Nadto se o Velikonocích roku 1007 v Řezně objevila poselstva Luticů a Čechů s žalobou, že polský kníže spřádá zlomyslné pikle a upozornili, že pokud královský dvůr zachová Boleslava I. Chrabrého v místi, nemohou se zaručit náležitou oddaností.

Česko-lutická suplika nemohla dorazit v nevhodnější dobu. Jindřich II. se potýkal s nespokojenými knížaty a také z Itálie se neslo volání po nápravě poměrů. Královští rádcové nabádali k rozvaze, ale poslední slovo náleželo Jindřichovi, který měl pro nářky spojenců pochopení a v létě 1007 všechny dohody vypověděl. Boleslav I. Chrabrý byl však připraven, a zatímco saští předáci začali rokovat o stavu pohraničních pevností, jeho hotovost již plenila v okolí Magdeburku a bez větších nesnází zabrala Milsko i Lužici s Budyšínem. Královský dvůr se musel smířit s další porážkou, a protože si saská opozice vynutila četné ústupky, nemohl Jindřich II. pomýšlet na odvetu. Spokojil se s opatrným posilováním vlastních pozic, ale když se mu na podzim 1009 podařilo odstranit míšeňského markraběte Gunzelina, který byl pokládán za piastovského spojence, zaútočil Boleslav I. Chrabrý na Míšeň. Drobné přeshraniční šarvátky prohlásil Jindřich II. za napadení říše a svolal na jaro 1010 válečnou výpravu k Odře. V předvečer tažení ovšem onemocněl a musel se vzdát přímého velení. Váhavě postupující oddíly si poté proklestily cestu k Hlohovu a po matných výpadech se opět stáhly do bezpečí. O dvě léta později byl obranou říšských zájmů pověřen magdeburský arcibiskup Walthard, jenž se ani nepokusil překročit zemské hranice a dal přednost vyjednávání. Král si tak musel přiznat, že vlivná vrstva saských předáků nehodlá zpřetrhat vazby k Boleslavovi a pod tlakem veřejného mínění, které bylo znepokojeno narůstajícími ztrátami, nabídl polskému knížeti mír.

Boleslav I. Chrabrý neváhal a hned v prvních dnech roku 1013 vyslal k Jindřichovi II. zástupce, kteří byli přijati i propuštěni s přátelskými pozdravy. Na jaře se pak u královského dvora ohlásil Boleslavův syn Měšek II. Lambert s četnými dary a po veřejně daných a přijatých slibech došlo opět na záruky a laskavé pozvánky. Dlouho připravovaná schůzka se nakonec konala o letnicích čili na konci května 1013, kdy si Jindřich a Boleslav stanuli tváří v tvář. S citem pro význam okamžiku bylo vrcholné jednání přeneseno do Merseburku, na který polský kníže nevzpomínal v dobrém. Nyní, jak poznamenal Thietmar z Merseburku, se tady cítil bezpečně, neboť předem obdržel náležité záruky včetně rukojmích. Úzkostlivě dodržovaná pravidla provázela rovněž slavnostní ceremoniál, během něhož Boleslav odříkal přísahu věrnosti a po společných bohoslužbách kráček před králem jako jeho mečník. Římsko-německého krále také štědrě obdaroval a na oplátku získal neméně cenné dary, léna a příslib říšské pomoci v nadcházející válce s Kyjevskou Rusí.

Merseburské přísahy z roku 1013 mohly učinit důstojnou tečku za vleklým sporem a obnovit důvěru na východním pomezí římsko-německé říše. Vzájemně prokazovaný respekt dal rovněž zapomenout na krvavé boje na Odře

a v Polabí, a protože polskému knížeti byla přiznána plná vladařská práva, mohl nyní na oplátku slavnostně uznat říšské nároky na Lužici a Milsko, které v Merseburku přijal lénem. Uplynul však jediný rok a okázalé závazky se rozplynuly v nic. Thietmar z Merseburku samozřejmě vinil Boleslava I. Chrabrého, jenž prý odmítl vyslat na Jindřichovu římskou korunovační jízdu slíbenou pomoc a nadto si měl postěžovat papeži, že mu král tajně způsobil jakousi značnou škodu. Uprostřed léta 1014 se v Praze objevil Boleslavův syn Měšek II. Lambert, aby knížeti Oldřichovi připomněl pokrevní svazky a spojenectví ze starých časů. Na ně pak mohl vzpomínat leda v okovech, neboť Oldřich dal Měška zajmout a na Jindřichův příkaz jej přivezl k císařskému dvoru. Všeobecně se čekalo, že Měšek bude propuštěn, ovšem Jindřich II. začal váhat a vymínil si, že se Boleslav I. Chrabrý musí dostavit na dvorský sjezd do Merseburku. Ustoupil teprve po domluvě magdeburského metropolity Gerona, který jej upozornil, že kupčením poskvňuje čest císařství, a protože se k arcibiskupovi připojila řada přítomných, byl Měškovi povolen okamžitý návrat.

Přímiluva magdeburského metropolity zabránila nejhoršímu, nicméně oboustranný pocit těžké křivdy dláždil cestu k novému měření sil. Válečné polnice se rozeznely v červenci 1015, kdy Jindřich II. vydal rozkaz k útoku. Pečlivě promyšlený plán vycházel z osvědčené taktiky tří pochodových proudů, které se měly spojit v hloubi nepřátelského území. Na jižním křídle proto stanuli Češi a Bavoři, ve středu se drželo jádro Jindřichovy hotovosti a severní křídlo kryli Veleti, na něž dohlížel saský vévoda Bernard. Boleslav I. Chrabrý soustředil hlavní síly na Odře, ale zatímco Měšek II. Lambert měl hájit střední úsek kolem Krosna, vybrané oddíly stáhl do přílehlého zázemí. Zdá se, že se rozhodl správně, neboť císařem vedený sbor sice prolomil Měškovu obranu, ovšem český kníže Oldřich se zdržel dobýváním v Lužici a selhalo rovněž severní křídlo, které za řekou Odrou zastavily obratně vedené výpady ze zálohy. Zpola obklíčený císařský sbor musel ustoupit a kdesi v kraji Dědošanů opustil své věrné i Jindřich. Na cestě do Merseburku jej dostihla zpráva, že 1. září byl rozprášen zadní voj a že Měšek překročil Labe a napadl Míšeň. Naprosté porážce říšských sil tehdy zabránila jen rychle stoupající hladina řeky Labe, a přestože se obě strany rozešly ve zlém, mlčky nastolený stav platil do ledna 1017, kdy Jindřich II. nabídl nová jednání na říšské půdě. Boleslav I. Chrabrý odmítl, což znamenalo válku. Tentokrát se mělo rozhodnout v Poodří, a přestože se císař dohodl na společném postupu s kyjevským knížetem Jaroslavem, hlavní útok ztroskotal na obraně Hlohova a Němčí.

Truchlivá bilance nákladných a pro říši neúspěšných válek prokázala, že Boleslava I. Chrabrého nelze přinutit k poslušnosti násilím a že na východním břehu Odry našel císař rovnocenného soupeře. Že si Boleslav Chrabrý vlastní sílu uvědomoval, prozrazuje mír, který byl odprisáhnout 30. ledna 1018 v Budyšíně, k němuž Thietmar z Merseburku hořce poznamenal, že nebyl takový, jaký by měl být, nýbrž takový, jaký bylo možno uzavřít (*non ut decuit, set sicut tunc fieri potuit*). Nejspíš tak vystihl veřejné nálady, neboť budyšínský mír se ani vzdáleně neblížil představám císaře Jindřicha II., který snil o mocném, věncem porobených i dobrovolně podřízených národů obklopeném impériu.

Nabízený mír však upřímně uvítala polská strana, protože vleklé boje na Odře a v Polabí nepřijemně přetěžovaly knížecí komoru, jež se nadto musela vyrovnávat s neklidem na východní hranici. Nástupnické spory mezi rurikovskými knížaty

zaměstnávaly Boleslava I. Chrabrého již od roku 1013, ale protože těžké boje s císařem vázaly většinu dostupných sil na Odře, dostala se ruská otázka na pořad dne až v roce 1018. První velké vítězství Boleslav vybojoval 22. července 1018, kdy na řece Bugu rozpráhl hotovost kyjevského knížete Jaroslava. A druhý triumf si připsal hned 14. srpna, kdy se před ním otevřely kyjevské brány. V knížecím paláci nad Dněprem si nejspíš začal pohrávat s myšlenkou, že by mohl usednout na kyjevský stolec, neboť nabídl sňatek Jaroslavově sestře kněžně Předslavě a k byzantskému císaři Basileovi II. vyslal poselstvo s návrhem spojenecké smlouvy. Smělé plány vzaly za své během velkého povstání, a přestože Boleslav vyvezl do Hnězda mnohé cennosti a posunul východní hranici piastovských držav za Přemyšl, jediným trvalým výtěžkem kyjevského dobrodružství se stala Gallem Anonymem zmíněná legenda o Zubatci (Szczerebiec), korunovačním meči polských králů, který měl udeřit na (pohříchů tehdy ještě nestojící) Zlatou bránu.

Za Boleslavova tažení na Kyjevskou Rus se nadobro odmlčel biskup Thietmar, který věnoval vzpurnému sousedovi tolik prostoru, že z polského knížete učinil jednu z hlavních postav svého díla. Po 1. prosinci 1018 ovšem piastovský příběh ustoupil do pozadí, a není tudíž známo, jak vypadal závěr Boleslavovy vlády. Říšské dílny ožily vlastně jedinkrát – ve chvíli, kdy se Boleslav I. Chrabrý nechal korunovat. Quedlinburské letopisy prohlašují, že zneužil smrti císaře Jindřicha II. a v záchvatu pýchy přijal korunu, ale že neslýchaná uzurpace (*adeo uncto etiam sibi imponi coronam temere sit usurpatus*) byla po zásluze ztrestána, neboť za krátko zemřel. Obdobně se rozepsal kaplan císaře Konráda II. Wipo, který uvedl, že se kníže Polanů zmocnil proti právu královských insignií a hodnosti (*insignia regalia et regium nomen in iniuriam*) a že jej pro onen úchvat stihla rychlá smrt.

Příčinná zmínka o skonu císaře Jindřicha II. klade Boleslavovu korunovaci někam za 13. červenec 1024, což by znamenalo, že se slavnostní akt mohl konat buď o Vánocích 1024, nebo na Velikonoce roku 1025. Sakrální symbolika korunovačního ceremoniálu dávala přednost svátkům vzkříšení, a protože Boleslav Chrabrý zemřel 17. června 1025, není vyloučeno, že se nechal pomazat právě o Velikonocích. Jaká však byla povaha prvního polského království, kde proběhla korunovace a jak se k ní stavěl papež Jan XIX.? Vyvážil snad jeho souhlas denár svatého Petra nebo rozhodování usnadnila koruna, již měl o něco dříve (?) poslat uherskému králi Štěpánovi? Bohužel nevíme a stohy popsaného papíru by měly varovat před ukvapenými soudy. Než ale předkládat složité důkazy, že se království zrodilo v roce 1000 a že Otou III. provedená korunovace dlouho narážela na říšské intriky a nevěli papeže Benedikta VIII., snad by stačilo přijmout mínění říšských letopisů, které se shodují, že polský kníže získal královský titul v čase, kdy se pozornost středověké Evropy obrátila k nástupnické otázce.

LÉTA ZKÁZY A KŘEHKÝCH NADĚJÍ

Smrt panovníka vnášela do společnosti raného středověku notnou porci nejistoty a obav z budoucnosti, nicméně nezdá se, že by piastovské državy, jež v Boleslavovi I. Chrabrém ztratily jedinečného vládce, ovládl zmatek. Všemi sousedy obávaný, na domácí půdě nikým a nikdy nezpochybňovaný kníže a nakrátko i král sice zanechal tři plnoleté dědice, ale jak se zdá, dříve než se rozžehnal s blízkými, ustanovil nástupcem druhorozeného syna Měška II.

Lamberta. Stalo se tak nejspíš v roce 1013, kdy se do Polska přivdala lotrinská kněžna Richenza, neboť dalšího léta Boleslav I. Chrabrý synovi svěřil vedení tajného poselstva do Čech. Důvěrná mise sice kněžici vynesla dlouhé měsíce žalářování, nicméně otcovu přízeň neztratil a za krvavých bojů na Odře v roce 1015 velel posádce Krosna.

Není známo, jak se k Měškovi II. Lambertovi stavěli zbylí bratři, ale protože prvorozený Bezprym hledal pomoc u kyjevského knížete Jaroslava a nejmladší Ota došel zastání mezi říšskými velmoži, vše nasvědčuje tomu, že Boleslav I. Chrabrý uspořádal rodinné záležitosti dosti bezohledným způsobem. Měškovi odkázal také královskou korunu, aniž by se ohlížel na varovné hlasy, které připomínaly, že jednal v rozporu s právem a tradicemi (*regnum Sclavorum tyrannice sibi contra imperialem usurpabat maiestatem*). Možná i proto se Měšek držel zpočátku stranou a snažil se vyvarovat zásahů, jež by sousedé mohli chápat jako projev nepřátelství, a v roce 1027 se dokázal sblížit s uherským králem Štěpánem I. Vzápětí se však dopustil první vážné chyby, neboť vyslyšel prosby porýnských příbuzných, kteří patřili k říšské opozici. Po naléhání vyslanců a přijetí vzácných darů včetně knihy modliteb (*Liber officiorum*) s průvodním listem a proslulou dedikací, v nichž Matylda Švábská velebila zbožnost a učenost polského krále, napadl Měšek Sasko, kde v lednu 1028 zanechal takovou spoušť, že na mnoha místech prý nechtěla ani tráva růst. Kruté drancování zasáhlo rovněž osady polabských Slovanů, kteří se dohodli s císařem Konrádem II. na spojenectví a v roce 1029 se připojili k útoku na Budyšín. Piastovská posádka sice odolala, nicméně obrana Lužice upoutala hlavní část Měškových sil na Odře, čehož dokonale využili sousedé na jihu a východě. Snad ještě před koncem roku 1029 padla do rukou Přemyslovců Morava, kyjevský kníže Jaroslav dobyl Bež a v létě 1031 zabral důležité předpolí na řece Bugu.

Jen o málo později se naplnil také osud první piastovské monarchie. Na konci září 1031 se v císařském táboře před Budyšínem ohlásili vyslanci polského krále, a přestože Konrád II. přivedl do Lužice malý sbor a zjevně sám nevěřil, že by mohl dobře hájenou pevnost ovládnout, k nemalému úžasu jej Měšek II. požádal o mír, přičemž naznačil, že by se Lužice s Milskem mohly vrátit do svazku římsko-německé říše. Zdánlivě nepochopitelné ústupky, jež neměly daleko ke kapitulaci, byly vynuceny vpádem ruské hotovosti, která pod vedením kyjevských knížat Jaroslava a Mstislava postupovala do nitra země, a pod jejich ochranou se o svá práva hlásil Měškův odstrkovaný bratr Bezprym.

Měšek II. Lambert v majestátu (z knihy modliteb, *Liber officiorum*)

Doboví pozorovatelé se shodují, že Měšek II. Lambert propadl panice a opustil zemi, v níž zanechal ženu i děti. Že prchal ve zmatku a s ne zcela jasnou myslí, dokládá, že si za ochránce zvolil českého knížete Oldřicha, který pohlížel na piastovské příbuzenstvo s krajním opovržením. Možná i proto Gallus Anonymus zhruba o sto let později poznamenal, že byl zajat a že mu Češi řemeny utáhli genitálie natolik, že již nemohl potěšit ženu, čímž prý pomstili dávné bezpráví, kterého se dopustil Měškův otec, když nechal oslepit Boleslava III. Ryšavého. Odjinud neznámou historku lze doplnit nahlédnutím do říšských letopisů, podle nichž se nový polský kníže Bezprym zřekl královského titulu a dovolil královně Richenze, aby do říše vyvezla korunovační klenoty (coronam cum aliis regalibus, quae sibi frater eius iniuste usurpaverat, transmissit).

Bezprym asi doufal, že se s ruskou družinou v zádech dokáže vypořádat s Měškovými stoupenci, avšak bezohledným vymáháním zeměpanských práv si nepřátelil vlivné domácí předáky. Jen po několika týdnech byl zavražděn, a protože císařský dvůr pokládal piastovskou otázku za součást říšské agendy, dvorský sjezd v Merseburku rozhodl, že se omilostněný Měšek II. může znovu chopit knížecího žezla. Nejprve se však musel vzdát královské hodnosti a pod přísahou slíbit, že vybrané díly piastovských držav přenechá bratru Otovi a bratranci Dětrichovi. V červenci 1032 zveřejněný nálezkem schválil císař Konrád II., který se tak prohlásil za ručitele, nicméně když do roka Ota zemřel a Dětrich byl vyhnán ze země, nezmohl se ani na formální protest. Měšek se opět pustil do renovace zeměpanské domény, ovšem na jaře 1034 vážně onemocněl (zemřel v květnu), a přestože stačil uspořádat všechny záležitosti a přenést výkon knížecích práv na syna Kazimíra, veřejné dění se stále více podřízovalo vůli mocných rodových klanů.

Pozvolný úpadek autority knížecího dvora vyvrcholil mezi lety 1036 a 1039, kdy se Kazimír I. odhodlal k zoufalému kroku a ukryl se před vlastními předáky v Uhrách. Po smrti krále Štěpána I. v srpnu 1038 se přesunul ke dvoru římsko-německého krále Jindřicha III., odkud bezmocně sledoval, jak se jeho vlastní přehnal vlna strašlivých nepokojů, na něž se s hrůzou vzpomínalo nejen v Polsku, nýbrž i v Sasku, v Čechách nebo na Rusi. Nejvíce místa vyhradil smutným událostem Gallus Anonymus, jenž si na počátku 12. století posteskl, že se prostáčci vzbouřili proti pánům, a když se sami dostali k vládě, jedny uvrhli do nevolnictví, jiné povraždili a na jejich manželkách se dopustili smilstva. Navíc zavrhli křesťanskou víru, když biskupy a kněze zahubili mečem nebo ukamenovali a celou zemi zpusťovali do té míry, že byla zbavena bohatství a obyvatel, čehož měli zneužít odvěcí nepřátelé Polanů, v první řadě Češi.

České tažení je obvykle kladeno do roku 1039 a navzdory Kosmově zmatečné vsuvce, že kníže Břetislav I. vydrancoval Krakov, mělo od počátku jediný cíl: Hnězdno. Knížetem a pražským biskupem Šebířem vedenému sboru stačilo pouhých šest týdnů, aby bez boje obsadil hlavní hrady, přičemž Hedčané rovnou požádali o přesídlení do Čech. Břetislav dobyl a vyraboval také Poznaň, a jak naznačuje ztracený nebo v troskách katedrály záměrně pohozený denár, snad jakýsi symbolický Jidášův stříbrník (?), zneuctěny byly hroby prvních knížat, Měška I. a jeho syna Boleslava I. Chrabrého. Zdaleka nejcenější kořist však čekali v Hnězdně. Vyjma ostatků svatého Vojtěcha, jeho bratra Radima/Gaundetia

a pěti benediktinů odvezli Češi zlatý kříž, na jehož výrobu prý Boleslav I. Chrabrý obětoval trojnásobek své váhy, zlaté a drahokamy vykládané desky, kostelní zvony a nesčíslné množství zajatců.

Břetislavův nájezd zanechal hlavní piastovská sídla v troskách a není proč nevěřit Gallově poznámce, že se hnězdenská bazilika změnila v pelech divokých šelem. Do závislosti na Praze upadlo slezské Poodří, v Pomořanech se chopila vlády místní knížecí, s Piastovci snad spřízněná dynastie, Mazovsko opanoval někdejší královský číšník Mečislav, a tak se zdání jistého pořádku udrželo jen v Malopolsku. Právě sem zamířil Měškův syn Kazimír, který si z říše přivázel požehnaní krále Jindřicha III., repliku kopí svatého Mořice, jistou finanční výpomoc (?) a především dobře vyzbrojený pomocný oddíl těžkooděnců.

Kazimír, jehož Gallus Anonymus poctil čestným přívlaskem Obnovitel (*Restaurator Poloniae*), vstoupil do Krakova snad v časném létě 1041, a třebaže se mu podařilo zabrat Hnězdno s Poznání, pilířem renovačních snah zůstalo Krakovsko. Odtud byla vedena jednání s římsko-německým královským dvorem, svatopetrským stolcem, českým knížetem Břetislavem I., uherským králem Petrem a kyjevským knížetem Jaroslavem a odtud také Kazimír zahájil útok na Mazovsko a Slezsko. V roce 1047 se s ruskou pomocí vypořádal s Mečislavem a porazil koalici pomořanských knížat, kolem roku 1050 se mu podařilo zabrat Poodří. Avšak nikoli bez podmínek. Na dvorském sjezdu v Quedlinburku se o letnicích roku 1054 zavázal k ročnímu tributu ve výši 500 marek stříbra a 30 marek zlata a v českých rukou zůstal rovněž strategicky významný Hradec v holasickém předpolí Moravské brány.

Quedlinburská dohoda korunovala obnovu piastovské monarchie, ale územní vyboje nyní jen předznamenávaly další nezbytné vnitřní reformy. V sutinách ležela hradská centra a Kazimír I. Obnovitel se potýkal se zbytným sebevědomím provinčních magnátů. Těžké, dílem nezvratné škody utrpěla církevní správa, jejíž žalostný stav přivedl v Krakově usazeného mnicha Arona do Kolína, kde se podrobil biskupskému pomazání. Po návratu byl asi široko daleko jediným prelátem, neboť nedlouho po roce 1046 byl papežem pověřen, aby dočasně převzal povinnosti hnězdenského metropolitě, o které se živě zajímal pražský biskup Šebíř. Přetřásala se rovněž translace ostatků svatého Vojtěcha, hnězdenského metropolitě Radima a pěti bratří, která byla vydávána za důkaz, že sídlo arcibiskupství bylo přeloženo do Prahy, přičemž Šebíř se přes odpor mohučského stolce ucházel o pallium (pallium autem aput apostolicum contra ius et fas sibi usurpare vellet) a roku 1049 se ohlásil na mohučské synodě jako správce biskupství svatého Vojtěcha.

Všestranná obnova vnitřně rozvrácené země přesahovala omezené možnosti knížecího dvora a Kazimír I. si musel vybírat, kam své úsilí napře. V nejvíce zasaženém Velkopolsku se život vrátil do Hnězdna a Poznane, ne však do Hedče nebo na Lednický ostrov, a kujavský Vloclavek nahradila Krušovice. Zmizelo rovněž mocenské uspořádání první piastovské monarchie, které rozlišovalo mezi politicky významným jádrem a věncem přidružených držav. Napříště měly osudy Polska a Poláků spoluurčovat sebevědomé zemské obce, a taktó vzniklému svazku, jenž kolem roku 1058 zahrnoval Krakovsko (Malopolsko), Hnězdensko (Velkopolsko), Vratislavsko (Slezsko) a Mazovsko, vládl v Krakově usazený senior.

Vcelku úspěšné Kazimírovy reformy učinily tečku za pozoruhodnou epochou, v níž se skvělá vítězství střídala s osudovými porážkami. Dechberoucí sled událostí, na jejichž počátku nebylo zřejmé, zda Měšek I. vládne Vandalům nebo jakémusi Leškovu lidu, přes závěr 10. století, kdy pán Hnězdna (*civitas Schinesghe*) přijal a svým věrným vnutil identitu obce Polanů, až po hnězdenský akt, nákladné války, v nichž si Boleslav I. Chrabrý vydobyl volnost jednání a královskou hodnost, které se s odstupem pouhých šesti let musel zříct jeho syn Měšek II. Lambert, a vnuk Kazimír I. Obnovitel hledal ochranu před vlastními předáky, nám klade otázku, na jakých hodnotách stála a padala první piastovská monarchie?

Naše úvahy by mohly začít u dynastické pověsti, neboť příběh mytického Oráče obsahoval jasné poselství: Piastovci jsou přirození pány země (*domini naturales*), protože jim vladařská práva udělil Bůh, jehož vůli svorným rozhodnutím (*concorditer*) přijal všecken lid. Vznik národa (*origo gentis*) se tak obešel bez jmenovitého vkladu urozených, což mohlo vyvolávat pochybnosti o legitimitě poradních sněmů, nicméně bez vady nebyl ani mocenský primát knížecího rodu. Vše podstatné se mělo stát v Hnězdně, ale poměrů znalé současníky mohlo zarazet, že se první piastovská knížata nechala pohřbit v Poznani a že Boleslav I. Chrabrý uznával nezávislost poznaňského biskupa Ungera na hnězdenském metropolitovi.

Výjimečný status poznaňské diecéze se mohl odvolávat na nesporné misijní zásluhy biskupa Jordana. Kupodivu právě první poznaňské biskupy bychom u Galla Anonyma hledali marně, přestože christianizaci jeho kronika přikládala mimořádný, doslova dějnotvorný význam. Zdůrazněme zde však, že mezi Gallovými zápisky a přijetím křtu neleželo pouze sto let, nýbrž také vlna pohanských bouří, během nichž hnězdenská církevní provincie v podstatě zanikla. Vyjma Kolobřehu, z něhož byl Reinbert vyhnán ještě za života Boleslava I. Chrabrého, neunikla drancování Vratislav a opuštěny – po českém vpádu roku 1039 nejspíš i do základů zničeny – byly rovněž sakrální okrsky v Poznani a Hnězdně. Z přerušené a na počátku 12. věku možná již nesrozumitelné tradice se tak mohly vytratit podstatné souvislosti, jež byly nahrazeny zpola mytickými příběhy z jakéhosi zlatého věku, v němž Boleslav I. Chrabrý stavěl na řece Sále hraniční sloupy, moudře spravoval zemi, chránil rolníky před útlakem a odměňoval věrnost urozených, takže za jeho časů nosili předáci zlaté řetězy nesmírné váhy a dvorské dámy se těšily ze zlatých korun, náhrdelníků a cenných náramků.

Gallus Anonymus spojoval pád mocné Boleslavovy říše s klatbou, kterou měl na zemi a její lid uvalit bratr svatého Vojtěcha, první hnězdenský metropolita Gaudentius/Radim. Sám ale upozornil, že se nedopátral jejich příčin a že by ona tragická historie měla varovat před zradou přirozených pánů. Mravoučný dovětek mohl být přijat s porozuměním na krakovském knížecím dvoře, ovšem k zamyšlení vybízí spíše zpráva židovského kupce a diplomata ve službách córdobského chalífy Ibrahima Ibn Jakúba. Kolem roku 966 vzniklý popis uváděl, že Měškova država vynikala hojností masa, medu a orné půdy a že knížeti náležel desátek, z něhož si vydržoval 3000 družiníků. Z knížecí komory získávali vše potřebné, od zbroje, oděvu a koní až po výbavu domácností, Měšek I. živil také její rodiny a dospělým potomkům dojednával členovi náležet všechno, na čemž

družinu pamatoval také Gallus Anonymus, podle něhož Boleslav I. Chrabrý usadil v Poznani, Hnězdně, kujavském Vloclavku a Hedči bezmála 4000 těžkooděnců a 13 000 štitonošů. Pozoruhodný výčet sice nelze brát doslova, přesto asi není možno pochybovat, že Boleslav I. Chrabrý měl k dispozici dobře vyzbrojené a vyvíčené síly, které se osvědčily na Odře i při taženích na Kyjevskou Rus. Předměty severského původu nalezené na velkopolských pohřebištích (Gromice, Luboň, Lubówo, Lutomiensk, Ostroważ, Sowinki) napovídají, že Piastovci lákali do svých služeb cizince, zejména zkušené bojovníky severského či varjažského původu.

Kde se však vzalo bohatství, jež pod piastovské praporce přivedlo celé oddíly cizích válečníků? A jak se Měškovi I. podařilo přestavět řadu pevností, které v krátkém čase zajistily jinak řídké osídlený prostor mezi řekami Vartou a Vislou? Pokud se nepletou dendrochronologické analýzy, rozhodující zlom nastal mezi lety 970 a 980 a zhruba ve stejném čase musely být hradecké okrsky vybaveny dostatečným počtem rolníků a řemeslníků. Přistoupil snad k nucenému přesídlování, o němž se zmínil Thietmar z Merseburku? Proč ne. Přesuny celých komunit nemohly být věcí neznámou, neboť podle svatovítského děkana Kosmy se Hedčané dobrovolně poddali knížeti Břetislavovi I. s prosbou, zda by se směli vystěhovat do Čech. Poté jim měla být přikázána sídla, v nichž se mohli řídit vlastním právem.

Kosmas vycházel z české zkušenosti, ovšem s jistou opatrností můžeme předpokládat, že obdobné zvyklosti určovaly ráz sídelních změn rovněž v jádru piastovské domény, kde si obce přesídlenců mohly uchovat jistý stupeň samosprávy výměnou za službu knížeti. Odtud také představa, že hospodářské, správní a mocenské základy první piastovské monarchie spočinuly na neomezených knížecích právech (*ius ducale*) a plošné soustavě specializovaných řemeslnicko-sluzebných osad v zázemí zeměpanských hradů. Kde se však vzaly luxusní předměty na pohřebištích a mnohačetné depoty zlomkového stříbra a arabských dirhamů, jejichž počet dnes zahrnuje více 26 000 položek? Velkopolsko přece nikdy nevynikalo těžbou drahých kovů, a vyloučíme-li omezené vnitřní zdroje, musely být cennosti dováženy. Vše potřebné se jistě dalo získat za válečných tažení, ovšem Piastovci, alespoň v prvních letech, nedokázali dobýt bohatá sídliště a museli se spokojit s podstatně skromnější kořistí z Vislanska, Slezska a Pomořan. Zbýval ještě trh, ale co bylo předmětem směny? Pomineme-li potraviny, sůl, vosk či dobytek, o něž nebylo nouze mezi národy v sousedství, zdá se, že na piastovských hradech kvetl obchod s otroky.

Pravý rozsah obchodu s lidským neštěstím zůstává předmětem dohadů, ovšem jedna z cest, kudy se braly kupecké karavany, směřovala od 9. století přes Moravu do Podunají. Snad právě tady by se daly hledat důvody, pro něž Boleslav I. Chrabrý navázal spojenectví s Moravany a vsadil do Přerova posádku. Spokojil se však s podílem z výnosů nebo pořádal zvláštní výpravy do slovanského Polabí, Prus a Pomořan? A jak se Piastovci dohodli s kyjevskými Varjagy, jejichž zájmy sahaly do povodí Bugu? Nevíme a není známo ani to, kde probíhala směna a jak se cennosti dostávaly k příjemcům. Měli přístup na trh nebo předměty musely projít knížecí komorou a teprve odtud, v rámci rituálu obdarování a vzájemných přísah, mohly zamířit k předákům a věrným? Podle Ibrahima Ibn Jakúba žili dru-

Biskup Vojtěch přesvědčuje Boleslava I. Chrabrého, aby od Židů vykoupil křesťanské otroky (výsek z hnězdenských vrat z 12. století)

uplácet nákladnými dary? Jak vůbec definovat mocenské sítě a vazby, jejichž zásluhou první piastovská monarchie dočasně ovládla země a národy od baltského pobřeží k Dunaji a od Dněpru k Odře?

Pracovní model, který vstoupil do historických seminářů jako stát středoevropského typu, rozvíjel tezi, že vše podstatné kontroloval panovník a jemu oddaní úředníci. Nechyběly ovšem ani pochybnosti, kde se vzal raně středověký byrokratický aparát a jestli si raně státní útvary dokázaly vynutit ničím a nikým neomezená práva nad půdou a lidem. Přece jen, zrod údajně všemocné piastovské monarchie bez újmy přečkala opole čili společná správa obecního nemovitého majetku; a skutečnost, že Měšek I. s Boleslavem I. Chrabrým zdaleka nevládli všem koutům své rozlehlé říše, dokazuje tribut, jehož podobu zachytil Gallus Anonymus. Podstatný je však výkladový rámec středoevropského modelu, neboť ten v sobě nezapře dobu vzniku a hlavně poválečné rozdělení starého kontinentu na dva znepřátelené tábory. Stát středoevropského typu měl dokazovat, že slovanská střední Evropa sice musela zpětřhat staletými utvářenými vazby k Západu, ale že k euroasijské říši Sovětů nepatřila mentálně ani hodnotově.

Středoevropský model dával smysl pouze před rokem 1989 a náleží dnes k beznadějně překonaným. Ptejme se proto, kdy a jak se Polané stali sebevědomou politickou obcí, národem (*gens*). Zde bohužel platí, že o vnitřním životě první piastovské monarchie víme povážlivě málo. V obecné poloze vlastně jen tolik, že dědičnou (?) rodovou doménu mezi Hnězdnem, Poznani, Lednickým ostrovem a Hedčí obklopil věnec bezprostředně ovládaných a tributárně závislých držav. Ale zatímco centrum bylo pokládáno za soukromý majetek (?) vládnoucího rodu,

v odlehlých provinciích nejspíš stále rozhodovaly místní klany velmožů a urozených. Obdobně Poznaň asi zůstala rodovým, jakýmsi soukromým piastovským sídlem, neboť místem nadřazené polanské identity se stalo Hnězdo, od roku 1000 sakrální metropole Bohem vyvoleného národa, nad nímž bděl svatý Vojtěch a sbor pěti mučedníků.

První piastovskou monarchii smetla vzpoura, jejíž rozsah naznačuje, že osobní nelásky a křivdy mohly zpochybnit zavedený řád, ale že skutečný řetězec příčin a následků bude nutno hledat jinde. Zdá se, že oslnivá, mimořádnými náklady vykoupená vítězství na poli válečném i diplomatickém začala ohrožovat křehkou stabilitu sotva nastolených pořádků. Nelítostně vymáhané daně a desátky přetěžovaly zejména dědičnou knížecí doménu, kde se veřejná zloba obrátila proti všemu, co připomínalo svět prvních Piastovců. V krvavých bouřích byly zneuctěny a odvrženy tradice, nad nimiž si Gallus Anonymus povzdechl, že po smrti Boleslava I. Chrabrého se zlatý věk proměnil ve věk olovený (*etas aurea in plumbea conversa*). V polovině 11. století ovšem po ztraceném ráji nikdo nevolal a Kazimír I. Obnovitel si nejspíš byl vědom, že se do Hnězda či Poznane prostě vrátit nemůže. Proto se usadil v Krakově, čímž sám symbolicky naznačil, že druhá piastovská monarchie bude vypadat jinak. Z Měška I. a Boleslava I. Chrabrého se tak mohli stát zpola mytičtí vládcové a nový rozměr byl přiznán hnězdenskému aktu. Církevní metropole ustoupila do pozadí a její místo zaujala korunovace, kterou římsko-německý císař uznal, alespoň z piastovského pohledu, polské panovníky za sobě rovné. Jediným živým dědictvím tak zůstal sakralizovaný, mezi Německo a Rusko pevně vklíněný prostor polských národních dějin.

Na cestě k různosti

KŘÍŽKOVSKÉ PŘÍSAHY

Uprostřed léta roku 1157 se pozornost středovýchodní Evropy obrátila k Polsku, kam vtrhla říšská hotovost v čele s císařem Fridrichem I. Barbarossou. Po krvavých šarvátkách kolem Odry se boje přesunuly k Poznani, v jejímž předpolí, na místě zvaném Křížkovo (*Krzyszczkowo*), se rozložily císařské oddíly. Zanedlouho se v ležení ohlásil polský kníže Boleslav IV. Kadeřavý, aby se bos a s obnaženým mečem v rukou vyznal (*se pecasse confiteatur*) ze svých hříchů nevhodného chování k staršímu bratru Vladislavovi. Po veřejné zpovědi před císařem a shromážděnými knížaty složil přísahu, že se dostaví na dvorský sjezd do Magdeburku, načež byl Barbarossou vzat na milost a propuštěn obvyklým polibkem míru (*in osculo pacis*). Tolik zápisky pražského letopisce Vincencia, jenž Boleslavově kapitulaci předsadil statečný boj českých oddílů na Odře a hrdě popsal, kterak Poláci na radu moudrých (*sapientes*) požádali o přímělu českého knížete Vladislava II. Naopak jen bezděky zmínil, že dané sliby zpečetilo vydání rukojmích, že někteří z nich byli svěřeni pod ochranu českého panovníka a že jediný syn polského předáka Jaksy (*filius unicus principis Lakse*) v Praze zemřel.

Vincenciova zpráva se vhodně doplňuje s výpovědí dvou listů, které Barbarossa nechal poslat svému rádci, opatovi Wiboldovi ze Stablo a Corvey. Nejprve, ještě v předvečer výpravy, připustil, že se jej v Halle pokusili oslovit polští vyslanci (*magni legati Polonorum*), a protože nebyl spokojen s navrhovanými ústupky, rozhodl

se na počátku srpna pro ozbrojený zásah. Po návratu (*nuper gloriose peregrimus*) již mohl Wibaldovi ohlásit, že prvního vítězství dosáhl 22. srpna na Odře a že jej nezastavily pevné hrady (*munitissima castra*) Bytom a Hlohov, ani divoké národy Rusů, Polovců, Prusů a Pomořanů. Nakonec prý Poláci měli zatoužit po míru a přiměli knížete, aby v slzách prosil o mír a odpřisáhl jménem svým i svého lidu (*pro se et pro omnibus Polonis*), že přijme zpět vyhnaného bratra Vladislava. Samotný Boleslav se musel zavázat, že vyšle na výpravu do Lombardie pomocný oddíl a že zaplatí odškodné ve výši 2000 stříbrných marek císaři, dalších 100 marek stříbra knížatům, 20 marek ve zlatě císařovně a 200 marek stříbra císařskému dvoru jako pokutu za to, že dosud odmítal složit slib věrnosti (*ad curiam nostram non venerat nec de terra debitam nobis fecerat fidelitatem*).

Oba listy zapracoval do své kroniky Barbarossův obdivovatel Rahewin, který se až na drobnosti držel jejich obsahu a pouze k magdeburskému sjezdu přidal poznámku, že se polský kníže podrobil výroku Poláků a Čechů (*iuxta iudicium et sententiam Polanorum et Boemorum*). Bezděčně tak potvrdil, že císař uznal výrazný podíl českých spojenců na jeho triumfu. Docela jiná vzpomínka se usadila v paměti krakovského dvora, neboť na počátku 13. věku píšíci Mistr Kadlubek zdůraznil, že císaře, jehož přejmenoval na ryšavého draka, zmátly zlé pomluvy a intriky vládců Pražanů, a proto obeslal Boleslava IV. Kadeřavého ke svému soudu. Polský kníže ovšem pozvánku odmítl, načež Barbarossa svolal muže ze všech koutů římsko-německé říše. V nerovném zápase jednoho proti všem a všech proti jednomu se moudře stáhl za hradby pevností, ale ještě dříve sebral vetřelcům zásoby. Hladem a nemocemi sužované vojsko se muselo obrátit na ústup, zatímco bez boje zvítězí polský kníže velkodušně vyhověl císařově prosbě a postoupil sirotkům zesnulého staršího bratra Vladislava Slezsko.

Kadlubkova relace nápadně připomíná události roku 1005, kdy se římsko-německý král Jindřich II. dokázal probít k Poznani, ale po marném vyjednávání nezískal více než špatný mír. Není proto vyloučeno, že vlastenecky naladěný kronikář upravil zkušenost roku 1157 do podoby, která lahodila vkusu jeho čtenářů. Ale i kdyby se tak stalo, nadále se lze uracet k zápiskům říšských pozorovatelů, kteří se vzácně shodují v dílčích zápletkách i celku. Mírný údiv by mohla vzbudit snad jen nevelká pokuta, jež asi – vyjma desátku ve zlatě (?) – odpovídala nevalným příjmům knížecí komory, nicméně po zevrubnějším výkladu volá především dějiště našeho příběhu. Co vlastně přivedlo císaře Barbarossu před Poznaň a proč se domáhal přísahy věrnosti? V obráceném krasohledu se pak můžeme tázat, proč byl z Polska vyhnán kníže Vladislav a jak se s následky roku 1157 vypořádal knížecí dvůr?

POSLEDNÍ Z VELKÝCH KNÍŽAT

První řádky křížkovské historie se začaly psát patrně již v polovině 11. století, kdy se Kazimír I. Obnovitel pokoušel vrátit panovnické moci její zašlý lesk. Zpočátku se mohl spoléhat na náklonnost císaře Jindřicha III., do jehož rukou však musel složit slib poslušnosti, aby na oplátku získal ozbrojenou podporu. S říšským požehnáním a uherskou pomocí ovládl Krakovsko, o něco později zabral stará rodová sídla mezi řekami Vartou a Vislou. Mazovsko sice ovládl až po těžkých bojích, v nichž se vyznamenaly ruské posily, a ze slezského Poodří plynul do Čech pravidelný tribut, nicméně znovusjednocená država představovala na konci jeho

života poměrně stabilní mocenský prostor, jenž roku 1058 bez zjevných námitek odkázal prvorozenému synu Boleslavovi.

Gallus Anonymus nazval druhého z polských Boleslavů štědrým a bojovným, ale jeho činům věnoval jen hrstku kapitol, v nichž se pokoušel více zamlčet, než vysvětlit. Z opatrných narážek, a především z nápovědy jiných je však patrné, že Boleslav II. Smělý navázal na otcovo renovační dílo. Zbožnými odkazy podpořil benediktiny v Týnci (Tyniec) a osobně (?) se zasadil o uvedení benediktinů do Mogilna, možná i Lubuše (Lubiąż). S velkým zaujetím se věnoval rovněž obnově poničených biskupských sídel v Poznani, Hnězdně a Vratislavi, jež s konečnou platností nahradila dočasné útočiště v Ryczyně, a vzkříšenou církevní správu doplnilo nově založené biskupství v mazovském Plocku. Výstavba země nás přivádí k mladším synům knížete Kazimíra, zejména k Vladislavu Heřmanovi, jehož pozdější slabost pro Plock nevylučuje, že mu bylo Mazovsko přikázáno jako dědický podíl. Zároveň asi nebyl vyloučen z nástupnictví, a protože vládnoucí Boleslav si sourozenců příliš nevěšmal, snad můžeme přijmout opatrnou domněnku, že si Kazimírovi potomci vzali k srdci otcovy rady, které varovaly před bratrskými různicemi. Nakonec sebevědomě vedená diplomacie krakovského dvora přímo vyžadovala jednotu všech knížat, neboť velkoryse chápané polské zájmy začaly ohrožovat křehké středoevropské pořádky.

Boleslav II. Smělý usedl na knížecí stolec v roce 1058, jen dva roky po smrti císaře Jindřicha III., kdy říšské záležitosti spravovala jménem jeho nedospělého syna Jindřicha IV. ne vždy jednotná regentská rada. Proto mohlo být zapomenuto, že je polský kníže povinován věrností, což Boleslava přivedlo k myšlence, že by měl vypovědět staré závazky. Za zvláště ponižující asi pokládal tributární poplatnost, neboť podle Galla Anonyma hned na počátku své vlády přivedl k Hradci nespočetné houfy Poláků a Pomořanů. Zbrklý výpad ovšem ztroskotal, na ústupu Boleslav jen se štěstím unikl nástrahám Čechů a pro svou lehkomyšlnost ztratil Pomořany. Co se však rozumělo pod počátkem vlády a proč Boleslav usiloval o jakýsi Hradec?

Benediktinský klášter v Týnci

Nutno přiznat, že Gallův záznam nabízí poměrně široký prostor ke spekulacím a že dnes převládající výklad, podle něhož měly Pomořany odpadnout v roce 1060, není bez vady. Piastovské pozice na Baltu se zhroutily za vlády Boleslava I. Chrabrého a jen těžko si představit, že by Kazimír I. Obnovitel našel dostatek sil a prostředků, aby si vynutil poslušnost zdejších knížat. Rok 1060 pak vzešel z poněkud vratkého předpokladu, že se v Boleslavovi II. Smělém skrýval strateg nevšedního rozhledu. Rafinovaný útok měl zabránit přemyslovskému tažení do Uher, kde vrcholil bratrovražedný zápas o královský trůn, a protože Krakovem podporovaný Béla zvítězil nad Ondřejem, jenž se zase spoléhal na říšskou, rozumějme českou pomoc, nebyl Hradec ničím jiným, než dobře připravenou léčkou. Přiznejme si, Gallus Anonymus mohl zachytit zmatečnou povídačku, již novodobé dějepisectví rozvinulo pro nedostatek jiných pramenů do pozoruhodné košatosti. Jediným pevným bodem v řetězci dohadů tak ve skutečnosti zůstávají Boleslavovy uherské zájmy. Polský kníže nabídl bezpečné útočiště Bélovi a v roce 1060 vyslal do Uher oddíl, který jeho chráněnci vybojoval korunu. Po Bélově smrti roku 1063 se ujal jeho synů Gejzy a Ladislava a naléhavými přímluvami si na novém uherském králi Šalamounovi vynutil slib, že nebudou zpochybňována jejich nástupnická práva.

Dramatický vývoj v Uhrách připouští, že u Hradce mohla být rozehrána složitá partie, což ovšem neznamená, že by Boleslav II. Smělý pokládal Přemyslovce za dědičné nepřátele. Roku 1061 sice nabídl přístřeší Jaromírovi, který prchal před vládnoucím bratrem Vratislavem II., nicméně o rok později provdal za téhož Vratislava sestru Svatavu. Napodobil tak svého otce, jenž si umně rozvrženými dynastickými svazky naklonil Arpádovce i ruská knížata. Právě vyhnaný velkokníže Izjaslav přivedl Poláky na břeh Dněpru a Gallus Anonymus se mohl radovat, že si Boleslav podrobil ve stopách slavného jmenovce Kyjev, k čemuž laškovně dodal, že polský kníže zatahal navrátilivšího se Izjaslava šibalsky za vous a teprve pak mu z koňského sedla udělil políbek míru.

Gallus Anonymus pojal popis kyjevské výpravy jako chvalořeč. Přesto si neodpustil jemně potouchlou poznámku, že by se Boleslav II. Smělý mohl vyrovnat věhlasným předkům, kdyby jím nezmítala přemíra ctižádosti a marnivost. Na zbytnělé Boleslavovo sebevědomí doplácel hlavně český kníže Vratislav II., jehož trpělivost vyprchala v roce 1068, kdy do zemské brány u Dobenína svolal hotovost s úmyslem vydrancovat levý břeh řeky Odry. Slibně se rozvíjející útok však zastavila roztržka mezi přemyslovskými knížaty, což Boleslava povzbudilo k dalším přeпадům, neboť v září 1071 se do sporu musel vložit římsko-německý král Jindřich IV. Na sjezdu v Míšni oběma stranám nařídil, aby se spokojily s daným stavem. Boleslav se ovšem nehodlal podrobit diktátu a mezi říšskými knížaty tak převládlo mínění, že svěhlavý Piastovec musí být přiveden k rozumu silou.

Říšská hotovost se měla sejít v polovině roku 1073, nicméně saské povstání odsunulo polské záležitosti na neurčito. Nejistota zavládla rovněž v Krakově, neboť Boleslav II. Smělý se musel rozhodnout mezi saskými vzbouřenci a kyjevským knížetem Izjaslavem, kterého na jaře téhož roku sesadil Svjatopolk a který se nyní hlasitě domáhal ozbrojené pomoci. Poplašné zprávy dorazily také z Panonie, kde se král Šalamoun rozhodl umravnit Bélovy potomky. V nepřehledném toku událostí, jež se náhodně zkrížily na krakovském dvoře, dospěly k rozuzlení nejprve uherské poměry. V krvavé bitvě u Mogyoródu 14. března 1074 zvítězil

i bez piastovské podpory Gejza, a přestože si poražený Šalamoun udržel vládu nad západními komitáty, na uherský trůn usedl oddaný Boleslavův stoupenec. V mezičase se polský kníže vypořádal s Izjaslavem, jemuž příkře doporučil, aby si našel jiného ochránce, a obratem uznal Svjatopolka za nového vládce Kyjeva. Posílen ruskými oddíly začal zvažovat tažení do Saska a v roce 1076 napadl přemyslovské državy. Průběžně přitom vedl jednání s Řehořem VII., po němž žádal vyslání kuriálních legátů.

Papež prosbě vyhověl, neboť 20. dubna 1075 poděkoval Boleslavovi za odanost stolci svatého Petra a za cenné dary (*oblationes*). Přesto upozornil, že polským biskupům chybí metropole (*non habentes certum metropolitanæ sedis locum*), nemluvě o řádném dohledu, že se kanonické, svatými otci ustanovené regule netěší žádné úctě a že lidnatá Boleslavova země strádá nedostatkem farností. Všechny vážné poklesky měl na místě vyřešit jeho legát a Boleslav II. Smělý byl také důrazně upozorněn, že by měl vrátit peníze, jež získal od krále Rusů (*pecunia, quam regi Ruscorum abstulistis*). Za králem Rusů se neskrýval nikdo jiný než vyhnaný kníže Izjaslav, který našel pomoc u římské kurie a prostřednictvím syna Jaropolka svěřil Kyjevskou Rus pod ochranu svatého Petra. Zoufalý a ryze formální akt nemohl zvrátit poměr sil v Kyjevě, nicméně Rehoř začal Boleslava přesvědčovat o nezbytnosti vojenského zásahu, a snad aby knížeti ulehčil rozhodování (?), mohl naznačit, že by byl ochoten uvažovat o jeho korunovaci. Opatrně vyslovený návrh uvedl do pohybu lavinu událostí, protože o Vánocích roku 1076 se Boleslav podrobil královskému pomazání a v létě 1077 uvedl do Kyjeva svého staronového chráněnce Izjaslava.

Boleslavova korunovace byla v římsko-německé říši přijata s pobouřením. Podstatu námitek shrnul Lampert z Hersfeldu, když připomněl, že říšský poplatník (*tributarius*), jehož země (*regnum*) vděčila za obnovu chrabrosti Němců, zneužil říšských svárů a uzurpoval si královskou hodnost (*regiam dignitatem regiumque nomen sibi usurpavit*). Zdá se, že měl pravdu, neboť Boleslav II. Smělý skutečně přijal korunu v čase, kdy se klatbou stížený Jindřich IV. blížil ke Canosse a vyjednával s Řehořem VII. o podmínkách, za nichž by mohla být odvolána jeho exkomunikace. Odtud výčitky, že polský kníže nestydatě, proti zákonům a právu (*contra leges ac iura*), pošpinil královské jméno a korunu (*nomen regiumque diadama impudens affectasset*). Zároveň mezi říšskými pozorovateli převládlo mínění, že Boleslav sice zpřetrhal všechna pouta k římsko-německé říši, ale že na královském dvoře není nikoho, kdo by v Polsku zjednal pořádek. Už o tři léta později však Jindřich nevěřičně naslouchal zprávám, podle nichž Boleslav opustil Krakov a ve zmatku prchnul do Uher.

Je zřejmé, proč byl náhlý Boleslavův pád vítán na říšské půdě, ovšem proč se druhé polské království nevešlo do paměti piastovských držav? Gallus Anonymus mohl vyzpovídat očitě svědky, a přece dal přednost mravoučným zápletkám, které se mohly stát komukoliv. Že něco tušil a nejspíš i věděl (?), prozrazuje kapitola, v níž se chtěl věnovat piastovským zájmům v Uhrách, nicméně po krátkém úvodu přešel k mnohoslibným frázím, že by smutný osud krále Boleslava stačil na dlouhé vyprávění, že však lze říci, že jako Bohem pomazaný neměl druhého pomazaného tělesně trestat za hříchy, a že si sám uškodil, když za zradu (*pro traditione*) nechal biskupovi osekát údy. Závěrem čtenáře ujistil, že nechce omlouvat zrádce (*traditorem episcopum excusamus*) nebo velebit mstu, a proto ponechá onu

celice
nepat.
pohled

věc nerozhodnutou (*sed hoc in medio deseramus*). S odstupem jednoho století se k tragické zápletce vrátil i Mistr Kadlubek, aby dopověděl, že se Boleslav II. Smělý nepohodl s krakovským biskupem Stanislavem. Zbytek příběhu posunul do sousedství krásné literatury, když krále obvinil, že se mu zalíbilo ve válkách daleko na východě, a protože držel předáky v zemi Rusínů a kraji Parthů, nevolníci mezitím svedli urozené ženy a dcery a zabrali šlechtická sídla. Někteří z velmožů se proto bez souhlasu vrátili domů, což Boleslav pokládal za zradu a uvalil na předáky kruté tresty. Šílenství propadlý král nechal dokonce zavraždit krakovského biskupa, jenž mu hrozil klatbou, a nakonec se před hněvem lidu uchýlil pod ochranu uherského krále.

Krakovský biskup Stanislav byl kanonizován roku 1253, čímž se ještě oslabily beztak vetché vazby celé zápletky k dobovým souvislostem. Přes propast času se tak můžeme tázat, zda biskup Stanislav prosazoval církevně emancipační program a jestli nedopltil na snahu vydobýt si větší míru nezávislosti na světské moci. Jiný směr úvah připomíná, že Boleslav II. Smělý byl trnem v oku římsko-německému králi Jindřichu IV., který mohl mít osobní zájem, aby Polsku vládl Boleslavův bratr, k říšským zájmům vnímavý Vladislav Heřman. A konečně do třetice, hrdý a sebevědomý panovník mohl překážet urozcům, jejichž úsilí směřovalo k zachování volného svazku dědičných, pokud možno slabým knížetem spravovaných držav. Současníci pak měli jasno v jediném: že se Boleslavovi stala křivda, neboť jeho syn Měšek byl zahuben jedem, aby se nemstil za bezpráví (*ne patris iniuriam vindicare*). Doplníme-li známé letopočty, potom Boleslav vyklidil Krakov v roce 1079 a zemřel o dva roky později. Podle pozdně středověké legendy se jeho dny naplnily v korutanském klášteře Ossiach, kde prý strávil poslední měsíce jako mnich, a do bájné pokladnice přispěl rovněž Gallus Anonymus, když uvedl, že vyhnaneц pozdravil uherského krále z koňského hřbetu, čímž svého hostitele ponížil a smrtelně urazil přítomné dvořany. Ojedinelá světlá vzpomínka se mihla snad jen nekrologiem krakovské kapituly, v němž se u 3. dubna objevil záznam, že Boleslav založil polská biskupství (*qui constituit episcopatus per Poloniam*).

Gallus Anonymus obdařil Boleslava II. čestnými přívlastky Smělý nebo také Štědrý, snad aby nemusel vysvětlovat, jaký vlastně byl a co odkázal svým nástupcům. Možná ale, že skutečně vystihl povahu oněch let, jež dala vzpomenout na Měška I. a Boleslava I. Chrabrého. Návrat k sebevědomé politice však nutně zpochybnil závislost krakovského dvora na římsko-německé říši, kterou nahradila podstatně volnější protekce svatého Petra. Boleslav II. si tak zajistil korunu a na vrcholu sil promlouval do dění v Uhrách a na Kyjevské Rusi. Nezanedbával ani výstavbu země, neboť obnovil, v podstatě znovu vybudoval základy církevní správy, což znamenalo, že se hnězdenská provincie opět skládala ze čtyř podřízených diecézí se sídly v Krakově, Poznani, Vratislavi a nově Płocku.

Boleslavovo vladaření nebylo bez slabín a možná, že korunovace oprášila vzpomínky na žalostný rozvrat po smrti Měška II. Lamberta roku 1034. Mocenské a dynastické závazky v Uhrách a na Kyjevské Rusi spolu s trvalým neklidem na polsko-českém pomezí přetěžovaly zeměpanskou komoru, o jejímž neradostném stavu ještě dnes vypovídá snižující se podíl stříbra v knížecích denárech. Boleslav II. se také nedokázal vypořádat s nároky Přemyslovců, kteří trvali na slezském tributu. Proto se mohl dostat do nepříjemného sevření a pod tlakem nemusel správně odhadnout rozložení sil. Pak asi stačilo málo, aby se rozkmotřil

s vlivnými předáky a po nedomyšlené vraždě (?) biskupa Stanislava se musel vzdát koruny i trůnu.

Rok 1079 učinil tečku za druhým polským královstvím, které trvalo pouhá tři léta a bylo rychle zapomenuto. Jen tak si můžeme vysvětlit, proč se Gallus Anonymus omezil na povšechné fráze a proč druhý zlatý věk piastovské monarchie uzavřel poznámkou, že se o Boleslavově pádu rozhodl pomlčet. Nahlíželi mu snad přes rameno někdejší spiklenci nebo se s diskrétní nápovědou knížecích rádců snažil vylepšit nelichotivou pověst urozených?

ČAS PALATINŮ

Přestože Gallus Anonymus vystavěl piastovským knížatům velkolepý pomník, na jeho písařském pultíku se zrodil rovněž hrdina smutné postavy a charakteru. Ale nejen to. Snad aby se ujistil, že bude pochopen správně a že vybrané zlomyšlnosti neuniknou čtenářovu oku, průběžně lamentoval nad povahou knížete, který se chopil žezla pouze proto, že přežil všechny sourozence. Měl na mysli Boleslavova bratra Vladislava, jinak Heřmana, a pokud bychom jej vzali za slovo, na krakovský stolec usedl slaboch, jenž byl knížetem jen podle jména, neboť výkon zeměpanských práv převzal velmož Setěch, jakýsi místodržitel s titulem vojvody čili palatina. Opatrná chvála zazněla jedinkrát: když zplodil syna Boleslava. Ačkoli ani tady si Gallus Anonymus neodpustil drobnou jízlivost, protože hlavní zásluhu přiznal vroucím modlitbám zbožných benediktnů v provensálském klášteře svatého Jiljí (Saint Gilles). Zbytek jeho příběhu zaplnilo hořké lkání nad knížetem, který si na stará kolena pořídil dítě, nechal se ovládat palatinem Setěchem, z vrožené prostoduchosti se připlétl ke spiknutí proti bratru Boleslavovi a nechtěl nebo nedokázal zabránit vraždě synovce Měška. Ze Vladislava Heřmana sužovaly bolesti nohou, že mu chatrné zdraví bránilo ve správě země a že platil za štedřého donátora a zbožného ochránce polského duchovenstva, přešel jen několika glosami na okraji.

Těžce zkoušený kníže mohl dojímat veřejné mínění, nicméně Gallus Anonymus hledal hrdiny jiného ražení a Vladislava Heřmana uvedl do děje teprve v okamžiku, kdy musel popsat trnitý vzestup jeho syna Boleslava III. Křivoústého. Celou první dekádu Vladislavova panování tak odbyl poznámkou, že začal zemi spravovat po smrti Boleslava II. Smělého a po narození vytouženého dědice nechal knížete a jeho palatina Setěcha zvítězit nad pohany v Pomořanech. Pochopitelně že dočasně, neboť skutečné vavříny nečekaly na nikoho menšího než na jeho druhorozeného syna Boleslava, jehož příchod měl na smrtelném loži předpovědět Boleslav I. Chrabrý.

Kronikářův přezíravý pohled na Vladislava Heřmana přinesl trpké ovoce. Nevíme, jak se krakovský dvůr stavěl k římské kurii a hlavně jak se vyrovnal s dvorským sjezdem v Mohuči, kde císař Jindřich IV. se souhlasem říšských knížat učinil Vratislava II. vládcem Čech a Polska (*Wratizlaum tam Boemie quam Polonie prefecit*) a vložil mu vlastní rukou na hlavu čelenku (*regalem circulum*). Potud Gallův současník Kosmas, jenž datoval Vratislavovo povýšení k roku 1085 a korunovaci slavnost spojil s následujícím létem, kdy měl trevírský arcibiskup Egilbert navštívit Prahu, aby na mši knížete pomazal na českého a polského krále. Polská tradice však přešla Vratislavův polský titul mlčením a sotva si lze představit, že

by údajný přemyslovský dohled nepřetavila v nářky nad nemohoucností knížete Vladislava Heřmana. Svatovítský děkan si ale nic nepřimyslel, neboť Vratislava pokládal za krále Polanů (*rex Boloniorum*) rovněž mohučský arcibiskup Wezilo. Poněkud ukvapený závěr proto zněl, že Vratislav patrně zabral Krakov a že na Vladislava Heřmana uvalil cosi jako vazalské břemeno. Budiž, ovšem proč se o údajné podřízenosti Krakovska nerozepsal Gallus Anonymus a proč přechodná česká správa nezanechala sebemenší otisk v polské paměti?

Přínejmenším rozpaky se však vznášejí také nad jiným dohadem, totiž že se mezi říšskými knížaty přetřásala polská nástupnická otázka. Nevhodný původ měl údajně vyřadit prvorozeného Vladislava syna Zbyhněva a potomek krále Boleslava Měšek zase postrádal císařovu přízeň. Pozornost se proto obrátila k českému knížeti Vratislavovi II., jehož naděje zvyšovala těsná spřízněnost s piastovským rodem. Můžeme tedy hledat původ Vratislavovy polské hodnosti v bezdětném manželství knížete Vladislava Heřmana? Pokud by se polští předáci v čele s palatinem Setěchem zachovali krajně nepravděpodobným způsobem a vzdali se veřejného vlivu, snad, ale proč by císařský dvůr obdařil Vratislava korunou, když královská pomazání z let 1025 a 1076 byla obecně považována za urážku říšských práv?

Mohučský sjezd mohl rovněž oprášíť vzpomínky na rok 1000, neboť císař Ota III. měl Boleslava I. Chrabrého korunovat vlastní rukou, tedy stejně, jako to v roce 1085 učinil císař Jindřich IV. Připomeňme si ale, že si Gallus Anonymus hnězdenskou korunovaci vymyslel, případně že zachytil povídačku, která kolovala na krakovském dvoře, takže v Mohuči mohl být napodoben leda jakýsi přelud, o němž by cosi věděl jen na slovo vzatý znalec polských poměrů, ovšem takových bylo mezi císařskými rádci poskrovnu. Docela dobře však mohli znát bájněho krále Bouga, který měl být předkem knížete Vratislava a jehož moc prý sahala daleko na východ do země bájných Seringů. Takto se o Bougovi v polovině 12. století zmínil letopis pegavského kláštera, což připouští, že by se v něm mohl skrývat Boleslav I. Chrabrý a že by jeho mocná říše mohla být vzpomínkou na otoskou *Sclavinii* čili Slovary osídlenou část středovýchodní Evropy, kterou symbolicky zastupoval český kníže, od roku 1085 král Polska a Čech Vratislav. Vějíř nápadů zahrnuje ještě jednu možnost, a sice že Vratislav užíval polský titul zkrátka proto, že nosil korunu prvních polských králů, Boleslava I. Chrabrého a Měška II. Jistě, první polské království zaniklo v roce 1031, ovšem hildesheimské letopisy prohlašují, že se korunovační soubor, jmenovitě koruna a svatomořické kopí, dostal k císaři Konrádovi II., který jej mohl zničit nebo naopak uložit do pokladnice jako věčnou památku na rozhodné vítězství nad piastovskými knížaty.

Putovala tedy do Prahy koruna polských králů? Upřímně vzato, nevíme a sotva kdy vědět budeme. Korunovační klenoty však asi nebyly zničeny, neboť Kazimír I. Obnovitel přivezl svatomořické kopí do Krakova. A smysl mohučského povýšení? Vedle symbolického rozměru mohl královský titul vyjadřovat i jedinečný vztah českého knížete k Polsku. Vladislav Heřman přece náležel k vnějšímu kruhu říšských leníků, ale protože mu chatrný zdravotní stav bránil v pravidelných návštěvách dvorských sjezdů, mohl jeho zájmy hájit Vratislav II. A jak volně dokládá list krakovského biskupa Lamberta, kterým českého krále žádal o ochranu poselstva na cestě ke kolínskému metropolitovi, pražský dvůr byl v Polsku pokládán za bránu do světa říšských knížat. K piastovským držávám se nadto obracel soubor čtyř

spřízněných zlatých kodexů bavorského, snad řezenského původu. Nejvýpravnější Vyšehradský a Svatovítský byly objednány pro Prahu a Vratislavovu korunovaci, zatímco zbylé rukopisy se před koncem 11. století objevily v Hnězdně (*Hnězdenský evangelistář*) a Plocku (*Krakovský evangelistář*).

Pramenná základna sice nedovoluje vyslovit jiné než podmíněné závěry, nicméně zároveň není známo nic, co by vylučovalo, že se český kníže mohl pokládat za piastovského přímluvce u císařského dvora a za svou věrnost si v Mohuči roku 1085 vysloužil korunu. Obdobně je možno předpokládat, že si Vratislav II. získal důvěru palatina Setěcha a urozených, jejichž hrdosti mohly lahodit osobně dané sliby, stříbro a snad i dočasné odpuštění slezského tributu. A dodejme také, že se polsko-české vztahy vrátily do známého půdorysu po králově smrti v roce 1092, neboť Kosmas hned k dalšímu roku s uspokojením poznamenal, že Vratislavův syn Břetislav II. přinutil Vladislava Heřmana, aby do posledního penízku splatil dlužný poplatek za dvě léta.

Novým českým knížetem vymáhaný tribut však nebyl jedinou starostí krakovského dvora. Nedlouho po 20. srpnu 1085, kdy se Vladislavovu Heřmanovi narodil syn Boleslav, byl jeho starší potomek Zbyhněv vykázán do ústraní. Gallus Anonymus o něco později upřesnil, že nepocházel z manželského lože, ale protože se hrbil nad pergamenem za Boleslavovy vlády, mohl si také pomoci kletvou, která obhajovala legitimitu stávajících poměrů. Stejným způsobem snad lze rozumět pasážím, jež byly věnovány palatinu Setěchovi. Ani taďy neměl Gallus na vybranou, neboť závazné nápovědy se mu mohlo dostat z úst Skarbimíra z rodu Avdanců, jehož moc vyrostla na troskách palatinovy slávy. Pod náležitým dohledem tak obvinil Setěcha, že pro nesmírnou lakotu spáchal mnoho krutých skutků, když jedny své odpůrce prodal do otroctví, jiné vyhnal ze země (*de patria*) a neurozených si vážil víc než předáků. Z klubka zlych drbů mohla vyrašíť rovněž mnohoznačná nářážka, že se není třeba rozepisovat o Setěchovi a kněžně, což mohlo znamenat cokoliv, třeba i to, že palatin choval k Vladislavově manželce Juditě Marii nevhodné city.

Neochotné Gallovy poznámky napovídají, že palatin Setěch vstupoval do zemských poměrů způsobem, který byl dosud vyhrazen piastovské dynastii. Pevnou

Hnězdenský evangelistář (Codex aureus Gnesnensis), který si spolu s jinými rukopisy (Vyšehradským evangelistářem, Svatovítským evangelistářem a Evangelistářem krakovským) objednal český kníže Vratislav II. v jedné z bavorských dílen a po korunovaci v roce 1086 jej věnoval hnězdenskému arcibiskupství

rukou ovládal děni na knížecím dvoře a knížete samotného, velel družině a zemské hotovosti (*milicie princeps*) a do významných pevností a hradů uváděl sobě oddané správce a přísedící soudce (*comites vel pristaldos*). Z příkazu nebo přinejmenším s vědomím kněžny Judity Marie odvezl Zbyhněva do jakéhosi saského kláštera a převzal výchovu kněžice Boleslava, kterého zasněvil do tajů válečného umění. Sám vlastnil dvorec pod krakovským Wawelem, v jehož obvodu dal zbudovat výstavný kostel svatého Ondřeje (svatého Jiljí), rozsáhlé statky držel na Mazovsku, kde si nechal vystavět opevněné sídlo (*castrum*) s výmluvným názvem Setěchov (Sieciechów), a dokonce měl právo razit denáry, které nesly jeho jméno (*ZETECHI ZETEH*).

Rostoucí Setěchova moc začala ohrožovat mocenskou rovnováhu a nespokojení předáci se obrátili na českého knížete Břetislava II. s nabídkou vzájemné podpory. V roce 1093 si pak společnými silami vymohli Zbyhněvovo propuštění a začali vyjednávat s vratislavským kastelánem Magnusem, kterému měli připomenout, že sice nese břemeno spravedlivého správce, a přece – ač z knížecí krve – nemůže řádně vládnout, neboť poslední slovo náleží Setěchovým přísedícím (*pristaldis Zethei*). Magnus se obrátil na starší (*maiores*) a s jejich pozhánáním otevřel hradní brány, což Vladislav Heřman se Setěchem v zádech chápal jako zradu.

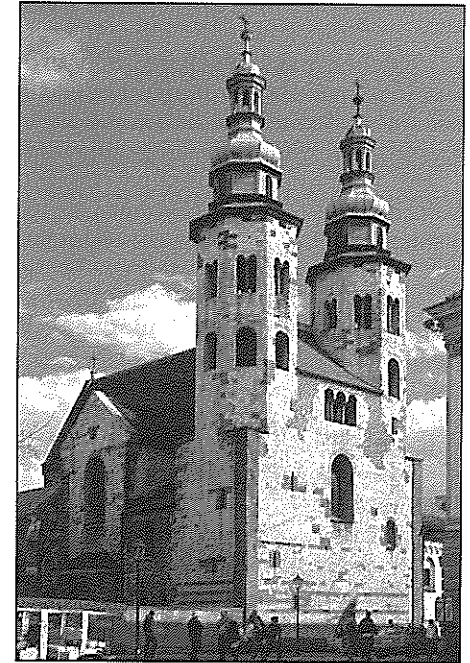
Gallem zachycené události se překrývají se svědectvím kronikáře Kosmy, podle něhož Břetislav II. zpusťil jižní břeh Odry, čímž si na Vladislavu Heřmanovi vynutil splacení dlužného tributu. Nadto se polský kníže zavázal, že přenechá Kladsko dětským hrám ještě neodrostlému Boleslavovi, kterého pak rukouáním svěřil pod ochranu pražského dvora. Pro hlasitý jásot jaksi zapadlo, že se do Slezska vypravil rovněž uherský král Koloman s úmyslem pomstít vraždu královice Měška a že Vladislav Heřman uzavřel mír pod uherským a nikoliv českým tlakem. Rozhodující vliv si přesto uchoval palatin Setěch, který byl strůjcem rafinovaného plánu uplatit Čechy a zbavit tak Zbyhněva mocenské podpory. Stalo se, a když se k Vladislavu Heřmanovi přihlásili kasteláni slezských pevností, musel kněz přchnout do kujavské Krušvice, kde byl po krvavých bojích zajat a uvězněn v Setěchově hradě, odkud jej až po téměř čtyřech (?) letech vyprostily přímluvy hnězdenského arcibiskupa Martina.

Smírčí akt se odehrál v obnovené hnězdenské katedrále, jejíž konsekraci klade domácí tradice k 1. květnu 1097. Přítomnost předáků (*principes*) naznačuje, že se starší země začali domáhat svých práv, takže do hnězdenských úmluv byly zapracovány podmínky, za nichž si obec měla volit budoucího knížete. Vladislav Heřman dále odsouhlasil, že pověřovat a přijímat vyslance, svolávat nebo najímat vojsko a vládnout dědičným državám (*regnum*) by měl moudřejší a poctivější z jeho synů a že všichni ostatní by mu měli jednomyslně naslouchat. V Hnězdně však šalamounsky rozhodl, že omilostněný Zbyhněv převezme správu Velkopolska, zatímco druhorozený Boleslav se měl ujmout Slezska pod podmínkou, že kdyby jeden nebo druhý žil v nesvornosti nebo kdyby přilnuli k cizím národům, měli ztratit moc ve prospěch toho, kdo se dokázal lépe postarat o prospěch a čest země (*honor terre*). Závěrem si stárnoucí kníže vyhradil příjmy z Krakovska a Mazovska a přenesl své sídlo do Plocku. Zachoval ale výsostně Setěchovo postavení, byť palatin ztratil dohled nad zemskou hotovostí, jenž nyní připadl synům knížete Vladislava Heřmana.

Navenek deklarovanou dynastickou jednotu mělo zpečetit tažení do Pomořan, které se však zhroutilo v úplném počátku a Setěch mohl zlomyslně připomínat, kterak před sedmi lety slavně dobyl gdaňskou zemi, zabral všechna sídla a pevnosti (*civitates et municipia*) až po mořské pobřeží a Pomořanům vnutil své přísedící a správce (*vastaldiones et comites*). Setěchovy věrné sice smetlo povstání, ovšem Zbyhněv s Boleslavem nedosáhl ničeho, neboť jejich vojsko se rozpadlo ještě za pochodu. Obdobně si veřejnost cenila palatinova vítězství v bitvě nad řekou Wdou 5. dubna 1091 a podzimního obléhání pomořanského Nákla (Nakło), což asi Setěcha přesvědčilo, že je nepostradatelný a že by se země měla vrátit k starému pořádku. Poučen zkušeností roku 1093 požádal nejprve hradské správce a přísedící, aby přestali poslouchat Vladislavovy dědice, což si Boleslav Křivoústý vyložil, že mu palatin usiluje o život a chce se zmocnit celé země. Uvědomil proto staršího bratra, a když do vratislavských bran vstoupila Zbyhněvem vedená hotovost, převážily mezi shromážděnými předáky a stařešiny hlasy žádající Setěchův pád. Silný mandát opravňoval mladší knížata k jednání s otcem a Vladislav Heřman pod nátlakem skutečně slíbil, že palatina propustí a že mu nikdy nesvěří žádný významný úřad. Vnucenou dohodu však nedodržel a po několika dnech se pod ochranou noci přeplavil na Setěchem ovládaný východní břeh Visly. Následovalo tažení k Plocku, kde nemocný kníže musel přistoupit na ponižující podmínky. V posledním marném vzdoru ale alespoň odmítl jmenovat nového palatina.

Gallus Anonymus si liboval v dramatických proslovecích, jimž bez váhání podřídil dílčí zápletky. V několika řádcích se proto mohly setkat místně i časově vzdálené historiky, jejichž obsah lze docenit jen s nápovědou jiných zpravodajů. Jakýsi návod k četbě by se snad mohl skrývat v Kosmově poznámce, že Vánoce roku 1099 slavil kníže Břetislav II. v Žatci, kde se setkal s polským synovcem Boleslavem, který přijal čestný úřad mečníka. V Žatci se ovšem mohly probírat důležitější záležitosti a není vyloučeno, že Boleslav hledal spojence proti obávanému palatinovi. A to, jak se zdá, úspěšně, neboť Setěch musel opustit Polsko a návrat mu byl povolen nejdříve v létě 1102.

Ohlédneme-li se nazpět, vypovídá Setěchův osud o poměrech, jejichž podobu určil tragický pád druhého polského království. Odstrčené klany urozených toužily po nápravě křivd, zatímco Setěch a jeho věrní se stejnou zarputilostí bránili svěřené úřady a vlivné pozice u knížecího dvora

Kostel svatého Ondřeje, který si na krakovském podhradí vystavěl palatin Setěch

a nezastavili se zřejmě ani před vraždou kralevice Měška. Vše se přitom dělo ve jménu panovníka a pro blaho země. Státotvorností se ovšem zakládal rovněž tábor nespokojenců, který se bral za práva mladých knížat, aby po Setěchově pádu bez skrupulí ovládl zeměpanskou komoru. Setěchově moci se přiblížil Skarbimír z rodu Avdanců, jehož vystřídal neméně obávaný Petr Vlast (Piotr Włostowic). K vlivným magnátům náležel také vratislavský a posléze mazovský správce Magnus, kterému Gallus v nejasné narážce (*nomen ducatus*) přiznal knížecí původ, čímž mohl (?) mínit rod anglosaského jarla Harolda Godwinsona. Na mocenském výsluní se udržel rovněž Setěchův příbuzný Vojslav, k němuž se v pozdějších letech hlásili zámožní Povalové, a ještě za vlády Boleslava III. Křivoústého byli vzati na milost Setěchovi potomci, zakladatelé rozvětveného rodu Toporů (Toporčiků). A tehdy se také nenápadně začaly ustavovat nové pořádky, jež z piastovských držav s lehkou nadsázkou učinily zemi palatinů.

CHVÁLA DOBRÝCH SVOBOD

Polský kníže Vladislav rozdělil své panství mezi dva syny, ale podle slov Páně, každé rozdělené království pustne, dům za domem upadá nebo, jak se lidově praví, v jednom pytli nemohou zůstat pohromadě dva kocouři. Právě takto vyložil českému čtenáři prapříčinu rodových pútek u severních sousedů Kosmas, a to se zpřesňujícím dovětkem, že po otcově smrti zdvihl zbraň proti Boleslavovi ze souložnice narozený Zbyhněv. Ze sourozenecké sváry přivedly zemi na práh rozvratu, zdůraznil rovněž Gallus Anonymus, jenž dal svému znechucení průchod při líčení bratrské hádky nad nepohřbeným tělem knížete Vladislava Heřmana. Úplné roztržce tehdy zabránil hnězdenský arcibiskup Martin, který také poželhal smířčí dohodě, podle níž si Boleslav se Zbyhněvem rozdělili knížecí poklad a veřejně odpřísáhli, že se budou vzájemně respektovat.

V Plocku zpečetěná úmluva přiznala mladšímu Boleslavovi Krakovsko (Malo-polsko), a Slezsko. Na Zbyhněva zbyly Hnězdensko (Velkopolsko) s Mazovskem a snad také status seniora čili výkon vrchnostenských práv (*ius ducale*) na domá-cí půdě i ve vztahu k sousedům. Zdá se, že se Zbyhněv pokusil navázat na smíř-livou otcovu diplomacii, neboť před koncem roku 1102 začal vyjednávat s římsko-německým císařem Jindřichem IV., potvrdil všechny závazky k pražskému dvoru a nabídl Pomořanům přátelství. Zcela jinak smýšlel Boleslav, jenž bratrovi drze vzkázal, že má vlastní hlavu a zájmy. Nejenže dobyl pomořanský Bělohrad (Białogard), ale slavnostně přivítal v Krakově kuriálního legáta Walona z Beauvais, který pak s vědomím knížete udělil investituru novému krakovskému biskupu Balduinovi, a v rozporu s úmluvami opakovaně drancoval na přemyslovském Olomoucku.

Piastovské hašteření opravdu mohlo připomínat Kosmovy dva kocoury, nicméně Gallus Anonymus znal výsledek, a proto velebil Boleslavovu moudrost a smířlivost. Se špetkou upřímnosti by se byl mohl rozepsat také o zákeřnosti, neboť jeho hrdina nejprve podplatil českého knížete Bořivoje II., aby jen o málo později se stejnou neomaleností pomohl olomouckému knížeti Svatoplukovi, jenž se roku 1105 pokusil téhož Bořivoje svrhnout. Nyní pro změnu bédoval Kosmas, že z přemyslovských tahanic mohli mít radost leda polští otrapové s neobřezanými pysky.

Boleslav III. Křivoústý nezanedbával ani uherské sousedy a v duchu starých tradic si s králem Kolomanem vyměnil slib věčného bratrství, což znepokojilo Zbyhněva, který požádal bratra o schůzku. V důvěrném rozhovoru oprášili vzpomínky na svržení palatina Setěcha a navzájem si odpřísáhli, že si v nouzi přispěchají na pomoc. Sotva vzkříšené naděje se však rozplynuly v nic, takže Gallus Anonymus mohl opět poukázat na mrzký charakter křivopřísežníka Zbyhněva, jenž prý porušil dané slovo a přivolal na Polsko těžký trest. Hlasité nářky se nesly hned několika kapitolami, v nichž si zvolna chystal půdu pro konečné účtování se závistivým a věrolomným knížetem Zbyhněvem. Soustavnými úklady rozhořčenému Boleslavovi měla nakonec dojít trpělivost, a když si pozval na pomoc uherské a ruské oddíly, dobyl Kališ, poté došlo na Hnězdno, kam dosadil svého kastelána (*comitem suum*), a ve Spytiměři (Spycimierz) zajal hnězdenského metropolitu Martina. Bez boje padla rovněž Lenčice (Łęczycza) a Zbyhněv musel pokorně prosit o mír. Po přímluvě krakovského biskupa Balduina a volyňského knížete Jaroslava se mohl dostavit ke slyšení, na němž se před svědky vyznal, že hlavní slovo náleží bratru Boleslavovi a přijal Mazovsko do lenní držby (*sicut miles, non ut dominus*).

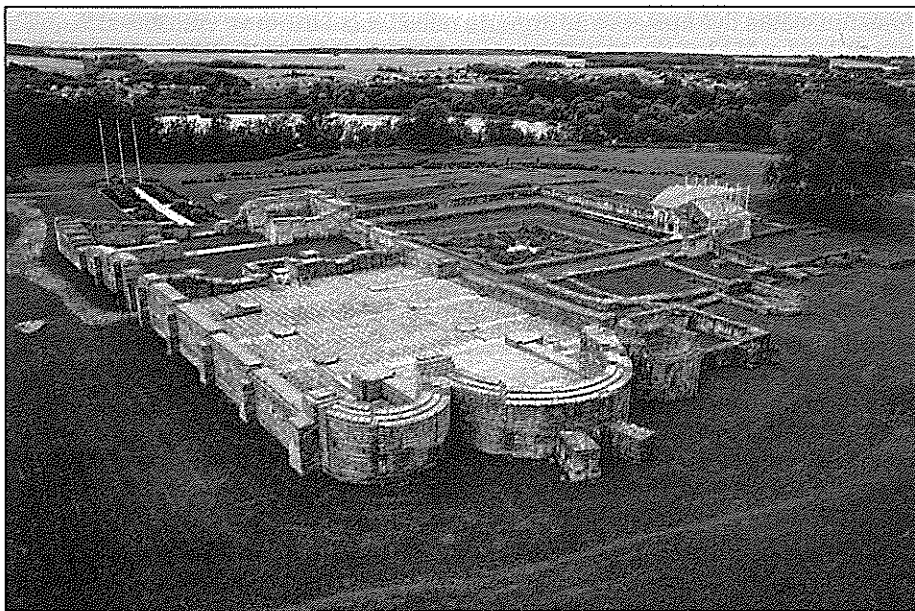
Nově nastolené pořádky neplatily dlouho a Gallus Anonymus opět všechny čtenáře poučil, že neštěstí vzešlo z úst zlých rádců (*malis consiliariis*), kteří přesvědčili Zbyhněva, že posvátné sliby není nutno dodržovat a že se nemusí podřizovat vůli mladšího bratra. A protože zrada volala po odplatě, Boleslav III. Křivoústý vyhnal Zbyhněva ze země a jeho straníky přivedl k poslušnosti silou, neboť s Uhry a Rusy dobyl jakýsi hrádek (*castellum*) na hranicích. Zbyhněv se však nevzdal a s doporučením českého knížete Svatopluka se ohlásil u dvora římsko-německého krále Jindřicha V. Patrně se mu dostalo sluchu i pozornosti, protože do Krakova zamířil královský posel se vzkazem, že si spravedlnost žádá, aby Polákům vládla dvě knížata a že impériu náleží roční tribut ve výši 300 stříbrných marek, jenž může být vyvážen 300 bojovníky v plné zbroji. Proti tomu se však Boleslav odvolal na nedílnou vůli zemské obce (*nisi meorum commune consilium et arbitrium mee proprie voluntatis*), což znamenalo válku.

Říšský sbor stanul na Odře v srpnu 1109, a protože se mezitím Boleslav III. Křivoústý stačil rozkmotřit s českým knížetem Svatoplukem, shromážděné síly převyšovaly piastovskou hotovost, která se nedokázala plně vyvázat z pomořanského bojiště. Možná i proto Jindřich V. doufal, že mu číselná převaha a stoupen-cí knížete Zbyhněva pomohou k snadnému vítězství. Před Bytomí (Bytom Odrzański) se však ukázalo, že se Boleslav nehodlá vzdát, a když byly odraženy útoky na Hlohov a Vratislav, vydal příkaz k návratu. Ovšem Zbyhněvovi zbýval ještě pražský dvůr, jemuž vadilo, že se v Polsku usadil nespokojený kněžic Soběslav. Vzájemné jedovatosti postupně přerostly ve válku a na podzim 1110 Boleslav napadl východní Čechy. Jádro sporu však zůstalo nedotčeno, a proto se obě knížata, český Vladislav a polský Boleslav, musela shodnout na oboustranně přijatelném míru, jenž kromě jiného předpokládal, že se Zbyhněv bude moci vrátit do své vlasti.

Zbytek dopověděl Kosmas, když českému knížeti Vladislavovi I. vložil od úst proslav, v němž zaznělo, že se (Vladislav) nebude řídit Boleslavovým příkladem, který k sobě pod pečeti přísahy Istivě povolal a třetího dne oslepil bratra Zbyhněva. Naopak jen s narážkami si musel vystačit Gallus Anonymus, jehož ruku vedli knížecí rádcové, a proto nechal Zbyhněvův příběh utonout v rozpačitých

vytáčkách. Nejprve prý Boleslav III. Křivoústý v dobré víře vyhověl snažným prosbám a z bratrské lásky přenechal Zbyhňevovi jistou část otcovského podílu (*hereditatis paterne*). Hříšnému sourozenci odpustil i jeho křivé přísahy a škody, které Polsku způsobily jiné národy. Trval na jediném: aby Zbyhňev přijal úděl prvního vazala (*pro milite non pro domino*). Státnické gesto však zůstalo oslyšeno a nevděčný bratr stále naslouchal radám hloupých a špatných lidí, neboť cestou ke knížecímu dvoru rozkázal, aby byl před ním nesen meč, a sám se obklopil sborem bubeníků a hráčů na citory.

Gallus Anonymus čtenáře ujistil, že nebude Zbyhňeva vinit a Boleslava omlouvat, což mu ovšem nezabránilo, aby v obratných tazích svého pera nepohřbil řetězec příčin a následků. Pouze napověděl, že prostomyslný Zbyhňev podlehl našeptávání nepřejících osob, a když se provalilo, že se chce vládnoucího bratra zbavit, nikdo soudný se prý nemohl divit, že Boleslav propadl zlobě. V omluvném tónu se nesl rovněž zbytek výkladu, ve kterém zdůraznil, že by si nikdo neměl myslet, že Boleslav spáchal hříšný skutek z pouhé prchlivosti, aniž by slůvkem naznačil, co mu vlastně leží na srdci. Namísto obvyklého komu a co vlastně vyčítá, zapředl dvojznačnou úvahu o moudrém lékaři a bolestivém léku a o tom, že Boleslav projevil také upřímnou lítost a pokoru. A že on sám viděl mocného knížete a rozkošného mladíka, kterak se dva týdny postil, ležel na zemi v popelu, v zíněném šatu a stranou lidí provzdychal celé dny, stoloval na zemi, trávu měl za ubrousek, černý chléb za delikatesu a vodu za nektar. Že vykonal čtyřicetidení pouť do Uher a že Velikonoce strávil u hrobu svatého Vojtěcha v Hnězdně, kde obětoval 80 marek na zlatý relikvíář s perlami a drahokamy.

Bazilika svatého Jiljí v Somogyváru

Přes propast času nelze neocenit vynalézavost, s níž Gallus Anonymus tupil hrot výtek směřujících ke knížeti Boleslavovi III. Křivoústému. A to nejen v rozměru jedné kapitoly, nýbrž celým svým dílem, které velebil činy polských králů a knížat (*res gestas*), aby mohly vyniknout zásluhy dědice odkazu dvou jeho velkých jmenovců, Boleslava I. Chrabrého a Boleslava II. Smělého. Ve jménu obrany starých práv vstupoval třetí Boleslav do přemyslovských pútek, a pokud vedl války, potom vždy správně, v zájmu křesťanské víry a dobrých svobod. V Českých Gallus Anonymus nastavil knížeti zrcadlo, neboť vychytralí a věrolomní sousedé se jako hladoví vlci zajímali o bezbrannou kořist a snadný lup, z vrozené zbabělosti se vyhýbali boji a neohlíželi se na přísahy, protože věrnost Čechů se podobala točícímu se kolu (*fides Bohemica volubilis est sicut rota*).

S devótností hraničící Gallova slabost pro knížete Boleslava může provázet jistý údiv, ovšem nezapomeňme, že se prohlásil za poutníka (*peregrinus*) v cizí zemi. Bezděčné glosy na okraji dovolují předpokládat, že pocházel z Provence nebo severní Francie, snad odtud Gallus (?), který chtěl navštívit Svatou zemi, v Uhrách se neznámo proč obrátil na sever a vyhledal ochránce v Krakově. A protože v předmluvě pozdravil vratislavského biskupa Žirolava, který se chopil úřadu v roce 1112, zdržoval se u knížecího dvora uprostřed bratrovražedného zápasu. Ve stínu tragických událostí stylizoval Gallus Anonymus proslav k první knize, v němž prohlásil, že se pokusí sestavit zápisky tak, aby neupadly v zapomenutí výtečné činy polských vládců, především chvályhodného a vždy vítězného knížete Boleslava.

Zbyhňevova smrt stavěla Galla Anonyma před složitý úkol obhájit neobhájitelné a nejspíš právě k současníkům se obracela lamentace nad osudem krále Měška, jehož pád a následné drancování Hnězdn a Poznaně byly vyloženy jako trest za vzpuru proti přirozeným pánům (*domini naturales*). O něco dále připomněl, že krutý ortel nad biskupem ublížil Boleslavovi II. Smělému, který sice ztrestal zrádce, ovšem nepřípustnou obranou zeměpanských práv proti sobě obrátil veřejné mínění a musel uprchnout do Uher, kde zakrátko zemřel. Takto podaná historie musela znít dosti povědomě a není vyloučeno, že Gallus Anonymus varoval, co by mohlo následovat po případném Boleslavově svržení.

Mlhavé narážky, za nimiž je možno vytušit obavu z budoucnosti, se prolínají s návraty ke skvělejší kapitole polských dějin, nejvíce pak k dědictví Boleslava I. Chrabrého, v němž Gallus Anonymus spatřoval ideálního vladaře. Do úst prvního piastovského krále také vložil prorocká slova o nadcházejících temných časech, z nichž zemi vyvede jeden z jeho potomků, cosi jako zářící drahokam, a zjevně nemusel vysvětlovat, koho tím myslí. A kdyby snad někdo zapochyboval, zasadil do textu proctví o slavném vládcí, který zemi navrátí její velikost a slávu a ubrání staré svobody (*antiqua libertas*), jež Poláci na rozdíl od jiných nikdy neztratili.

Staré dobré svobody vymezily širší půdorys Gallova příběhu, který přesahoval obzor primitivního (etnického) nacionalismu a současně nabízel jasný důkaz, proč by měli Boleslav a jeho předkové vynikat nad jiné. A dodejme rovněž, že Gallus Anonymus byl pouhým nástrojem, neboť coby host u knížecího dvora přejímal názory svých mecenášů. V Krakově se kolem roku 1112 přetřásala zrada českého knížete Svatopluka, jemuž Boleslav dopomohl k vládě v Praze, a místo vděku musel před Čechy bránit slezské pevnosti. Ještě bolestněji veřejnost

přijímala přemyslovské zásahy do nástupnických sporů a hlavně pomoc, které se dostalo Zbyhněvovi, čehož Gallus mistrně využil a provázal dosud rozptýlená místa polské historické paměti do jediného celku. Ve shodě se zadáním elegantně připomenul Boleslavovu nezastupitelnou úlohu v příběhu mravně a morálně nadřazeného národa i rozhodnost, s níž hájil dobré svobody, aby se nakonec ve vyšším zájmu země a lidu obětoval a porušil dané slovo. Snad právě takto můžeme číst Gallovu historii polských knížat a králů.

KŘIVOPŘÍSEŽNÍK, NEBO ZÁŘÍCÍ DRAHOKAM?

Gallus Anonymus byl mistrem slova, ale nejvíce jeho umění vyniklo v místech, které věnoval posledním slovům Boleslava I. Chrabrého. Umírajícího krále nechal nahlédnout do budoucnosti, v níž jeho potomstvo bloudilo po cizích dvorech a prosilo o skývu chleba nepřátele, jež on sám přivedl k poslušnosti. V temnotách měl však zároveň spatřit, jak z jeho beder vychází cosi jako zářící drahokam (*quasi carbunculum emicantem*) a ten, spojený s rukojetí jeho meče, navrátí Polsku ztracenou důstojnost. Přesto se vznešené a nadějeplné proroctví neujalo, neboť na třetím Boleslavovi ulpěl spíše rozpačitý přídomek Křivoústý (*curvus*), přičemž již ve 14. století nebylo zřejmé, vztahoval-li se k hrbu, tváři, zranění nebo snad ke křivě danému slovu. Jak se tedy z hýčkaného dědice knížecího žezla stal Boleslav Křivoústý?

Tělesná vada jistě nemohla uniknout bedlivému Gallovi zraku, ovšem mohl se takto rozepsat o hrdinovi, jenž se narodil do kolébky boha války? Sotva, nicméně proč se o jakémsi tělesném nedostatku nezmínil Kosmas? Samotný Boleslav pak asi od útlého dětství slyšel, že přišel na svět po zázračné přímělivě svatého Jiljí a v plynulém toku dnů všedních a svátečních se připravoval k budoucí vládě. Možná ani netušil, že nad jeho kroky bdí palatin Setěch s macechou Juditou Marií a že polobratr Zbyhněv byl odklizen do klášterní cely daleko za hranicemi. Bezstarostné dětství skončilo v okamžiku, kdy do Slezska vtrhly české oddíly, pod jejichž ochranou se do země vrátil starší sourozenec. Snad právě tehdy se sedmiletý Boleslav dozvěděl, že není výlučným dědicem, a záhy byl poučen o vratkosti domácích pořádků. Jen se štěstím unikl pomstě uherského krále Kolomana a trpce seznal, že se vinou mocného protektora Setěcha zapletl do sítě dávných zrad. Mocný palatin sice ještě dokázal rozbít tábor vzbouřenců, ale pěstounské povinnosti přešly na knížecího číšníka Vojslava.

Setěch si uchoval alespoň nepřímý vliv, protože Vojslav patřil k jeho rozvětvenému klanu. Sblížení Vladislavových potomků však nezabránil. Oba si poprvé (?) stanuli tváří v tvář roku 1097 a ve zdech hnězdenské baziliky si odpřísáhli věrnost. Společně přesvědčili nemocného otce, aby jim předal vybrané provincie, což Boleslavovi vyneslo správu Slezska a Malopolska, a jak se zdá, ve shodě se začali domáhat palatinova odvolání. Dočasnou a vcelku úspěšnou spolupráci ukončila až drsná hádka na pohřbu zvěčnělého knížete Vladislava Heřmana a navzdory daným slibům se piastovské Polsko rozpadlo na dvě části. Větší z nich držel Zbyhněv, jenž získal Velkopolsko s Mazovskem. Lidnatější a výnosnější provincie, totiž Slezsko s Malopolskem, byly přiznány Boleslavovi. Vrchního dvorského palatinátu se chopil Skarbimír z rodu Avdanců, k Boleslavovým důvěrníkům se dále mohli počítat číšník Vojslav s urozeným Želislavem, v pozdějších letech se

u dvora prosadil Petr Vlast, jenž také získal úřad palatina, a stranou nezůstali ani Setěchovi příbuzní. Podstatně skromnější otisk zanechali v pramenech Zbyhněvovi stoupenci, a jakkoliv se zpočátku mohli měřit s družinou knížete Boleslava, ve známě vešel pouze hnězdenský arcibiskup Martin.

Křehkou rovnováhu od počátku narušovaly svévolné Boleslavovy zásahy, jež vědomě podkopávaly autoritu staršího bratra. Zbyhněv se pokoušel o sblížení s římsko-německým císařem Jindřichem IV., zatímco Boleslav se ujal papežova vyslance Walona z Beauvais, čímž se za boje o investituru symbolicky přihlásil ke stolci svatého Petra. Když haličští Rurikovci odepřeli poslušnost kyjevskému velkoknížeti Svjatoslavi II. a získali podporu knížete Zbyhněva, ohlásili se na Rusi Boleslavovi vyslanci. A potom, co Zbyhněv uzavřel spojeneckou dohodu s českým knížetem Bořivojem II., si Boleslav pražský dvůr koupil a zároveň nabídl tajnou pomoc olomouckému knížeti Svatoplukovi. Pozoruhodný oblouk opsal rovněž Boleslavův vztah k Uhrám. Krakovský dvůr zprvu podporoval rebelujícího Almoše, ovšem ne natolik, aby následně nedokázal najít společnou řeč s vítězným Kolomanem.

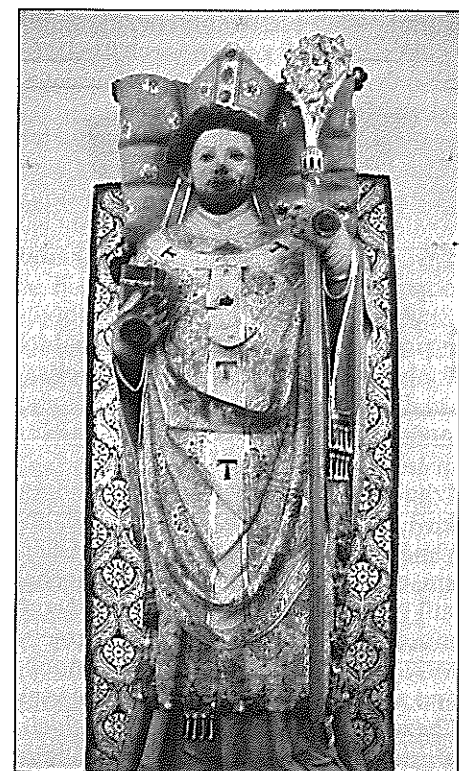
Boleslav nejspíš sázel na bratrovu nerozhodnost a snažil se Polsko vtáhnout do války v Pomořanech. Před koncem roku 1102 srovnal se zemí Bělohrad, ačkoliv musel vědět, že odvěta zasáhne Zbyhněvem spravované provincie. Dílčího vítězství dosáhl rovněž před Kolobřehem, ovšem na zpáteční cestě se nechal zaskočit přesilou, a protože na bojišti ztratil řadu předáků a mnozí jiní, včetně Skarbimíra, vyvázli s těžkým zraněním, musel se vypořádat s prvními projevy hlasitého nesouhlasu. Povinné chvalozpěvy si odpustil dokonce i Gallus Anonymus a tentokrát svého hrdinu jemně pokáral za lehkomyšlnost. Boleslav se však nepoučil a nadále po svých věrných žádal bezvýhradnou věrnost (*testatio fidelitatis*). Narůstající neklid mezi velmoži jej přesto přiměl k zamyšlení a po krátkém váhání nabídl Zbyhněvovi schůzku, na které si měli slíbit, že se bez vědomí druhého nebudou domlouvat na míru nebo válce, že jeden bez druhého neuzavře žádnou smlouvu a že jeden druhému pomůže na bitevním poli.

Slavné smíření bylo vyhlášeno v roce 1105, ovšem už následujícího léta Boleslav napadl Velkopolsko a s polskou a uherskou pomocí obsadil všechny důležité pevnosti. O deset let později si již nikdo nedovolil zapochybovat, že jednal v bystrostném zájmu země a že svým útokem zabránil spiknutí, které bylo chystáno podle rad úskočných Čechů a Pomořanů. Zrada a zlomyslné intriky předcházely rovněž Zbyhněvovu vyhnání roku 1107 a nejinak Gallus Anonymus vyložil příčinu říšského tažení do Slezska v létě 1109. Další krvavý desátek si Zbyhněvem šířené pomluvy vyžádaly 8. října 1110, kdy Češi a Poláci svedli krvavou bitvu na řece Trotině, a když byl konečně uzavřen tolik očekávaný mír, Zbyhněv záhadně zemřel.

Strohý záznam v nekrologiu lubušského opatství prohlašuje, že jakýsi bratr Zbyhněv skončil 8. srpna 1113, a pokud měl pisatel na mysli syna knížete Vladislava Heřmana, není vyloučeno, že Zbyhněv strávil závěr svého života v klášteře. Ještě dříve ale musela být porušena veřejně daná přísaha, protože hnězdenský metropolitán Martin uvalil na Boleslava přísnou klatbu. Poslušnost mu odepřeli také významní předáci, neboť kníže přijal roucho kajčnicka a vypravil se do Somojváru, kde požádal o přímělivu svatého Jiljí, poté se poklonil ostatkům svatého Štěpána ve Stoličném Bělehradě a svou pouť završil v Velikonocích roku 1114 (?)

u hrobu svatého Vojtěcha v Hnězdně. Omilostněn začal uvažovat o dohodě s velmoži a na důkaz dobré vůle nabídl mír sousedům. V červenci 1115 si na kladské Nise vyměnil sliby s trojlístkem přemyslovských knížat a vzápětí obnovil spojeneckou smlouvu s dědicem uherské koruny Štěpánem. Staré časy tak Boleslavovi připomněl pouze odboj palatina Skarbimíra, který se podařilo zažehnat až po několika měsících. Vzpurný vojvoda byl v roce 1118 zbaven úřadu a oslepen, nicméně přežil a po šesti letech se mohl vrátit do veřejného života. Tehdy ale již polské země žily úspěšným tažením do Pomořan a následujícího roku se před Boleslavem konečně otevřely gdaňské brány.

Boleslav III. Křivoústý zřejmě vyslyšel rady zkušených důvěrníků a přinejmenším zčásti ponechal moc v rukou místních, neboť Gdaňské Pomořany se podařilo začlenit do svazku piastovských držav. Bohaté přístavy na Odře byly přivedeny k poslušnosti v roce 1122, kdy pomořanský kníže Vartislav složil lenní přísahu a zavázal se k malému tributu. Ohleduplný přístup k dávnému soupeři patrně souvisel s blízkostí říšské hranice, neboť Boleslav

Ota z Bamberku na pozdně středověkém náhrobku v benediktinském klášteře Michelsberg

začal zdůrazňovat, že jej k Baltu přivedla starost o duše pohanů a na místě vyhlásil program široce založené christianizace. Mezi lidem měli působit kazatelé, přičemž církevní správa by se opírala o polské instituce a svěcence. První pokus, jímž byl roku 1123 pověřen španělský misionář Bernard, žalostně ztroskotal před Volinem, a proto se Boleslav obrátil na bamberkého biskupa Otu a současně požádal o pomoc římskou kurií. V zimních plískanicích na přelomu roku 1124 a 1125 Ota, kterému se začalo přezdívat apoštol Pomořanů (*Apostolus Pomeranorum*), procestoval západní část země až po Štětín a Volin, a protože si získal důvěru knížete Vartislava, setkala se jeho kázání s překvapivým ohlasem. Papežem vyslaný kardinál Jiljí v mezičase pozhnal vzniku biskupských stolic v Krušvici, snad Vloclavku a Lubuši (Lubusz).

Velkoryse rozvržená soustava nových, Hnězdnou podřízených diecézí znepokojila magdeburského metropolitou, který ji vnímal jako hrubý zásah do svých nezadatelných práv. O nápravu se pokusil arcibiskup Norbert, jenž našel vlivného spojence v římsko-německém králi Lotharovi III. a od roku 1130 i v Inocencovi II. Svatopetrský stolec tak Boleslavovi připomněl, že by se měl vzdát podpory

schizmatického papeže Anakleta II., a protože krakovský dvůr s odpovědí váhal, kurie obnovila dohled magdeburského arcibiskupa nad Poznání a k roku 1133 datovaná bula *Sacrosancta Romana et apostolica ecclesia* rozšířila Norbertovu působnost na celou hnězdenskou provincii. Teprve pak se polské duchovenstvo přiznalo k Inocencovi II., byť plné nápravy se podařilo dosáhnout až v roce 1136.

Nepříjemná roztržka s Římem nebyla jedinou starostí krakovského dvora. Vratkými se ukázaly rovněž sliby Pomořanů, a když se kolem Štětína začaly opět šířit pohanské kulty, zabránilo naprostému rozvratu piastovské správy jen drsně vedené tažení roku 1129. Vzápětí ale Boleslav III. Křivoústý musel spěchat do Krakova, kde se ohlásil syn krále Kolomana Boris, jenž doufal, že by se s polskou pomocí mohl ucházet o uherskou korunu. Boleslav nebyl proti, nicméně v létě 1132 utrpěl na řece Slané (Sajó) porážku a další poplašné zvěsti dorazily ze Slezska, které vydrancoval český kníže Soběslav I. Zpustošené Poodří a ztráta mocenských pozic v Uhrách byly varovným znamením, že mocenské pořádky diktuje odhodlaná koalice středoevropských knížat, již nenápadně podporoval Lothar III. Vážnost situace rozpoznal Boleslav teprve na jaře 1134, kdy císař navštívil vyslanec uherského krále Bély II. České a opět uherské stížnosti se probíraly rovněž o letnicích roku 1135 v Magdeburku, kde se shromáždění předáci shodli, že se polský kníže musí dostavit na dvorský sjezd do Merseburku. Boleslav pozvánku přijal a pokusil se ohromit přítomné množstvím vzácných kožešin, stříbrem, zlatem a cennými dary. Císař však zůstal neoblomný a nejenže si vynutil dlužný tribut ve výši 6000 marek stříbra a přísahu, kterou se Boleslav uvažal v lenní držbu (*hominium sibi faceret*) Pomořan a Rujany, ale na radu českého knížete Soběslava I. mu byly odeprény náležitě pocty a ze svých skutků se měl zodpovídat jako pouhý císařův biřic (*licitor imperatoris*).

Polská medievistika vynaložila značné úsilí, aby prokázala, že doboví pozorovatelé vědomě pokrývili smysl schůzky, a důmyslnými rozbory zpochybnila nebo rovnou popřela, že by Boleslav III. Křivoústý složil lenní slib. V Merseburku se prý měli setkat v podstatě rovnocenní, vzájemně se respektující vládcové, a protože Lothar III. měl zájem na vtažení Polska do říšské politiky, vyhradil Boleslavovi čestné místo po svém boku. Nechyběly ani spekulace nad jakousi dvojjednou politikou krakovského dvora, který odmítal zásahy německého krále, ne však čestný podíl na budování univerzálního impéria všech křesťanů. S veškerým respektem k vynalézavosti a důmyslu moderní polské historiografie, výsledky sjezdu nepřipouštějí žádné pochybnosti. Boleslav opouštěl Merseburk zlomen a v dalších letech se snažil o jediné: nezavdat sousedům záminku k nepřátelství. Na někdejší dobré vztahy se rozpomenul také český kníže Soběslav I. a v květnu 1137 si s Boleslavem konečně vyměnil slib věčného míru. Staronové přátelství pak zpečetil křest Soběslavova syna Václava, jehož na hradě Němčí vyzdvihl z vody Boleslavův prvorozenec Vladislav.

Kým tedy Gallův hrdina bez bázně a hany byl? Zářícím drahokamem nebo spíše Boleslavem Křivoústým? Možná že obojím. Vítězství nad Pomořany, úspěšná christianizace dolního Poodří a heroický rok 1109 oživily vzpomínky na Boleslava I. Chrabrého. Bratrova smrt, ale třeba i bezohledně vedené války na všech stranách či nerozvázně uzavírané a obratem porušované smlouvy zase knížeti propůjčily pověst nestálého spojence. Po tragickém rozpadu polského prostoru ve 13. století sice převážily pochvalné hlasy, jež si všímaly jednoty a síly

piastovských držav, ovšem ve skutečnosti byl Boleslav odkázán na podporu pa-
latinů a s nimi spřízněných rodových klanů. Právě této společnosti vděčil za své
úspěchy i nezdary a přes oslnivá vítězství se nikdy neucházel o královskou koru-
nu. A po Merseburku mu nedávaly spát ani dědické nároky jeho pěti synů.

NÁSTUPNICKÝ ŘÁD

Boleslav III. Křivoústý zemřel 28. října 1138, ale ještě dříve – mnohé naznačuje, že se tak stalo někdy mezi lety 1116 a 1117 – uspořádal a přísahami předáků zajistil nástupnický pořádek. Na sklonku života pak stačilo rozhodnout, jak bude Polsko rozděleno, a předáme-li slovo Mistru Kadlubkovi, který se chopil pera na přelomu 12. a 13. století, nejstaršímu Vladislavovi připadl Krakov, jakož i vláda nad zbylými bratry (*maiores natu et Cracoviensis provincie principatus et auctoritate resideret principandū*). Náš zpravodaj se ovšem pustil do díla ve smutných časech. Roku 1194, po náhlé smrti Boleslavova syna Kazimíra II. Spravedlivého, se Krakovsko změnilo v bojiště a v sobeckém zápolení piastovských knížat vzaly za své všechny úmluvy. Ve zdech klášterů a kapitul se tak bezmocně vzpomínalo na léta, kdy zemi spravoval jeden vládce, který se dokázal vypořádat s dotěrnými sousedy a troufalostí velmožů. Náleží ale k takto vylepšené a šťastnější minulosti rovněž závět knížete Boleslava?

Mistr Kadlubek se sice nemohl spoléhat na svědectví očitých svědků, nicméně jeho kronika se stala oblíbenou četbou, k níž se po zbytek středověku uchylovaly snad všechny polské dílny. Poučenější z nich si dovolily přičinit zpřesňující poznámky, prozrazující, že prvorozený Boleslavův syn Vladislav obdržel vedle Krakova s Malopolskem i slezské Poodří a že jeho država zahrnovala rovněž významný díl Velkopolska s Hnězdnem a dohled nad Pomořany. Druhorozený Boleslav, zvaný též Kadeřavý, získal Mazovsko s Plockem a Kujavy, Měškovi, jemuž se začalo přezdívat Starý, připadl zbytek Velkopolska s Poznaní, nezletilý Jindřich se měl v budoucnu ujmout Sandoměřska a kolem velkopolské Lenčice byl vydělen vdovský úděl pro kněžnu Salomeu a Boleslavova pohrobka (?) Kazimíra Spravedlivého.

Mladší přípisky by jistě bylo možno odmítnout jako nepřiliš věrohodné, kdyby ve shodném duchu nevypovídaly letopisecké svody na saském břehu oderské hranice. Také zde, mezi říšskými knížaty, se přetřásalo dělení Polska mezi pět synů a mocenský primát, jenž měl náležet věkem nejstaršímu čili seniorovi. V Magdeburku věděli i to, že se vše projednávalo před biskupy a velmoži oné země (*coram episcopis et principibus illius terre*), což jinak nenápadně zmínice propůjčilo patřičnou váhu, neboť veřejné záruky mohl nabídnout pouze obecný sněm. Zároveň se však nezdá, že by se Boleslav III. Křivoústý spoléhal výlučně na přísahy urozených a duchovenstva. O pomoc a ochranu prosil rovněž svatopetrský stolec, neboť na jakési dávné záruky narážel papež Inocenc III., když v polovině roku 1210 uvědomil hnězdenského metropolitu Jindřicha Kietlicze, že se v Římě začaly probírat polské záležitosti a s odvoláním na nejmenovaného knížete Slezska (*dux Zlesie*) uvedl, že podle jeho zpráv Krakov spravoval nejprve prvorozený z Boleslavových synů (*de ipsius genere prior natu*) a poté vždy nejstarší z celého rodu (*de toto genere maior esset*) tak, jak to předpisovala přijatá pravidla seniorátu. Samotná korespondence ovšem směřovala k choulostivému dotazu,

co znamená prvorozený (*prior natu*) a co starší věkem (*maior natu*), a papež byl žádán, aby se vyslovil, jestli se knížecího žezla mají ujmout potomci prvorozeného Vladislava, anebo se k dědictví mohou hlásit mladší piastovské linie.

Papežská bula prozrazuje, že se soupeřící knížata nedokázala shodnout na výkladu závěti, která se zvolna stávala předmětem nenávisných hádek. Právě těm měl zabránit nástupnický řád, jehož předlohu Boleslav III. Křivoústý našel jednak na Rusi, jednak v Čechách. Kyjevský seniorát Jaroslava Moudrého († 1054) se však zhroutil v krvavých bojích a roku 1125, po smrti velkoknížete Vladimíra Monomacha, se Kyjevská Rus rozpadla na řadu dědičných knížectví. Poněkud jiné zvyklosti panovaly v Čechách, a protože Boleslav udržoval čilé kontakty s řadou přemyslovských knížat, není vyloučeno, že se doslechl o umírajícím knížeti Břetislavovi I., který měl na smrtelném loži varovat před nesvorností a zavázat přítomné velmože přísahou, že mezi jeho syny a vnuky bude držet nejvyšší moc a stolec vždy nejstarší a že mu budou podřízeni všichni ostatní z knížecího rodu. Boleslav mohl znát také příběh olomouckého knížete Oty II. Černého, jenž byl v létě 1110 uvržen do vězení, aby podle panujícího knížete Vladislava I. zmoudřel a poznal, že země moravská a její správcové byli, jsou a provždy zůstanou pod mocí českého knížete, protože tak tomu chtěl blahé paměti kníže Břetislav.

Vážnost, již se v Čechách těšil politický odkaz knížete Břetislava I., musela upoutat Boleslavův zájem, od něhož byl jen krůček k rozhodnutí řídit se přemyslovskými tradicemi. Ve snaze vyhnout se neshodám a zajistit sotva dospělým synům a dětem z druhého manželství dědická práva rozdělil Boleslav zemi na díly, nicméně nejstaršímu Vladislavovi přiznal takovou moc, že se jí nemohly vyrovnat ani spojené síly ostatních bratrů. Doufal snad ve velkodušnost prvorozence nebo se spoléhal na sdílené hodnoty a věrnost starým polským svobodám?

SENIORÁT BEZ SENIORA

Mistr Kadlubek namáčel brk v kalamári s odhodláním vysvětlit, jak jasnozřivé plány Boleslava III. Křivoústého zhatila jeho snacha Anežka Babenberská, která prý tak dlouho častovala svého manžela Vladislava posměšky, že je polovičním knížetem a mužem (*vocat igitur uiurum semiprincipem, immo semiturium*), až se rozešel se všemi mladšími bratry ve zlém. Současníkům tak jen potvrdil, že úpadek knížecí moci započal s vládou prvorozeného Boleslavova syna Vladislava, jenž se ukázal být nehodným dědicem odkazu slavných předků. Potud ztemnělá vzpomínka, která jistě vypovídá o smutku a beznaději, které vládly Krakovu na počátku 13. století. Ovšem jaký byl Vladislav doopravdy? Politováníhodným slabochem nebo obětí sourozeneckých intrik?

Porůznu roztroušené poznámky naznačují, že Vladislav skutečně postrádal otcovo sebevědomí a že mu bylo po straně vyčítáno, že neubráníl slezské provincie před českým rabováním. Knížecí žezlo nejspíš přejímal pod tlakem a pak stačilo málo, aby začal své blízké podezírat z nejtemnějších úmyslů. Z druhé strany přilévala olej do ohně macecha Salomea, která bez vědomí krakovského dvora dohodla zasnuby své dcery a syna kyjevského velkoknížete Vsevoloda, a když zkraje roku 1141 svolala potomky na sněm do Lenčice, Vladislav prohlásil dosud uzavřené smlouvy za neplatné a vyslal do Kyjeva poselstvo, aby projednalo podmínky nového možného spojení. Zaskočený Vsevolod nabídku přijal a svěřil

polskému seniorovi velení nad ruským pomocným sborem, jenž na podzim roku 1142 zpustošil državy mladších Piastovců. Dokonalé vítězství potvrdilo Vladislavův mocenský primát na domácí půdě a nerovný poměr sil doslova vybízel k zásadní úpravě nástupnického řádu. Přesto se Vladislav spokojil s pouhými sliby a ponechal bratrům i maceše přidělené statky, jako by se mu v poslední chvíli dostalo vážné výstrahy.

Zdá se, že Vladislavovo odhodlání vyprchalo po námitkách Petra Vlasta, který byl palatinem a současně vykonavatelem testamentu Boleslava III. Krivoústého. Obdobně se Petr Vlast zachoval i po smrti kněžny Salomey v roce 1144, kdy se Vladislav pokusil zmocnit vdovského věna. Boleslav Kadeřavý s Měškem (Starým) se postavili za práva dospívajícího bratra Jindřicha a podle všeho vystupovali způsobem, kterým na sebe přivolali zlobu krakovského dvora. Vladislav sáhl po osvědčeném receptu a v létě 1145 napadl mladší sourozence. Kdesi u řeky Pilice však narazil na tuhý odpor a jen příchod ruských posil zabránil nejhoršímu. Ponížený Vladislav se pomstil alespoň palatinovi, jenž byl obviněn ze zrahy, zbaven majetku i zraku a vyhnán ze země.

Krutý trest pobouřil předáky a správce významných hradů, z nichž mnozí vděčili za svěření úřady právě Petru Vlastovi. Vladislav ještě dokázal shromáždit silnou hotovost, s níž na jaře 1146 dobyl Mazovsko, nicméně před Poznání utrpěl rozhodnou porážku. Tehdy již nespokojence podporovalo vysoké duchovenstvo, a když hnězdenský metropolita Jakub vyhlásil nad Vladislavem klatbu, odepřela mu poslušnost i krakovská posádka. Všeobecně nenáviděný kníže opustil zemi a po krátké zastávce v Praze si vyžádal slyšení u římsko-německého krále Konráda III. Na dvorském sjezdu v Kaině přesvědčil přítomné o svých právech, ovšem váhavě svolané tažení uvázlo na přístupech k Odře. Rozmrzelý Konrád zavelel k ústupu, čehož obratem využili vzbouřenci a pod příslibem jakéhosi platu nebo peněz (*promissa pecunia*) získali Polsko do správy (*patriam ab ipso suscipiunt*), zatímco Vladislav Vyhnanec musel vzít zavděk bezpečným útočištěm v durynském Altenburku. Poslední slovo náleželo svatopetrskému stolci. Nejprve se v Hnězdně ohlásil kardinál Humbald, jenž vzal na vědomí Vladislavovu exkomunikaci a schválením donace mladších knížat pro klášter v Trzemeszno) nepřímou pozhnal novému uspořádání. O něco později ale papež Evžen III. pověřil legáta Guidona, aby nad Polskem a mladšími Piastovci vynesl interdikt.

Rozporuplný vztah svatopetrského stolce k piastovským knížatům lze pochopit v dobovém kontextu. Papežskou kurii zcela pohltila příprava velké pouti, rozumějme druhé křížové výpravy do Svaté země. Posvátný slib složili rovněž saští předáci, kteří však uvažovali o výpravě do Pobaltí, kde se křížily piastovské a říšské zájmy. K tažení do Palestiny se nadto chystal jak prvorozený syn Vladislava Vyhnance Boleslav Vysoký, tak s Vladislavem zneprátený sandoměřský kníže Jindřich, zatímco jiný Vladislavův bratr Měšek se rozhodl bojovat za pravou víru na Baltu. Stranou dění se naopak držel krakovský senior Boleslav IV. Kadeřavý, jenž dal přednost budování země a denárovými ražbami připomínal, že veřejné záležitosti spravuje ve shodě se zbylými sourozenci. Okázale zdůrazňované jednoty si povšimli také doboví glosátoři, u nichž se začaly objevovat zmínky o dvou, případně třech souběžně vládnoucích knížatech.

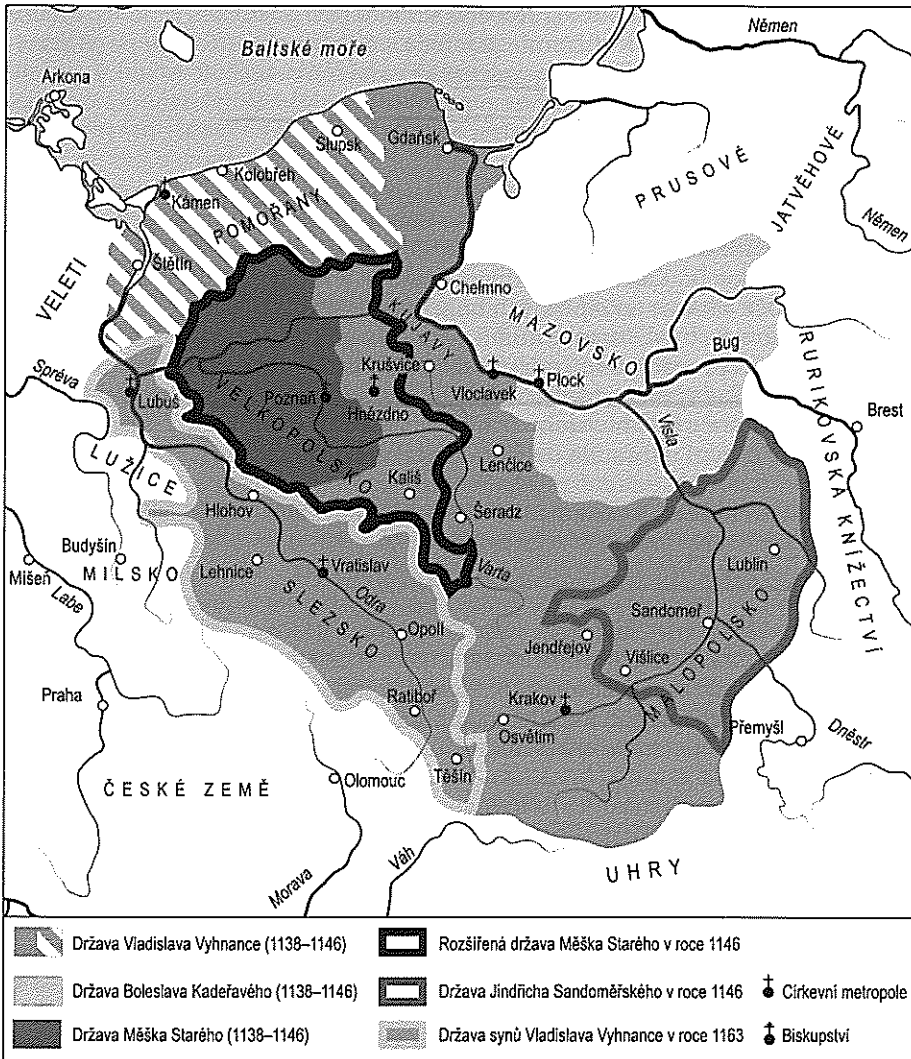
Velkorysost, s níž se Boleslav IV. Kadeřavý stavěl k nárokům příbuzných, mohla zastírat slabý výkon zeměpanských práv, pro který nenašel omluvu ani

rétoricky zdatný Mistr Kadlubek. Nového seniora sice pochválil, že nebyl chamtivcem a neskrblil láskou k bližnímu, zejména k mladším bratrům Měškovi Starému a Jindřichovi Sandoměřskému, nicméně mezi řádky knížeti vyčítal, že ztratil Pomořany, kteří se začali vzdalovat piastovskému dohledu vlastně již od roku 1147, kdy se pomořanský kníže Ratibor musel dotazovat křižáků, proč plundrují křesťanskou zemi. Krakovský dvůr se nezmohl na pádnou odpověď ani po intervenci saského vévody Jindřicha Lva, který si v roce 1164 vynutil hold a poslušnost pomořanských knížat. Namísto odvety se Boleslav začal zajímat o Prusy, jejichž křesťanství měl upevnit chřadnoucí pověst seniorátu.

Pokud Boleslav IV. Kadeřavý vsadil na rychlé vítězství, musel vystřízlivět hned po prvním roce veskrze neúspěšných bojů. Neudržitelné výdaje jej dokonce přivedly k úvahám, že by si Prusové mohli ponechat víru předků výměnou za tribut. Poslední vyhlídky na přijatelný mír ovšem rozmetala krvavá porážka v roce 1166, a přestože Boleslav vyvázl nezraněn, jeho bratr Jindřich, kterého provázela pověst ctnostného obránce Božího hrobu, zaplatil cenu nejvyšší. Smělé plány na christianizaci Prusů nyní nahradila delikátní otázka, komu svěřit uprázdněnou Sandoměš. Jindřichův testament předpokládal, že se výkonu zeměpanských práv ujme dosud přehlížený bratr Kazimír, ale Boleslav se rozhodl pro přímou správu. Podcenil však, stejně jako svého času Vladislav Vyhnanec, hlas velmožů, a když se při svěcení kostela v Jendřejově (Jędrzejów) na konci roku 1166 setkali vlivní předáci s juniory, Měškem a Kazimírem, neměla slavnost daleko ke vzpouře.

Jendřejovskému sněmu dodali vážnost malopolští magnáti Jaksa z Měchova a syn Petra Vlasta Svatoslav, což asi Boleslava IV. Kadeřavého zaskočilo, neboť oba pokládal za své nejbližší rádce. Bezpochyby právem. Stáli mu věrně po boku v nelehkých časech, kdy se rozhodovalo o návratu Vladislava Vyhnance, a neopustili knížete ani po uzavření ponižujícího míru v roce 1157 před Křižkovem. S pochopením, nebo spíše bez zjevné nevole vzali na vědomí dohodu z roku 1163, jež Vladislavovým synům Boleslavovi Vysokému a Měškovi přiznala správu Vratislavi a Ratiboře. Přinejmenším zpočátku se Boleslav IV. Kadeřavý mohl hájit, že se smrtí Vladislava Vyhnance pomínula hrozba rodových neshod, ovšem když byl odražen v Prusích a navrátilci zabrali celé slezské Poodří, vyslovili se předáci pro takové rozdělení piastovských držav, které by pamatovalo na Kazimíra a současně by zabránilo nové válce s potomky Vladislava Vyhnance. Kníže neochotně souhlasil, ale přesto jej čekal ještě jeden trpký doušek. V roce 1172 se Měšek Ratibořský zmocnil Vratislavi, protože však Boleslav Vysoký ukázal prstem na polského seniora, Fridrich I. Barbarossa vyhlásil odvetné tažení proti Boleslavovi IV. Kadeřavému. Smířčím řízením byl pověřen Měšek III. Starý, který se dostavil k císařskému dvoru a po složení odškodného ve výši 8000 marek stříbra vyzval Boleslava Vysokého k návratu.

Stříbrem vykoupený mír zároveň ohlašoval změnu na krakovském stolci, protože slábnoucí, možná i vážně nemocný kníže se stáhl z veřejného života. S císařem tak vlastně vyjednával budoucí senior, což se naplnilo 5. ledna 1173, kdy těžce zkoušený Boleslav IV. Kadeřavý zemřel. Měšek III. Starý si však musel být vědom, že se Polsko změnilo a že zdědil rozvolněný svazek piastovských držav, kterému vládly někdy spřátelené, jindy soupeřící knížecí dvory ve Vratislavi, Ratiboři, Poznani, Plocku, Sandoměři a Krakově. Převahu nad příbuzenstvem proto nezaručoval titul krakovského knížete a seniora, nýbrž nově sjednocené

Polsko po smrti Boleslava III. Křivoústého

Krakovsko a Velkopolsko. Nadto se Měškovi vzepřel v Sandoměři pevně usazený Kazimír Spravedlivý, který zároveň dohlížel na synovce Leška, jemuž Boleslav IV. Kadeřavý odkázal Mazovsko. Seniorovi se vzdánilo rovněž Slezsko, kde mělo platit slovo Boleslava Vysokého, nicméně volnost jednání si uchoval jak jeho syn Jaroslav v Opolí, tak bratr Měšek v Ratiboři. Nazýval-li se tedy Měšek III. Starý knížetem celého Polska (*dux totius Poloniae*) nebo velkým knížetem (*dux maximus*), mohl mít na mysli jakousi politickou deklaraci, že testament Boleslava III. Křivoústého byl možná zpochybněn, ne však odvolán.

Měšek III. Starý přebíral knížecí žezlo jako zralý muž a zkušený vladař, a mohl se proto od počátku plně soustředit na obnovu zeměpanské moci. Inovační plány sahaly od mincovního regálu přes zakládání nových osad až po ochranu židovských obcí, jimž podle hebrejských opisů na denárech světil ražbu mince. Soustředěnou pozornost upíral kníže k výběru pokut a s nevidanou důsledností se začal domáhat posledního slova při zbožných odkazech, čímž zaskočil urozené i menší knížata. Přesto nebo snad právě proto si dokázal zjednat jistou vážnost. Pohříchu ne bezzbytku, neboť z nálad velmožů si Měšek odvodil, že spolehlivé zázemí najde jedině v Poznani. Přesun knížecího dvora do Velkopolska přijaly nelibě malopolské rodové klany, které klesly na úroveň provinční šlechty. Neklid panoval zejména v krakovském podhradí, a když se Měškem dosazený kastelán zapletl do sporu s krakovským biskupem Gedeonem (Gedkem), vypukly v roce 1177 nepokoje, jež se rychle rozšířily do Slezska a Velkopolska. Teprve tehdy Měšek seznal, že mu vypověděli poslušnost bratr Kazimír Spravedlivý, synovec Boleslav Vysoký i jeho vlastní syn Odon.

Rozsáhlá vzpoura zasáhla tři ze čtyř polských zemí, což dokazuje, nakolik se Měškovy renovační plány měly se zájmy předáků. Těžko tomu však mohlo být jinak. Tradice dvorského palatinátu sahala před rok 1100, a zatímco piastovská knížata soupeřila o krakovský stolec, veřejný prostor si nenápadně rozdělily na dvorský palatinát navázané klany urozených. Na Setěcha byl odkázán Vladislav Heřman, Boleslav III. Křivoústý se zase spoléhal na Skarbimíra, jehož sice dokázal nahradit Petrem Vlastem, nicméně po jeho smrti Vlastovicové bděli nad nástupnickým řádem a nepřímo začali rozhodovat o legitimitě krakovského seniora. Kruhem se tak vracíme k časům, kdy byly pokládány ústavní základy druhé piastovské monarchie, neboť Polsko se zjevně obešlo bez silných knížat, a jak se ukázalo v roce 1177, nepotřebovalo dokonce ani seniora.

SEDES REGNI PRINCIPALES

V polovině 12. století se zkušený magdeburští kovolitci Rikwin, Abraham a Weismuth věnovali mimořádné zakázce. Plocký biskup Alexandr z Malonne usoudil, že si dokončovaná bazilika zaslouží, aby její vstup krylo bronzové dvoukřídli s biblickou výzdobou. V Polsku dosud nevidané dílo mělo přilákat zástupy věřících z blízkého i vzdáleného okolí, a jakkoliv kostel po čase vyrabovali Litevci, jejichž přičiněním dveře skončily v novgorodském chrámu svatě Sofie, řemeslný um saských mistrů přece jen stačil proslavit jinak nezajímavé hnízdo. Dodejme ovšem, že mazovský Plock náležel k místům, pro něž Gallus Anonymus užíval obrat *sedes regni principales*, tedy knížecí sídla. Výslovně jich jmenoval pět a kromě Plocku k nim řadil Vratislav, Sandoměř, Hnězdno a samozřejmě korunu piastovské moci Krakov. Kolem roku 1177 by se o status zeměpanské rezidence mohly ucházet ještě dva další hrady, Ratiboř a Opolí. Mnohé z nich přitom vyrostly na sebestřednosti a hašteření piastovských knížat, jejichž představy se zpravidla měly s povahou krakovského seniorátu. Přesto nelze přehlédnout, že državy mladších členů rodu vykazovaly pozoruhodnou vnitřní stabilitu a že si jejich správcové v krátkém čase, přesněji mezi lety 1138 a 1177, přivlastnili nebo získali všechny důležité knížecí regály (*ius ducale*), od nalézání práva přes ražbu mince až po mnohačetné kontakty za hranicemi piastovských zemí.

Možná ale, že si nic vynucovat nemuseli a že budoucím sídlům knížat byla přiznána jistá nezávislost ještě před vyhlášením nástupnického řádu v roce 1138. Jinak by se Gallus Anonymus nemohl zmínit o shromáždění předáků, stařešinů a všeho lidu (*maiores et seniores civitatis deinde totum populum in concionem advocavit*), které probíralo stížnosti mladého kněziče Boleslava Krivoústého na palatina Setěcha. Starší země (*consilio maioribus et laudato*) žádal o radu rovněž kastelán Magnus, a protože se obě zápletky odehrávaly na vratslavském hradě, není vyloučeno, že obdobné provinční, či spíše zemské sněmy znala i jiná centra, především velkopolská Poznaň nebo mazovský Płock, možná i malopolská Sandoměř. Bylo-li tomu tak, nečekal na mladší, seniorovi podřízené Piastovce život na prahu zapomnění, nýbrž svébytné, příbuzenstvím, místními tradicemi a vztahy utvářené zemské obce.

Mocenský přímát měl náležet krakovskému knížeti, od roku 1138 seniorovi (*de toto genere maior*), kterého obklopoval kruh rádců, mezi nimiž se těšil zvláštní důvěře dvorský palatin (*comes palatinus*). První z úředníků však vnašel do veřejného prostoru nejistotu, neboť od konce 11. století nebylo vždy jasné, kdo zemi vládne, zda palatin, nebo kníže. Společenství urozených nemohlo uniknout pozornosti soudobých pozorovatelů, jejichž zásluhou kolovaly na knížecích dvorech i v podhradích zpola uvěřitelné legendy. Když předák

Želislav přišel na Moravě o ruku, nechal mu prý Boleslav III. Křivoústý zhotovit jinou, ze zlata. Číšník Vojslav si odnesl z Pomořan jizvu na hlavě a vzpomínku na ranhojiče, který mu po bitvě srovnával vlomenou kost, zatímco jeho nástupce v úřadě, mladý Setěch, mohl vyprávět o vzdálených krajinách, jež spatřil během pouti do provensálského kláštera Saint Gilles. To Jakska z Měchova, zeť mocného palatina Petra Vlasta, navštívil Svatou zemi, s Albrechtem Medvědem vedl dlouho nerozhodný zápas o hrad Branibor a dědictví po knížeti Stodoranů Přibyslavovi,razil brakteáty s hrdým opisem, že vládne Kopníku (*IAZCA DE COPNIC*), případně že je kníže z Kopníku (*LAKZA COPTNIK CNE/s*), a o činech, pro něž byl nazýván knížetem (*Jacza qui cognominatus erat dux*), se vyprávělo ještě ve 13. století.

Oblíbeným hrdinou hospodských povídaček se stal rovněž Jaksův tchán Petr Vlast, neboť po vratslavských krčmách (a možná i jinde) kolovala historka, jak se vetřel do přízně rurikovského knížete Volodara Rostislavoviče, jenž

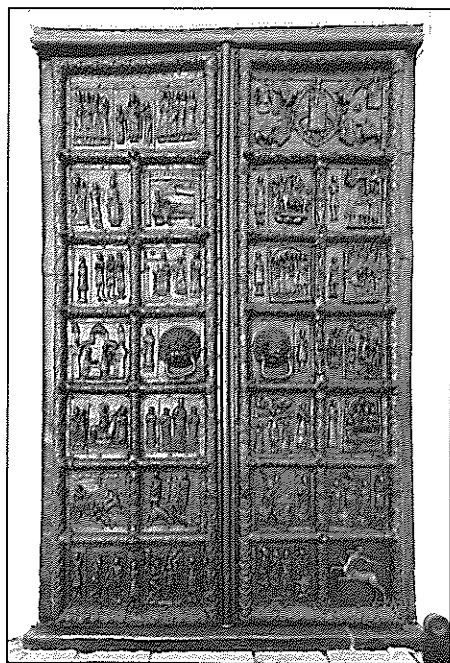

Płocký biskup Alexandr z Mallone na detailu bronzového dvoukřídlí z předchozí strany

z Přemyšlu znepokojoval přilehlé piastovské provincie, poté jej vylákal do volné krajiny, úkladně zajal a v poutech přivlekl do Krakova. Před Boleslavem III. Křivoústým se pak nešťastník musel zapřisahat věčným mírem a slavnostně slíbit, že polskému knížeti vypomůže v Pomořanech. Na Petra Vlasta tehdy čekala štědrá odměna a také vlídné pokárání biskupa, jehož předstíraný (?) hněv utišil slibem, že založí 77 kostelů.

Petr Vlast bezpochyby platil za otce zakladatele řady svatostánek a za spásu jeho duše se modlili nejen augustiniáni na hoře Slezě (Śleza), později u Panny Marie na vratslavských Píscích (Na Piasku), nýbrž i benediktini v Olbině (Olbin). Bezmála osm desítek nových svatyní si ovšem nemohl dovolit ani tak bohatý a mocný muž, jakým Petr Vlast dozajista byl. Premonstrátky v krakovském Zvěřinci (Zwierzyniec) a johanité v Měchově (Miechów) se hlásili k Petrovu zeti Jaksovi, Petr Všeborův zase věnoval svou přízeň premonstrátům, které uvedl do Kostelní vsi (Kościelna Wieś) u Kališe, zatímco premonstrátkám vystavěl klášter ve Střelně, a jak se zdá, zbožné odkazy se v průběhu 12. století staly přírozonou součástí světa urozených.

Soukromé donace zasáhly do úvah nad velikostí i strukturou šlechtických drav. Fundační privilegium z roku 1153, jímž předák (*comes*) Zbylut pojistil věno cisterciáckého kláštera v Lekně (Lekno), napovídá, že nobilita držela rozptýlené majetky a že si více cenila výnosu z celních a trhových poplatků. Právě tak ale

Bronzové dvoukřídlí, které pro plockou baziliku objednal biskup Alexandr z Mallone (dnes v západním portálu chrámu svatě Sofie v Novgorodu)

Kamenný milník v Konině, který dal roku 1151 vztyčit palatin Petr

platí, že vliv a možnosti urozených rostly s výkonem dvorských a zemských, nebo alespoň provinčních úřadů, které byly zároveň jakýmsi statusovým symbolem. Přízeň knížete mohla dopomoci ke společenskému vzestupu také neprivilegovaným, neboť Gallus Anonymus se bez většího vysvětlování zmínil o jakémsi prostém bojovníkovi (*non de nobilium genere, sed de gregariis militibus*), jehož statečnost Kazimír Obnovitel odměnil hradeckým úřadem a vznešeností (*dignitate inter nobiles extulit*).

Kdesi na hraně mezi urozenými a vládnoucím rodem se pohyboval palatin, který vstupoval do veřejného prostoru natolik výrazným způsobem, že zavedený titul (*comes palatinus*) nahradil přesnější vojvoda, tedy cosi jako vůdce v časech válek a nepokojů. Vojvodou v plném smyslu byl již Setěch, jenž si vystavěl opevněné sídlo (*castrum Sethe*), razil denáry a mohl jmenovat úředníky a správce zeměpanských hradů a pevností. Jak prozrazuje kamenný milník, který nechal v Konině vztyčit Petr Všeborův, aby poutníky ujistil, že jsou pod jeho ochranou, palatinové zastupovali knížete také při výkonu práva.

Dvorské povinnosti a správa zeměpanské komory držely dvorské palatiny v blízkosti knížete, což znamenalo, že si museli vybudovat vhodná sídla nejen v krakovském podhradí, nýbrž i v blízkosti oblíbených nebo častěji navštěvovaných piastovských pevností. Setěchovy malopolské statky tak doplňovala mazovská, kolem Płocku rozložená doména a pohodlné dvorce vlastnil i Petr Vlast, který zajížděl střídavě do Krakova a Vratislavi. V různých koutech piastovské monarchie roztroušené rodové majetky nepřímo posilovaly jednotu polských zemí, což se ovšem změnilo po roce 1138, kdy si mladší knížata zřídila vlastní dvory, jež se naopak stávaly svorníkem zemsky definovaného společenství. Obrana vlasti tak sice zůstávala čestným břemenem Bohem vyvolené a požehnané dynastie (*domini naturales*), ale protože se Polsko měnilo ve volný svazek držav, začala být vlast (*patria*) chápána rovněž ve svém užším, zemském rozměru (*regio, terra*).

Posuneme-li se ještě jednou proti toku událostí do dob, kdy se krakovská knížata dělila o moc s palatiny, nelze přehlédnout, že povahu druhé polské monarchie určovaly do značné míry zájmy urozených. Odpor velmožů nemilosrdně smetl království Boleslava II. Smělého, z osidel rodových klanů se nikdy plně nevymanil ani Boleslav III. Křivoústý, a když se předákům vzepřel jeho syn Vladislav, strávil zbytek života ve vyhnanství. Možná i proto mohl Boleslav IV. Kadeřavý přijmout mírovou dohodu, která jej v Křížkově roku 1157 pasovala na říšského

lenka. Velmi dobře věděl, že v jeho zemi dávno rozhoduje vůle velmožů, jež se prolнула s provinčním světem mladších, seniorovi formálně podřízených knížat. Z trosek druhé piastovské monarchie se zrodilo Slezsko dědiců Vladislava Vyhnance, potomci Měška Starého vládli Velkopolsku, zatímco Mazovsko a Malopolsko se staly domovem synů Kazimíra Spravedlivého, z nichž po dlouhých 216 letech vzešel čtvrtý polský král.

Mezi Západem a Východem

LEHNICKÁ POLE

*Velkolepé, dvanáct svazků čítající letopisy slavného polského království (*Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*), na kterých v podstatě až do své smrti v roce 1480 soustavně pracoval krakovský kanovník Jan Długosz (*Longinus*), neměly ve své době mnoho srovnatelných protějšků. Odjinud neznámými příběhy a zápletkami by však dokázaly zastínit také všechny dějepisce, kteří se před koncem 13. století pokoušeli vyrovnat s mongolským vpádem z roku 1241. Proto dnes není jasné, jak mohl Jan Długosz vědět, že divocí nájezdníci, jež v duchu době poplatných vzorů přejmenoval na Tatary, překročili hranice piastovských držav v lednu 1241. Obdobně se lze dohadovat, kde se dočetl, že nejprve byl dobyt Lublín, že na počátku února vzplanula malopolská Sandoměř a že u Turska byla rozprášena provinční, rozumějme sandoměřská hotovost. Odtud se měla lehká tatarská jízda stočit k jihozápadu, a když o měsíc později smetla malopolské rytíře u Chmielníku (*Chmielnik*), vypálila i krakovské podhradí. Následoval výpad k Ratiboři, a třebaže Měšek Opolský ubránil brody na Odře, před přesilou se musel stáhnout do Lehnice (*Legnica*), kam vratislavský kníže Jindřich II. Pobožný svolal všechny dostupné síly.*

S nevidanou přesností Jan Długosz popsal rovněž bitvu na Dobrém poli. Vratislavský kníže měl zavelet k přesunu 9. dubna, ovšem mezi jeho věrnými se údajně šířil neklid, neboť po přímluvné mši v lehnickém kostele Panny Marie se ze štítu uvolnil kámen, což bylo pokládáno za zlé znamení. V tísnivé náladě vojsko zaujalo předem určené pozice, přičemž dobrovolníkům ze zahraničí, jejichž řady posílili horníci ze Złotoryje, velel Boleslav, syn vyhnaného přemyslovského knížete Děpolda. V druhém šiku stanuli přeživší z Krakovska a Velkopolska, třetí sbor podléhal Měškovi Opolskému a pod čtvrtou korouhví se shromáždili němečtí rytíři v čele s pruským zemským mistrem Popponem z Osterny. Nejlépe vyzbrojená a urozenější bojovníky ze Slezska a Velkopolska Jindřich II. Pobožný stáhl do zálohy.

*První úder vedl Boleslav Děpoltovic, a přestože dokázal prorazit tatarskou sestavu, jeho houfec vykrvácel pod přívalem šípů. Druhý a třetí šik však ovládly střed bitevního pole, a když se zdálo, že se Tatarů zmocnila panika, tu kdosi, podle Jana Długosze možná Tatar, možná Rus, hlasitě zvolal, „utíkejte, utíkejte“ („*bjegajcze, bjegajcze*“). Zmatený Měšek dal troubit k ústupu, ale dobře načasovaný úder záloh ještě jednou obnovil pořádek v polských řadách a přiměl prchající k návratu. Nelítostně vedený zápas muže proti muži se přeléval z jedné strany na druhou a v posledním zoufalém náporu se Jindřichova družina probila do blízkosti tatarského krále, kterým neměl být nikdo menší, než Batu. Na prahu vítězství se však křesťanům zjevil praporec s obrazem strašlivé černé hlavy a krátce nato se bojiště*

Bitva u Lehnice v představách pozdního středověku (z Freytagova rukopisu legendy o svaté Hedvice z roku 1451)

zahalilo smradlavým dýmem a mlhou. Na omámené rytíře se přivalila nová vlna nepřátel, v níž utonul jak pruský mistr Poppo, tak Boleslav Děpoltovic, a bez naděje na záchranu čelil svému osudu rovněž Jindřich II. Pobožný. Obklopen posledními čtyřmi dvořany vzdoroval přesile, dokud nepadl ranou kopí. Zachránili se jen nemnozí, které do svých bran přijala Lehnice, a před večerem dorazili k hradbám rovněž vítězové, aby se pochlubili hrůznou trofejí. Na hlavici vysoké korouhve nesli hlavu ubohého knížete, a poté, co zemi proměnili v bezútesnou pustinu, zmizeli směrem k Otmuchovu.

Tolik Jan Długosz, jenž nám sice zanechal dojemný příběh, ale kromě něj také četné protimluvy a hrst pochybností. Jen namátkou, u Lehnice předčasně pohřbil pruského zemského mistra, vítězství připisal nepřítomnému velkému chánovi a Boleslava Děpoltovice nechal zemřít dvakrát. Co k nám tedy promlouvá? Z legend a povídaček vykouzlený příběh nebo ztracená dominikánská kronika, jak by tomu chtěl ulivný proud polské mediévistiky? Jistě, náš učený vypravěč postupoval s obdivuhodnou rozvahou, ovšem jeho Dobré pole si nezadá s nejslavnějšími bitvami v podání antických klasiků. Nakonec proč ne. V souřadnicích velkých polských dějin není podstatné, co opsal a co si přimyslel, neboť mongolský vpád nade vši pochybnost prokázal, že piastovské dvory již nedokázala spojit ani hrozba naprosté zkázy. U Turska měla být zničena sandoměřská elita, u Chmelníku se zase Mongolům postavil osamocенý krakovský sbor v čele s vojvodou Vladimírem a ani vratislavský kníže Jindřich II. Pobožný nepřivedl na Lehnická pole úplný výkvět polského rytířstva. Co tedy zbylo z druhé piastovské monarchie?

OZVĚNY STÁRNOUCÍHO VĚKU

Při zpětném ohlédnutí se v úvahách nad osudy knížecího Polska nelze ubránit lehké potouchlosti, neboť dynastická nesvornost, která si u Turska, Chmelníku a Lehnice vyžádala krvavý desátek, rytmizovala veřejné dění vlastně již v roce 1079, kdy vzpouara urozených smetla království Boleslava II. Smělého. Na krakovský stolec usedl nevýrazný Vladislav Heřman, který nechtěl nebo možná ani nemohl zabránit vraždě synovce Měška. Do vážného osobního sporu se zapletli rovněž oba jeho dědicové, Zbyhněv a Boleslav III. Křivoústý, a když druhý z nich prosadil seniorát, od něhož si sliboval, že přinese klid, vydržely věčné pořádky jen do roku 1146. Prvorozený Vladislav byl bez milosti vyhnán ze země a jeho nástupce Boleslav IV. Kadeřavý připomínal spíše loutku, než sebevědomého knížete. Více rozhodnosti prokázal teprve Měšek III. Starý, ovšem v roce 1177, po čtyřech letech opatrných reforem, byl nahrazen povolnějším Kazimírem II. Spravedlivým.

Na počátku 13. století píšíci Mistr Kadlubek zahrnul knížete chválou, a protože se mohl dovolávat přímé, nejspíš rovnou osobní zkušenosti, zdálo by se, že se Kazimírovi podařilo překonat rodové různice a zastavit úpadek zeměpanské moci. Podmanivé ladění příslušných kapitol oslovilo celé generace čtenářů, ovšem běh událostí vypadal poněkud jinak. Nejenže Kazimír vládl v rozporu se seniorátem, ale po celou dobu byl závislý na vůli urozených, jejichž přízeň si kupoval štědrými dary a ústupky. Knížecí komora tak přišla o výnosné dávky a poplatky, a jako by to bylo málo, na sněmu v Lenčici se jménem svým i svých nástupců vzdal práva na majetek po zesnulých biskupech (*ius spolii*).

Lenčický sněm, který je zpravidla datován do roku 1180, se podobal spíše provinční synodě, neboť pozvánku údajně přijali všichni biskupové v čele s hnězdenským metropolitou Zdislavem. A protože výsledek jednání blahosklonně schválil papež Alexandr III., mohl Kazimír II. Spravedlivý doufat v podporu svatopetrského stolce. Zdrženlivější postoj zaujal Fridrich I. Barbarossa, jenž hostil Měška Starého, a dokonce prý pomýšlel na ozbrojený zásah. Hlasitě přetřásaná možnost, že by císař mohl Polsko napadnout, krakovský dvůr zjevně vyděsila, neboť obratem nabídl jakási jednání. Více již z nejasných narážek vyrozumět nelze, tedy až na to, že naléhavé prosby byly patrně vyslyšeny, protože Kazimír se v Krakově udržel až do své smrti v roce 1194.

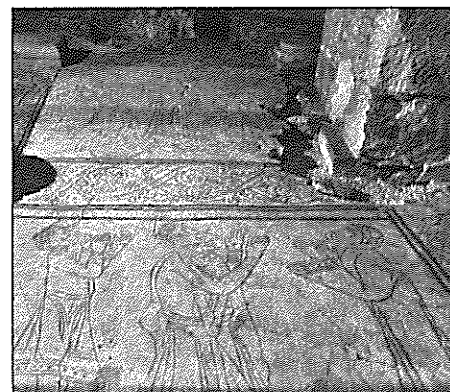
Podmíněný Barbarossův souhlas mohl Kazimír II. Spravedlivý vydávat za úspěch, ale sám asi věděl, že v krakovském podhradí kolují spíše nepřijíací a jedovaté historky, neboť jinak by Mistr Kadlubek neměl potřebu vysvětlovat, že se Kazimír nezmocnil stolce násilím, nýbrž že podlehl vroucímu naléhání přátel a že se vydal do Krakova v obavách, že bude obviněn z uzurpace (*occupatio*). Proto se obklopil malou družinou a doufal, že shromážděný lid svobodně vyjádří své mínění volbou (*ciuium electio*), což se stalo, či spíše mělo stát, neboť pomínil, že Kazimírovo knížectví zahrnovalo pouze Krakovsko se Sandoměrkem a že oddanost příbuzných ve Vratislavi, Ratiboři, Poznani nebo Plocku představovala neznámou veličinu. Kazimír tak od počátku sázel na vzájemné protislužby a přátelské dohody, ale pokud věřil, že mu rozvázný výkon zeměpanských práv vynese náklonnost příbuzných a spojenců, asi jej nemile zaskočil rok 1181, kdy byly zpřetřhány poslední, namnoze jen symbolické vazby západních Pomořan k piastovské monarchii, a vzápětí Měšek Starý zabral Hnězdno s přilehlým dílem Velkopolska. Vystačil si přitom s přímluvou gdaňského vojvody Bohuslava, který předjednal řádné odstupné pro Měškova syna Odonu, a s obdivuhodnou lehkostí se Měšek dohodl s vratislavským knížetem Boleslavem Vysokým a mazovským knížetem Leškem, za něhož ovšem rozhodoval palatin Žiro.

Měškův návrat narušil jemné předivo spojeneckých smluv a další varovné zprávy dorazily z říše, kde již několik let vládla nespokojenost s počínáním krakovského dvora. Nyní císař usoudil, že by bylo vhodné žádat nové rozdělení piastovské moci a pouze spěšně zaslaný desátek ve výši 3000 marek stříbra obrátil jeho pozornost jinam. Cenného vítězství však Kazimír II. Spravedlivý dosáhl v Mazovsku, neboť jeho churavějící synovec Lešek upravil závět ve prospěch knížete – tím vzala za své nejen vratká koalice piastovských knížat, nýbrž i Měškovy naděje, že se konečně dovolá nástupnických práv. Kazimír sice odrazil útok nespokojeného příbuzenstva, nicméně ne bez ztrát, neboť piastovské země se v roce 1181 rozpadly na tři víceméně samostatné državy. Vedle krakovského knížete, jehož mocenský obzor začínal v Malopolsku a končil u Sandoměře a na Mazovsku, si plná zeměpanská práva nárokoval z Hnězdna vládnoucí Měšek III. Starý, který se zmocnil podstatné části Velkopolska. Naprosto svébytným životem pak žilo slezské Poodří, kde si nedokázali přijít na jméno synové Vladislava Vyhnance Boleslav Vysoký a Měšek Ratibořský.

Vnitřní rozvrat polských zemí vnášel neklid mezi sousedy, neboť Měšek III. Starý byl spřízněn s volyňskými Rurikovci, kteří zase ohrožovali Kazimírem spravované Sandoměřsko, takže krakovský dvůr se bez velkého nadšení zapletl do vleklých potyček na východě. Přesto Kazimír II. Spravedlivý dosáhl malého úspěchu,

protože uvedl na volyňský knížecí stolec sestřence Romana. Nedlouho po roce 1182 připojil k řetězci spřátelených knížectví Brest a Drohiczym a své snahy korunoval roku 1187, kdy Roman Volyňský ovládl haličské hrady. Polský vliv v Haliči ovšem znepokojil uherského krále Bélu III., který vyslal za karpatský hřeben pomocný sbor a po krátkém tažení vytlačil piastovské posádky zpět do Malopolska. Snadné vítězství jej přesvědčilo, že by se Halič mohla stát volně přivtělenou součástí uherské koruny. To se však nezamlouvalo právoplatnému dědici Vladimírovi, jenž si našel útočiště v Krakově a po dvouletých šarvátkách si vynutil návrat do vlasti. Mimořádně vyhrocené vztahy k Uhrám těžce snášeli malopolští urozcenci. Vojvoda Mikuláš a krakovský kastelán Jindřich dokonce nabídli žezlo Měškovi III. Starému, ale protože se Kazimír rychle dohodl s Měškem i rebelanty, jejichž troufalost přešel mlčením, zdá se, že předáci svého pána takto varovali před nevhodnými zásahy do haličských poměrů.

Veřejně složené přísahy vnesly do krakovského podhradí potřebný klid a Kazimír II. Spravedlivý se konečně mohl věnovat správě zeměpanské komory, která od Leškovy smrti v roce 1186 zahrnovala také Mazovsko. S novou doménou však přibýly nemilé starosti. Po odvetě volalo především pohanskými Jatvěhy vydrancované pohraničí, ale uprostřed příprav k tažení na sever kníže 5. května 1194 zemřel. Náhlá smrt vyvolala jako obvykle klevety, takže Mistr Kadlubek s rozpaky uzavřel, že opravdu netuší, jestli má připisat skon panovníka chorobě, či jedu. Především si ale uvědomoval, že znovuotevřená nástupnická otázka stávala vládnoucí dynastií do zvláštního světla. Jakkoliv kníže zanechal dva dědice, Leška Bílého a Konráda Mazovského, ani jeden ještě neodrostl dětským hrám, a tak se malopolští předáci začali smířovat s představou, že uprázdněný stolec přeče jen případně Měškovi III. Starému. Poslední z žijících synů Boleslava III. Křivoústého ovšem nehodlal opustit Poznaň, a protože cestu do Krakova odložili rovněž vratislavský kníže Boleslav Vysoký s Měškem Ratibořským, převzal iniciativu krakovský biskup Fulko (Peřka). Na radu urozených pánů a se souhlasem vojvody Mikuláše svolal obecný sněm, kde položil otázku, komu by mělo být svěřeno knížecí žezlo. Mistr Kadlubek, jemuž vděčíme za podrobný záznam, nechal biskupa pronést vášnivou obhajobu práv sotva osmiletého kněžice Leška Bílého, což na místě odmítl jakýsi význačný muž. Fulko tak musel připomenout, že ctihodné shromáždění nestojí před dobře známým rozhodnutím, neboť jinou váhu má volba (*ius electionis*), jinou nástupnictví (*ius successionis*), a zatímco volba připouští svobodné hlasování, v dědickém řízení je nutno naslouchat právu. A kdyby snad někdo trval na ústavě praotců, podle níž náleží moc v zemi nejstaršímu, tedy seniorovi, měl by si uvědomit, že nejvyšší autority křesťanského světa,

Deska z Vislice, která je datována mezi léta 1175 a 1177, snad znázorňuje Kazimíra II. Spravedlivého s manželkou Helenou a synem Boleslavem

papež Alexandr III. a císař Fridrich I. Barbarossa rozhodli jinak, když ustanovili a potvrdili (*constitutus et confirmatus*) v knížectví (*in principatu*) Kazimíra II. Spravedlivého.

Obratný proslov, v němž se biskup Fulko dramaticky dotazoval, zda sněm odepře sirotkům ochranu a jestli by pak země (*re publica*) nepotřebovala více než zdatného ochránce, byl – alespoň podle Mistra Kadlubka – přijat s nadšením. Když biskup Fulko zopakoval, že zeměpán nemůže vládnout bez předáků, převážily hlasy žádající, aby se knížetem stal Lešek Bílý. Jen málokoho z přítomných přitom napadlo, že sněm nadřadil dědickou posloupnost v jedné knížecí linii dynastickému seniorátu. Jak se tedy ke krakovské volbě stavěli zbylí Piastovci? Přijali Leška za seniora jen proto, že si to přál biskup Fulko?

ZEMĚ NA OKRAJI

Poznamenejme rovnou, že Leškova volba byla odmítnuta všemi dospělými Piastovci, nicméně přesto musel uplynout celý rok, než se dokázali shodnout na dalším postupu a vypravit do pole ozbrojené houfce. Nedomyšlený taktický plán přivedl na shromaždiště u řeky Mozgavy nejprve Měškovi velkopolskou hotovost, která se 13. září 1195 předčasně střetla se spojenými silami Romana Haličského a krakovského vojvody Mikuláše. Měšek III. Starý obrátil na útěk Rusíny, ale když se doslechl o smrti syna Boleslava, dal zatroubit k spořádanému ústupu. Teprve pak dorazila spojená hotovost Měška Ratibořského a Jaroslava Opolského, která na místě smetla oddíl sandoměřského palatina Hovorky (Goworek). Krvavé vítězství náleželo podle všech pravidel Měškovi III. Starému, ovšem ztráty na obou stranách otrásly sebevědomím předáků a Mistr Kadlubek mohl s netajenou radostí poznamenat, že po Mozgavě zavládl v zemi mír. Dokonce i Měšek III. Starý se údajně nechal slyšet, že netouží po moci, že mu leží na srdci veřejné blaho, a kdyby se snad chopil žezla, potom výlučně proto, aby je mohl v příhodný čas předat synovci Leškovi Bílému. Nezvyklou vstřícnost projevíli také malopolští páni, jimž stačilo, že na Měška budou dohlížet polští biskupové.

Křehké příměří začalo platit snad ještě před koncem roku 1195, a přestože Lešek Bílý dosáhl o dvě léta později plnoletosti, vojvoda Mikuláš se rozhodl, že by měl nadále sbírat zkušenosti v Sandoměři a že druhorozený Konrád převezme Mazovsko a Kujavy. Krakovské poměry se tak formálně přiblížily dle testamentu Boleslava III. Křivoústého, ovšem hlavní slovo si nadále podrželi předáci, což Měška III. Starého stavělo do zranitelné pozice. Kam až sahala moc urozených, dokládá volba jeho nástupce v roce 1202. Po Měškově smrti měl na stolec usednout Lešek Bílý, jenž se však k nelibosti vojvody Mikuláše sblížil se sandoměřským palatinem Hovorkou, a když se jej odmítl vzdát, byl na krakovský stolec dosazen Měškův syn, velkopolský kníže Vladislav Hůlkonohý. Hlasující předáci se přitom netajili, že se od zvolence nečeká horlivé vladaření, což znamenalo, že Malopolsko poslouchalo palatina Mikuláše, Sandoměř, opět v duchu starých dobrých pořádků, spravoval Hovorka a Mazovsko podléhalo vůli zkušeného vojvody Kristýna.

Piastovci byli vytlačeni z veřejného prostoru a ke svým právům se začali hlásit teprve po smrti palatina Mikuláše. Lešek Bílý a Konrád Mazovský se připomněli v roce 1205, kdy u Zawichostu odrazili haličského knížete Romana. Smysl ruského výpadu zůstává zahalen tajemstvím, byť následné Leškovo tažení na Krakov

nevylučuje, že se Roman Haličský připlétl k další z nástupnických pútek, tentokrát mezi Vladislavem Hůlkonohým a syny Kazimíra II. Spravedlivého. Bylo-li tomu tak, vybojoval si Lešek u Zawichostu klíče od krakovských bran. Vlivného spojence našel v papeži Inocencovi III., který 4. ledna 1207 přijal krakovské knížectví (*cum ducatu Cracoviensi*) pod ochranu svatého Petra a ujistil Leška svou náklonností.

Kuriální protekce zajistila Leškovi Bílému legitimitu, ne však respekt věkem starších příbuzných v Poznani, Ratiboři a Vratislavi. Proto se ani nepokoušel posunout hranice svých držav, přestože Velkopolskem zmítaly nepokoje mezi dvěma Vladislavy, Hůlkonohým a Odonicem, jež v roce 1206 přerostly v otevřenou válku. Pověstnou troškou do mlýnice přispěl hnězdenský arcibiskup Jindřich Kietlicz, takže klid zbraní se podařilo vyjednat po dvou letech v Hlohově, kam znesvářené strany obeslal vratislavský kníže Jindřich I. Bradatý. Samotné poradě předcházely přípravy, v jejichž rámci se vratislavský kníže dohodl s Vladislavem Hůlkonohým na výměně lubušské země za velkopolskou Kališ, kterou světil do užívání Vladislavu Odonicovi. Obratně provázané kroky byly přijaty s uznáním na všech stranách, ačkoliv nejvíce důvodů ke spokojenosti mohl mít Jindřich Kietlicz, jenž se vrátil do Hnězdna jako spojenec obou velkopolských knížat, aniž by ztratil důvěru piastovských dvorů v Krakově a Vratislavi.

Že byl hnězdenský arcibiskup vlivnou postavou veřejného dění, potvrzuje znamenitě obeslaná synoda v Bořikové (Borzykowa), na které se Lešek Bílý, Konrád Mazovský a Vladislav Odonic zavázali, že budou dbát na církevní svobody. Slavnostní slib zazněl v červenci 1210, jen několik týdnů po zpečetění buly *Significavit nobis*, v níž se svatopetrský stolec vyslovil pro návrat k seniorátu, což Lešek Bílý nemohl chápat jinak než jako výzvu k dobrovolné abdikaci. Bylo-li tomu tak, metropolita, pokládáný za papežova straníka, prokázal mimořádné diplomatické nadání, protože se s většinou přítomných knížat rozešel v dobrém, a Leška Bílého dokonce přesvědčil, že by měl ustoupit věkem tehdy nejstaršímu čili skutečnému seniorovi Měškovi Ratibořskému. Jistému zklamání se neubráníl pouze Jindřich I. Bradatý, jehož zásluhou se nástupnická otázka řešila před papežem a který patrně doufal v jiný výsledek bořikovského zasedání.

Průběh a výsledky synody prokázaly, že krakovskému stolci je nadále přikládán jistý význam. Jakési přednostní právo však bylo ponecháno dědicům Kazimíra II. Spravedlivého, neboť po smrti Měška Ratibořského 16. května 1211 se na krakovském Wawelu usadil Lešek Bílý, aniž by vzal v potaz, že by měl dát přednost Vladislavovi Hůlkonohému a Jindřichovi I. Bradatému. Jediným plnohodnotným svorníkem piastovských držav tak zůstával hnězdenský arcibiskup Jindřich Kietlicz, jehož šikovná diplomacie a dobré známosti u římské kurie vzbuzovaly alespoň zdání společně sdílených hodnot. Soubor protekčních bul, který si přivezl na jaře 1211, zároveň Polsko chránil, protože sousedům se mohlo zdát, že jde stále o jednotný politický prostor. A Jindřich Kietlicz si byl svých zásluh vědom, neboť po návratu ze IV. lateránského koncilu svolal na konci roku 1215 velkou synodu do Wolboře (Wolbórz), na níž se část Piastovců přihlásila k ochraně církve.

Jindřich Kietlicz nacházel pochopení hlavně u mladších, věkem spřízněných knížat, a proto velké imunitní privilegium pro polskou církev zpečetili Lešek Bílý, Konrád Mazovský, Vladislav Odonic a syn Měška Ratibořského Kazimír Opolský.

Naopak čas na rozmyšlenou si vyžádal Vladislav Hůlkonohý a připomínkami nešetřil ani Jindřich I. Bradatý, který začal nabíhat malopolským předákům, jejichž ústy nabídl Leškovi jednání. Obsah smlouvy (*foedus pacis*) byl zveřejněn v Dankově (Danków), a když se vratislavský kníže dohodl s Vladislavem Hůlkonohým, požádal papeže Honorio III., aby staronové spojenectví pojistil zvláštním požehnáním. Svatopetrský stolec prosbě vyhověl a 9. května 1218 nechal vystavit konfirmaci, z níž je patrné, že si Jindřich Bradatý a Vladislav Hůlkonohý slíbili nerušené sousedství a odpřísáhli si, že si budou vracet zběhnuvší poddané a pronásledovat zemské škůdce a že Jindřich Bradatý předá Vladislavovi na dobu jeho života lubušskou zemi.

Dvě blízké, možná přímo provázané schůzky zklidnily rozhárané poměry, přičemž ze šťastného průsečíku dobré vůle vzešlý triumvirát oslabil hlavně Jindřicha Kietlicze. Druhou významnou obětí nového mocenského uspořádání se stal Vladislav Odonic, který se musel vzdát Kališe, a když pochopil, že se s ním dále nepočítá, uchýlil se pod ochranu uherského krále Ondřeje II. Docela jinak se cítil Lešek Bílý, který se začal pyšnit hrdým titulem knížete celého Polska (*dux totius Poloniae*), ačkoliv musel vědět, že piastovské državy nemají vládce jednoho, nýbrž tři. Presto věřil, že sousedům konečně připomene rozsah a povahu uložených břemen a povinností. Po rázném zásahu volaly především neuspořádané poměry v haličsko-volyňském knížectví, které mělo být pod společnou ochranou polského knížete a uherského krále, ve skutečnosti však zemi po celá léta sužovala drobná válka všech proti všem. Lešek Bílý vsadil na hrubé násilí, které jen dále pošramotilo beztak nevalnou pověst krakovského dvora mezi ruričovskými knížaty a slábnoucí piastovský vliv v Haliči a na Volyni nezachránil ani soustředěný nátlak ve dvacátých letech. Ostré výčitky se snažely také na hlavu velkopolského knížete Vladislava Hůlkonohého, jenž nedokázal obhájit polské zájmy v Pomořanech a selhal při obraně lubušské země. Neméně trestuhodným způsobem podcenil návrat Vladislava Odonice, který našel spojence v pomoránsko-gdaňském knížeti Svatoplukovi, s jehož pomocí dobyl důležitou pevnost Ůstí (Ujście) a v roce 1225 se zmocnil strategicky ceněného Nákla. Zhruba ve stejném čase se navíc Polskem rozlétna zpráva, že durynský lantkrabě Ludvík obsadil Lubuš.

Trpké porážky na východě a severu zjevně narušily soudržnost vládnoucího rojlístku, neboť krakovský vojvoda Marek z rodu Gryfitů pozval do Malopolska Jindřicha I. Bradatého. Lákavá nabídka nezůstala bez odezvy a vratislavský kníže obsadil Wawel. Po osmi dnech (*venit Cracoviam et stetit ibidem octo diebus*) se však musel stáhnout a chvatný, útěku se blížící ústup neskončil krveprolitím jen po přímělu krakovského biskupa Iva. Souvislý sled poplašných zpráv se nepolařilo přerušit ani v roce 1227, kdy Vladislav Odonic odrazil výpad velkopolského vojvody Dobrohosta. Vladislav Hůlkonohý požádal Leška Bílého a Jindřicha Bradatého o pomoc, přičemž hlavní poradu svolal do Gonsavy (Gašawa), což neústalo utajeno pomoránskému knížeti Svatoplukovi. V tichosti vyslal na místo nály oddíl a nad ránem 24. listopadu zaskočil knížata v nedbalkách. Ozbrojenci se vrhli nejprve na Jindřicha Bradatého, jenž si prý dopřával lázeň (*in balneo*), pouze statečná oběť rytíře Peregrina z Wiesenburku zachránila knížete před jeho smrtí. Nastalé vřavy využil Lešek k útěku, ale po zběsilém honu byl dostižen a zabít v nedalekém Martinkově (Marcinków).

Leškova smrt dokazuje, že se útočníci řídili jasným příkazem pozabíjet piastovská knížata. Kdo jej ale vydal a rozpoutal v Gonsavě nevídanou řež? Polské letopisy obviňují pomoránského knížete Svatopluka, který se v jediném okamžiku zbavil piastovského dohledu, zatímco Jindřich I. Bradatý byl přesvědčen o zradě Vladislava Odonice a vážné podezření ulpělo také na velkopolském knížeti Vladislavovi Hůlkonohém. Ať tak či onak, Leškova smrt narušila pouta vzájemné důvěry, a protože se nikdo nechystal k ústupkům, došlo na konci roku 1227 k rozvratu. Piastovský triumvirát opět nahradily klany urozených, které navazovaly na bohatou tradici zemského palatinátu. Stačí zde připomenout, jak Marek Gryfita nabídl stolec Jindřichovi Bradatému nebo že krakovský vojvoda Mikuláš upřel Leškovi nástupnická práva, protože si oblíbil sandoměřského palatina Hovorku. Jeho nástupce Pakoslav zase Leška Bílého přesvědčil, že haličské záležitosti lze vyřešit smírem, a osobně dojednal schůzku s uherským králem Ondřejem II. To mazovský vojvoda Žiro vybavil kostel Panny Marie u Plocku způsobem, který byl dosud vyhrazen vládnoucí dynastií (*per divinam misericordiam Mazovie palatinus*), palatin Kristýn předsedal zemskému soudu, vyhlašoval rozsudky, bránil Mazovsko před vpády Prusů a Jatvěhů a vyznamenal se v bitvě u Zawichostu.

Zbytnělý, vnějším pozorovatelům asi ne zcela srozumitelný vliv zemských palatinů bezprostředně souvisel s provincionalizací veřejného života, z něhož se vytratily osobnosti širšího rozhledu a věhlasu. Arcibiskup Jindřich Kietlicz sice včlenil hnězdenskou provincii do hlavního proudu gregoriánských reforem a jako vášnivý stoupenec církevních svobod (*libertas ecclesie*) získal významná imunitní privilegia, nicméně po jeho smrti v roce 1219 si sotvakdo uvědomoval, že okolní svět žije docela jinými starostmi a že slábnoucí knížata v Krakově, Sandoměři, Plocku, Poznani, Vratislavi nebo Ratiboři nejsou důstojnými aktéry středověvopolského dění. Že se Polsko stalo jakousi zemí na okraji.

MONARCHIE SLEZSKÝCH JINDŘICHŮ

Budiž před následující řádky vetknuto upozornění, že monarchie slezských Jindřichů pronikla do historického slovníku teprve mezi válkami, kdy Roman Grodecki, profesor Jagellonské univerzity v Krakově, šikovnou zkratkou upozornil, že slezské dějiny není nutno vykládat pouze německy. Že vratislavští Jindřichové, ač se řídili vlastními zájmy, nechtěli vytrhnout ovládané země ze svazku piastovských držav, nýbrž že vědomě směřovali k obnově polského království a nejspíš by i dosáhli svého, kdyby jejich plány nerozmetal mongolský vpád roku 1241. Ještě dále v tomto směru postoupil Jan Baszkiewicz. Nejenže doménu slezských Jindřichů pokládal za stát (*ustrój państwowy*), ale mezi knížata-sjednotitele zařadil Jindřicha IV. Pravého, čímž renovačním snahám vratislavského dvora vtiskl punc dlouhé, napříč 13. stoletím jdoucí vlny.

Počátky mocenské hegemonie vratislavských knížat skutečně sahají k Jindřichovi I. Bradatému, ačkoliv v roce 1201, kdy se chopil knížecího žezla, si jen málokdo uměl představit, že by se o budoucnosti Polska mělo rozhodovat na Odře. Jindřich Bradatý sice mohl doufat, že se jako poslední žijící syn Boleslava Vysokého vyhne rodinným svárům, nicméně v lednu 1202 se musel smířit se ztrátou polské kastelánie, kterou zabral ratibořský strýc Měšek. Vážný spor zahladily

přímluvy krakovského biskupa Fulka a vratislavského biskupa Cypriána, ale podle dohody, kterou odsouhlasil papež Inocenc III., se Jindřich musel vzdát jakýchkoli hradů a zemí (*castra et terra*), patrně Opolska (?), a vyplatit strýci 1000 marek ve stříbře.

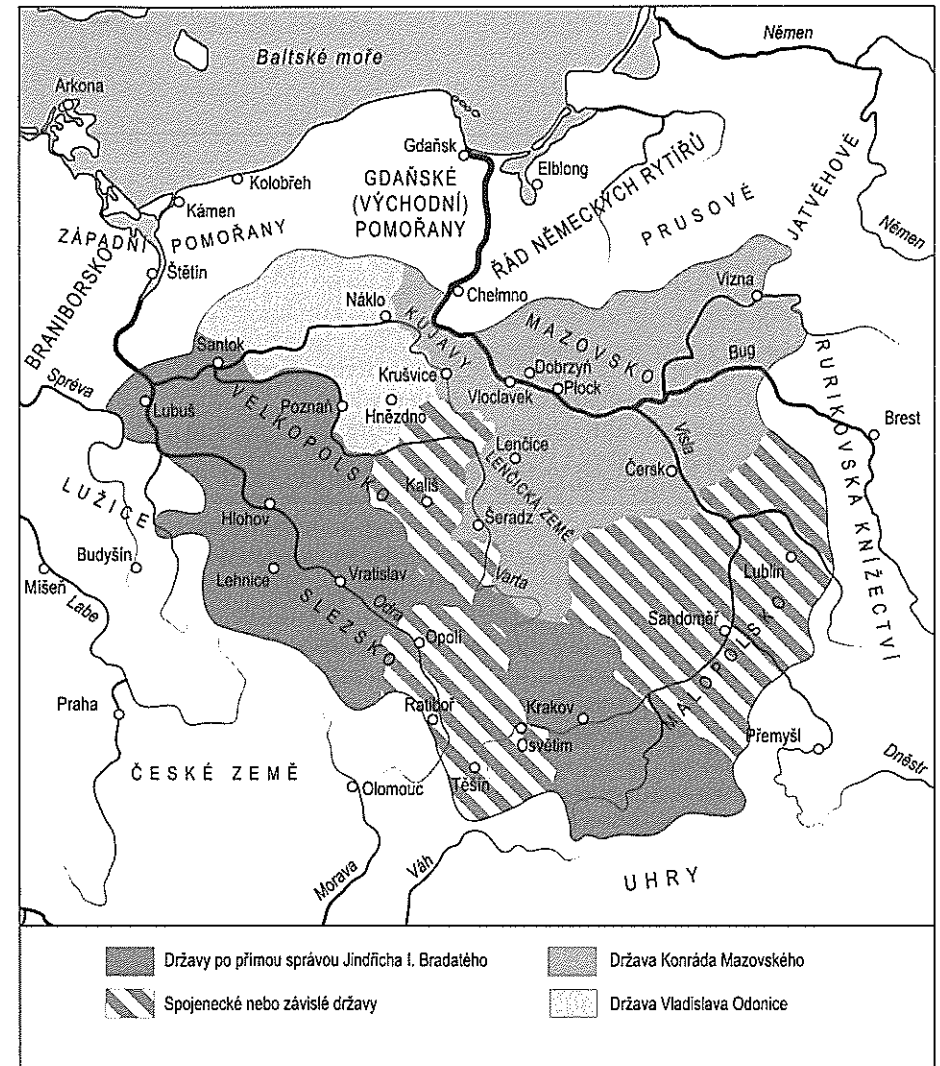
Kuriální list vypovídá především o povaze ratibořského knížete, jenž bez skrupulí zneužil přechodné nejistoty. Proč ovšem žádal peníze? Koupil si snad Jindřich I. Bradatý strýcovo slovo, že nebude žádat víc než opolskou provincii? Nevíme, byť následující klidná léta napovídají, že Jindřich byl prohlášen za legitimního dědice vratislavského knížectví. Z provinčního malosvěta tak mohl bezpečně sledovat únavné hašteření za obzorem své domény a snad právě zdrženlivost mu vynesla pověst nezaujatého rozhodce. Nabytou důvěru prvně zúročil v letech 1206 až 1208, kdy se mu podařilo urovnat spor mezi dvěma velkopolskými knížaty Vladislavem Hůlkonohým a Vladislavem Odonicem.

Veřejné uznání mohlo Jindřichovi I. Bradatému lichotit, ale především jej povzbudilo, neboť na jaře 1210 se obrátil na papeže s dotazem, zda platí nástupnický pořádek, a již 9. června byl ujištěn, že moc by měla náležet věkem nejstaršímu. Vzápětí se rozešel s mladšími Piastovci, kteří na bořkovské synodě podlehlí naléhání hnězdenského arcibiskupa Jindřicha Kietlicze a slavnostně odprísáhli nedotknutelnost církevního majetku, a ještě před koncem roku obnovil zemskou hranici na Odře, když po smrti lužického markraběte Konráda dobyl zpět pohraniční hrad Lubuš. Oba zdánlivě nesouvisející zásahy dokazují, že se Jindřich Bradatý hlásil k odkazu předků a široce chápanou obranou zpočátku rozchvávených zeměpanských práv se stylizoval do role skutečného seniora. Konečně velkorysost hodnou opravdového státníka prokázal roku 1208, kdy v nemilost upadnuvšímu Vladislavu Odonicovi svěřil Kališ, a smysl pro nadčasové hodnoty z něj v letech 1217 a 1218 učinil spojence Leška Bílého a Vladislava Hůlkonohého.

Přátelské vazby mezi Vratislaví, Krakovem a Poznání vykazaly do patřičných mezí hnězdenského metropolitu Kietlicze a nepřímo (?) přiměly k abdikaci vášnivého stoupence církevních reforem, kronikáře a do roku 1218 krakovského biskupa Kadlubka. Rostoucí sebevědomí starších Piastovců se projevilo i navenek, neboť z kraje roku 1221 jakýsi polský kníže (*dux Poloniae*) ujistil papeže Honorio III., že vytáhne buď do Svaté země, nebo proti Prusům. Ohlášená výprava se nakonec sešla uprostřed dalšího léta a spojené síly Slezanů, Poláků a Pomoranů zamířily do Prus také v roce 1223, byť slavně zahájená kampaň se rozpadla nedaleko Chełmna.

Tragická bilance pruských válek i neúspěchy v Haliči a na Odře oslabily vážnost knížecího triumvirátu, čehož využil Vladislav Odonic a s podporou pomoranského knížete Svatopluka zabral důležité velkopolské hrady kolem řeky Noteč, zatímco durynský lantkrabě Ludvík se zmocnil Lubuše. Vladislav Hůlkonohý doufal, že se mu dostane pomoci zbylých knížat, ale místo ozbrojenců dorazila k jeho dvoru zpráva, že se Jindřich I. Bradatý pokusil zmocnit Krakova. Nečekaný výpad sice ztroskotál na vlašné podpoře malopolské šlechty, ale od počátku vadné rozhodnutí zasel mezi spojence neklid a nedůvěru. Staré závazky měly být obnoveny v Gonsavě roku 1227, ovšem veškeré naděje byly utopeny v krvi, a zatímco krakovští dvořané bědovali nad tělem mrtvého knížete Leška Bílého, Jindřich Bradatý se ve Vratislavi zotavoval z utržených ran.

Gonsavský masakr otevřel nástupnickou otázku. O vládu v Krakově se ucházel věkem nejstarší Vladislav Hůlkonohý, jehož však vyčerpávaly nepokoje na pomoranské a oderské hranici, kde řádl Vladislav Odonic. A protože Jindřich I. Bradatý byl stále odkázán na ranhojiče, přihlásil se o slovo i poručnická práva nad ročním synovcem Boleslavem Leškův bratr Konrád Mazovský. Neomalená žádost urazila velmože z klanu Gryfitů a Odrovňů. Následovalo vyslání poselstva do velkopolské Cieni, kde krakovský biskup Ivo a palatinové Marek za Krakov a Pakoslav za Sandoměř vyzvali Vladislava Hůlkonohého k převzetí moci. Samotný kníže

Monarchie slezských Jindřichů

na důkaz dobrých úmyslů povzdil a rozšířil církevní svobody, adoptoval (adopto in filium) Boleslava a odpřisáhl, že se bude řídit vůlí urozených.

Vladislavem dané sliby se obracely proti mazovskému knížeti Konrádovi, který začal hrozit odvetou. Proto se do Malopolska přesunul Jindřich I. Bradatý a na podzim 1228 vytlačil mazovské posádky za řeku Pilici. Opojen vítězstvím a na skály a Meziboří, svolal do Sptkovic zemský sněm, na němž s překvapením zjistil, že vlivní předáci smýšlejí jinak. Po krátkém rokování byl zajat a v řetězech rydán do Mazovska, kde strávil dlouhé měsíce v žaláři na plockém hradě. Propuštěn byl teprve po přimluvě Hedviky z Andechs, ale ještě dříve se musel vzdát poručnictví nad Boleslavem, stáhnout se z Krakova a odvolat spojenecké závazky k velkopolskému knížeti Vladislavovi Hůlkonohému. Před koncem roku 1229 se Konrád Mazovský pokusil dobýt Kališ, a přestože neuspěl, po několika týdnech musel Vladislav Hůlkonohý vyklidit Poznaň. A když pak našel pomoc ve Vratislavi, rozpadlo se Polsko na dva nepřátelené díly. Větší z nich ovládal Konrád Mazovský, ovšem do útoku přešel Jindřich Bradatý a na konci roku 1231 rozvinul svou titulaturu do podoby, v níž se snoubila hodnost slezského a krakovského knížete (dux Slesie et Cracovie).

Krakovský titul nepřesahoval rámec formálního nároku a Jindřich I. Bradatý jím asi chtěl připomenout, na koho Vladislav Hůlkonohý převedl zeměpanská práva. Dozajista se tak stalo před 3. listopadem 1231, kdy se Vladislav rozžehnal se světem. Do hrobu si odnesl cejch nenapravitelného všetečníka a rozpustilce, který Jindřichovi I. Bradatému zanechal více než pochybné dědictví. Avšak když Jindřicha Bradatého požádala o poručnický dohled vdova po Kazimírovi Opolském, ocitla se v mocenském dosahu vratislavského dvora nejen většina malopolských a sandoměřských hradů, nýbrž i významná část Poodří. Zbývalo ještě Velkopolsko, které zachovalo věrnost Vladislavu Odonicovi. Proto si Jindřich I. Bradatý začal předcházet vyšší duchovenstvo v čele s hnězdenským arcibiskupem, a poté se velkopolský urození (milites Poloni) přiklonili na stranu vratislavského knížete.

V létě 1234 pronikla slezská hotovost k řece Vartě, nicméně Vladislava Odonice zlomila teprve zrada hnězdenského metropolity Fulka a poznaňského biskupa Pavla. Drobné přepady nadále znepokojovaly krakovské i velkopolské kastelánie, ovšem seniorát náležel Jindřichovi I. Bradatému, jehož legenda o svatě Hedvice označila za muže ctnostného a užitečného lidu (*vir virtuosus et utilis populo*). Bezpochyby byl také prozíravým, neboť postupně předával moc synovi Jindřichovi II. Pobožnému, který od roku 1222 schvaloval otcovy donace, o dvě léta později vlastnil pečetidlo a vydržoval si notáře a mezi roky 1229 a 1230, za otcova zajetí v Plocku, se osvědčil jako zemský správce. Status spoluvládce s titulem polského a slezského knížete si tedy vysloužil právem, byť moc v plném rozsahu převzal až po Jindřichově smrti 19. března 1238.

Na jaře 1238 nikdo nemohl tušit, že Jindřichovi II. Pobožnému budou vyneřena jen tři léta samostatné vlády. Přesto si stačil vysloužit uznání sousedů respekt na domácí půdě. Úspěšnou obranou Lubuše prokázal, že je zdatným válečníkem, a že nepostrádá státnický rozhled, doložil velkorysým vypořádáním dědičných záležitostí potomků Kazimíra Opolského a Leška Bílého, neboť Věškovi Tlustému předal bez zbytečných vytáček Opolsko a zeměpanská práva na Sandoměřsku svěřil Boleslavovi Stydlivému. Jeho monarchie tak zahrnovala pouze vratislavské knížectví s Krakovem a velkopolské kastelánie. Ani pak si

Svatba Jindřicha II. Pobožného a Hedviky z Andechs

ale nikdo nedovolil zapochybovat, komu náleží primát, a v létě 1239 – po smrti věčného rebelanta Vladislava Odonice a obratném narovnání vztahů s polským episkopátem – se zdálo, že Jindřicha Pobožného může v nejbližší době ohrozit jen mazovský kníže Konrád. Sdílené obavy se naplnily téměř do roka a do dne. Jen Konráda Mazovského zastoupil tajemný národ, jehož jméno si Evropané nepřesně a ještě více zmateně spojili s mytickými Tatarsy z biblické Apokalypsy. Zjitřené vášně přerostly v paniku na jaře 1241, kdy mongolští nájezdníci zpustošili rozsáhlé části Malopolska a slezského Poodří. Jindřich II. Pobožný ustoupil s jádrem sil k Lehnici, odkud netrpělivě vyhlížel hotovost českého krále Václava I. Dříve však, než se na obzoru objevily přemyslovské praporce, vyjel 9. dubna do bitvy, z níž nebylo návratu.

Lehnická tragédie vstoupila do legend a mnohý z glosátorů se neubráníl otázce, co by se stalo kdyby. Kdyby se Jindřich II. Pobožný ověnil vavříny vítěze nad lidem z předpekli (*Tartari*) nebo kdyby alespoň přežil, překonal by odpor příbuzných a vrátil by Polsku lesk a možná i královskou korunu? Odložíme-li brýle mámení, snad bychom si mohli přiznat, že nic nebylo ztraceno ani po bitvě na Dobřem poli. Vždyť monarchie slezských Jindřichů nezůstala bez dědice, a protože prvorozený Boleslav, zvaný Rogatka či Holý, překročil práh dospělosti, převzal hned na jaře 1241 výkon zeměpanských práv. V paměti pozdního středověku tak mohla uváznout vzpomínka na vojvodu Klementa z Ruszczy, který statečně hájil Rogatkovy zájmy na Krakovsku, a věrnost vratislavskému dvoru odpřisáhl rovněž velkopolský kasteláni. Záhy se ale ukázalo, že nový kníže je pouhým stínem

zvěčného otce. Snad v červenci padl Krakov do rukou Konráda Mazovského a Boleslav Rogatka se nezmohl na víc než na formální protest. Netečností pobouřil malopolské velmože, kteří se rozpomněli na Leškova syna Boleslava Stydlivého, a v bitvě u Suchdolu 25. května 1243 jednou provždy odmrštili nestoudné požadavky knížete Konráda.

Pozvolný rozpad monarchie slezských Jindřichů se nezastavil ani před polovinou 13. století. V letech 1244–1247 se Boleslav Rogatka musel smířit se ztrátou velkopolských hradů, které za své přirozené pány uznaly Odonicovy syny Přemysla a Boleslava Pobožného. A rozpaky se začaly šířit také slezským Poodřím. Jak plyne z poznámky jindřichovského opata Petra, někdy po roce 1243 uvěznil knížete jeho vlastní rytíři a roku 1248 Boleslav Rogatka přijal diktát, podle něhož byla dědičná doměna vratislavských knížat rozdělena na dvě části. První měl držet on sám, druhou jeho bratr Jindřich III. Bílý, přičemž oba si měli přibrat za spoluvládce zbylé sourozence Konráda a Vladislava. Boleslavu Rogatkovi zůstalo rovněž právo volby, ovšem když Vratislav, snad po zásahu biskupa Tomáše I., připadla Jindřichovi Bílému, rozešel se Boleslav s bratrem ve zlém a v bezmezné touze srazit domnělé i skutečné nepřátele na kolena vydal magdeburskému arcibiskupovi polovinu lubušské země výměnou za slib válečné pomoci. Příslovecný kalich hořkosti poté naplnil bratr Konrád, který zběhl ze studií a v roce 1251 si s podporou velkopolského knížete Přemysla a Jindřicha Bílého vyvzdoroval sídlo v Hlohově.

Uplynulo pouhých deset let od otcovy smrti na Dobrém poli a Boleslav Rogatka mohl bezmocně a ještě více zatrpkle přemítat, jak je možné, že pozůstalé majetky přehlédne z oken lehnického hradu. Hlavní díl viny připisoval nejbližším, Jindřichovi III. Bílému a Konrádovi Hlohovskému, a z upřímné nenávisti se rozhlížel po spojencích z hranicemi. Řídil se přitom jednoduchým návodem: když se Jindřichovi dostalo vládného slyšení na pražském dvoře, sblížil se s uherským králem Bélou IV. a v roce 1277 se nechal představit římsko-německému králi Rudolfovi I. Habsburskému.

Navzdory mnohým pomluvám se Jindřich III. Bílý nikdy nestal apoštolem českých zájmů ve slezském Poodří, neboť za toho byl pokládán druhý vratislavský kníže Vladislav. Že si Přemysl Otakar II. Vladislava opravdu cenil, dokládá jak prebenda vyšehradského probošta, tak hodnost královského kancléře. Později, a opět po přímlovách českého krále, se Vladislav zakoupil v Římě, kde získal kaplanské obročí, v průběhu let šedesátých povýšil na legáta a posléze obdržel pallium salcburského metropolitě. Důvěrnou znalost kuriálních poměrů dokázal přetavit v kolekci listů, jimiž papež Alexandr IV. vzal pod ochranu (*sub beati Petri et nostrae protectione*) syny Jindřicha II. Pobožného, a 18. ledna 1258, po smrti velkopolského knížete Přemysla, ujistil Jindřicha III. Bílého i samotného Vladislava, že se nadále mohou ucházet o Poznaň a Kališ.

Vládné stanovisko svatopetrského stolce příjemcům snad lichotilo, ale právě tak možná tesknili nad světem včerejška, neboť papež nemohl zvrátit běh událostí. Nakonec Jindřich III. Bílý zůstal pouze jedním z tuctu dospělých a vládychtivých Piastovců, a přestože rozmnožil příjmy knížecí komory, za nepokojů v roce 1266 si nejspíš uvědomil, že věk slavných předků zmizel v nenávratnu. Zbyly jen vzpomínky a možná otázka, kde se vzalo kouzlo prvních Jindřichů a proč se jejich monarchie rozpadla? Začneme povzdechem, že narychlo posbírané země

spojovala především obratnost Jindřicha I. Bradatého, který se sice mohl spoléhat na slezské državy, nicméně v Krakově, Poznani nebo Kališi platila vůle předáků a Sandoměř s Opolím spravoval z titulu poručníka. Těžko se divit, že se monarchie slezských Jindřichů začala rozkládat již před rokem 1241, takže Lehnice, přísně vzato, zkázu jen dokonala. Jak tomu ale bylo před polovinou 13. století? Vydělila se snad Vratislav ze soustavy piastovských držav prozíravou správou věcí veřejných nebo se v Poodří náhodně setkaly domácí předpoklady s proudem západoevropských inovací?

DLOUHÝ STÍN POLSKÉHO PRÁVA

Na Jindřicha I. Bradatého a šťastnější léta před mongolským vpádem se nevzpomínalo jen ve Vratislavi. Nejistota s chudobou klepaly rovněž na brány klášterů, kterým chyběla silná knížecí ochrana, a různé nároky urozených začaly ohrožovat jejich těžce získané majetky. Právě starosti všedního dne přivedly za písařský pulník jindřichovského cisterciáka Petra, jenž kolem roku 1270 posbíral roztroušené zápisky, privilegia a výpovědi svědků a sestavil z nich knihu o počátcích kláštera (*Liber foundationis claustris Sancte Marie Virginis in Heinrichow*). Veden snahou zaznamenat vše, co by jednou mohlo být spolubratrům k užítku, zmínil se jak o věcech důležitých, tak o podružnostech, a aniž něco takového zamýšlel, vydal pozoruhodné svědectví o životě v jednom zapadlém koutě piastovských držav.

Příběh jindřichovského kláštera se začal psát roku 1222, kdy se knížecí notář Mikuláš z ne právě urozeného, byť ani nízkého rodu svěřil vratislavským kanovníkům, že by chtěl na svém majetku usadit kolonii cisterciáků. Vybaven radou, uspořádal v Jindřichově hostinu, na niž pozval Jindřicha I. Bradatého se synem a tři biskupy, Vavřince z Vratislavi, Vavřince z Lubuše a Pavla z Poznaně. V příhodnou chvíli, uprostřed veselého pití a hodování, přednesl dosud tajenou prosbu, která knížete zaskočila. Pomohly přimlvy, nicméně Jindřich si vymínil, že fundace nebude připsána Mikuláši, nýbrž jemu osobně, a blahosklonně doporučil, aby byl klášter osazen šedými mnichy z Lubuše (Lubiąz). Po pěti letech, 27. května 1227, dorazili na břeh Olavy první spolubratři, ovšem Mikuláš se z díla těšil jen krátce, neboť 30. listopadu zemřel. Klášteru však stačil odkázat Jindřichov s újezdem (*Henrichow cum suo circuitu*) a třemi vesnicemi.

Co všechno se skrývalo za klášterním újezdem, prozrazuje podrobný rozklad, z něhož je patrné, že se Jindřichov skládal z mnoha dílů (*multis particulis*). Jeden náležel rytíři (*militellus*) Janušovi, který měl mladšího bratra Dobrohosta, a protože zemřel bez dědiců a Dobrohost byl pro jakési nepravosti (*latrocinium*) vyhnán, poprosil Mikuláš knížete, aby mu nevelký statek daroval. Janušovem dále protékal potůček, jehož okolí držel jakýsi za rytíře se pokládající (*habebat se pro milite*) Jindřich, který přistoupil na dobrovolnou směnu. Z druhé strany vzdělávali polnosti knížecí sedláci (*ducis rusticis*) z rodu Sukova a jiní z rodu Krepišova, a když došlo v Sukovicích k rozmiškám, během nichž Suk s Krepišem přišli o život, zpustlý statek kníže přenechal Mikulášovi. Dotvořil tak jádro klášterního újezdu, které muselo být sjednoceno vnitřně. Staré časy připomínal mohutný javor (*magna platanus, que arbor in Polonico vocatur jawor*), pod jehož korunou pramenila říčka Javořice, protínající Jindřichov a napájející jinou říčku Jáhelno, nazvanou podle prosa vysévaného v přilehlém údolíčku. Nyní byl věkovitý strom

nemilosrdně skácen a spolu s ním zmizela vzpomínka na rytíře Januše a nebohý Sukův rod.

Mikuláš si mohl dovolit mnohé, poslední slovo si však podržel kníže Jindřich I. Bradatý, jenž rozhodl, že v Jindřichově zbuduje knížecí dvorec (*regalem curiam*). Od záměru jej odradily naléhavé prosby biskupů, takže ochranu kláštera převzal knížecí fojt (*duces iure sint advocati claustris*), kterého zajímal především zeměpanský desátek. Naopak jen vlažnou pozornost věnoval sousedským sporům, byť právě ony narušovaly věnec klášterních osad. Mezi ně se řadily Koláčovice na protilehlém břehu řeky Olavy, kde kdysi hospodařil knížecí rolník Koláč. Jeho potomci ovšem trpěli velikou nouzí a vstoupili do klášterních služeb, čímž se Koláčovice rozdělily na dva díly. Menší připadl cisterciákům, větší s hájky, polnostmi a čtyřmi osadami s újezdem zůstal knížeti.

Zeměpanské komoře původně podléhaly Čenkovice (Cienkowice), které po nájedzu Mongolů odkoupil za nevelké peníze mocný rytíř (*miles satis potens*) Albert z Teplé Vody (Cieplowody). Jejich část o rozloze dvou a půl lánů a jednoho jitra nabídl opatovi výměnou za dříve darovaná popluží v Teplé Vodě, kam chtěl přivést Němce (*Theotonicis locavit*). Náhoda dala vzniknout také klášterní držbě v nedalekých Bobolicích, kde se čtyři vesničané, jmenovitě Přibyslav, Bohuchval, Vojslav a Hostach, provinili loupežemi a podle polského práva (*more Polonico*) měli propadnout hrdlem nebo se vykoupit. Opat Bodo proto se souhlasem (*ad consilium et preceptum*) knížete vyplatil hříšníky 19 stříbrnými markami, ovšem po smrti Jindřicha II. Pobožného se jejich potomci Setěslav s Vitoslavem obrátili na Boleslava Rogatku, že jsou drženi v poddanství násilím a proti právu (*iniuste et violenter*). Stížnost poté záměřila k sudímu a baronům (*consilio baronum*), kteří se 29. dubna 1247 vyslovili ve prospěch kláštera.

Vleklé neshody doutnaly rovněž za jindřichovskými humny, kde opatství vedlo spor o třetinu Skalce, jež patřila bratrům Mikulášovi a Štěpánovi. Starší Mikuláš spravoval faru v Jindřichově a prý se těšil, že jeho prebendu zmnoží nová klášterní popluží. Vysloužil si však ostrou výtku biskupa Tomáše I., že mu ubývají farníci a že ve svém kostele nejčastěji zpívá s vrabci (*tu es solus et cantas sepius cum passeribus*). Zkrátka také Jindřichov opustil, aby v Kamenci přijal roucho řeholníka, zatímco Štěpán klášteru odprodal zbylou třetinu rodinného jmění za 27 marek stříbra. Po čase dohodu zpochybnil Štěpánův syn Jan a v roce 1259 mu byly přenechány do věčné a dědičné držby (*iure hereditario perpetuo*) dva malé lány.

Četné stížnosti lemovaly vznik klášterního vlastnictví v Javorovicích, jímž byli cisterciáci obdarováni někdy po roce 1241, kdy Boleslav Rogatka uspořádal ve Lvovku (Lwówek) rytířský turnaj (*tornamentum*). Shromáždění rytíři knížete zapřísahali, aby dostal povinností zbožného zeměpána, poslechl radu Alberta Bradatého a rozmnožil příjem jindřichovského opatství. Boleslav prosbě vyhověl a věnoval cisterciákům Javorovice, ovšem v roce 1255, za vladaření Jindřicha III. Bílého, museli bratři odevzdat peněžitou náhradu. Perné chvíle připravil klášteru Daliborův syn Michal. Nejenže vyvolával sváry a škodil, ale když na svém majetku usadil Němce, chodily do klášterního sadu ženy a dívky, a dokonce zde ve sváteční dny tančily. Veřejné nepřístojnosti natolik znepokojily opata, že Němce raději vyplatil 80 markami stříbra a Michalovi nabídl do dědičné držby hospodářský dvůr v Niklovicích se 69 korci ozimů a 48 korci jařin, s dvacetihlávým

stádem dobytka, 30 vepříky, vozy, pluhy, mísami, hrnci, železným a veškerým jiným nářadím. Ostatek Michalova jmění měl připadnout klášteru z titulu předkupního práva, jež si opat pojistil darováním mlýna v Krasicích.

Obvyklým těžkostem čelili bratři při sporech o les Bukovinu, který náležel k zakladatelskému věnu, nicméně na místě hospodařili potomci knížecího sedláka Glemba, a proto se musel opat dohodnout s jeho dědicem Květkem. Nezbednostmi proslulý Květek se dožil příchodu cisterciáků jako starý muž s jedinou, úderem meče zchromlou paží, a jakkoliv jídal klášterní chléb až do čtvrtého roku od nájedzu Mongolů čili do roku 1245, musel se opat vyrovnat se Štěpánem z Kobylí Hlavy (Kobyła Głowa), který namluvil jakýmsi důvěřivcům z Pirošovic, že jejich praděd Piroš byl bratrem sedláka Glemba a že klášter nedbal na dědičná práva. Válečný kůň v ceně 28 stříbrných marek nadto Jindřicha III. Bílého přesvědčil, že by Bukovina měla náležet Glembovu potomstvu, od něž obratem přešla do Štěpánových rukou. Záhy se ukázalo, že Štěpán o les nestojí a že by jej chtěl prodat kameneckému proboštu Vincenciovi. Od něj se o celé věci doslechl opat Jindřich, který rozhořčeně prohlásil, že by se nerad ucházel o jednu již získaný majetek, když polské právo (*ius Polonie*) nadřazuje řádné smlouvě pokrevní spřízněnost. Vincencius proto opata poučil, že by měl vědět, že z dávných dob přežívá v kraji obyčej, že kdyby se někdo z polského rodu (*de genere Polonorum*) vzdal otčiny (*patrimonium*), může se příbuzenstvo odvolat a získat ji

Kláster Jindřichov

zpět. Němcům neznámý zvyk popsal jako dědictví po dědovi a otci (*avus meus et pater michi in possessionem reliquerunt*) s dovětkem, že pokud jde o knížecí, darem nebo výsluhou získané statky, mohou být tyto přenechány druhé straně i proti vůli pozůstalých.

Ve druhé polovině 13. století se vyjasnily klášterní pohledávky v blízkých Brukalicích. Ani tady se cisterciáci nevyhnuli rodinné historii, která sahala k Boleslavovi Vysokému, jenž někdy před rokem 1201 ocenil věrnost svého služebníka Bohuchvala Čecha pozemky ke čtyřem volům (*terra ad quatuor boves*). Skromné věno se v lesnaté a řídce osídlené krajině rozrostlo do tří velkých popluží (*ad tria aratra magna*), a to se již o Bohuchvalovu domácnost starala žena, prý tlustá a hloupá dcera jakéhosi klerika. V oněch dobách se ještě mouka mlela ručně, a když Bohuchval slyšel manželčino bėdování nad žernovem, chopil se práce (*day ut ia pobrusa a ti poziway*). Všetechni sousedé nešetřili posměchem, a tak se z Bohuchvala Čecha stal Bohuchval Brukal a jeho statek Brukalicemi. Ten byl v duchu polské tradice rozdělen na třetiny mezi Bohuchvalovy syny Raclava, Jakuba a Mstislava. Prvorozený Raclav zemřel kdesi v opolské zemi, čímž přešla třetina na jeho potomky Bohuše a Pavla, kteří se prý z vrozené prostoduchosti rozhodli, že dědictví nabídnou různým lidem. Ke koupi byl vyzván rovněž Jindřichov s výhrůžkou, že pokud nepřijme, může se v sousedství usadit nějaký rytíř, s nímž bude mít klášter nepřijemnosti. Opat tedy na směnu přistoupil a roku 1253 věnoval Raclavovým synům pozemky v Ochli, která se nacházela v državě velkopolského knížete Přemysla. Aby snad rodiny přesídlenců nestrádaly, přidal k polnostem dva koně, dvě kravky, pět vepřů a stejný počet ovcí, dvoje šaty v hodnotě jedné marky, plášť pro Raclavovu vdovu za půl marky a po osmi korcích žita vratislavské míry. Opat uhradil i cestu do Hnězdna, odkud si Bohuše s Pavlem přivezli knížecí souhlas, a za stěhování vydal další dvě marky za pronájem dvou vozů s osmi koňmi. Po třech letech však Bohuše s Pavlem dali opatovi vědět, že vše prodjeli a že by chtěli zbytek majetku prodat. S požeňáním knížete Přemysla a podle domácího čili polského obyčeje proto klášterní správce Petr složil bratrům 20 stříbrných marek a jak velkopolský, tak později vratislavský kníže potvrdili, že Raclavovi potomci nemají žádná práva k Brukalicím a že se mohou ucházet jen o dědictví ve Velkopolsku.

Vykutálení sourozenci však z Brukalic nezmizeli, neboť polské právo jim zaručovalo příslušný díl z odkazu strýce Jakuba. Dědické záležitosti se vlekly do roku 1262, kdy se výměnou a 50 markami stříbra podařilo sjednotit všechny části pod klášterní správou. Přesto si cisterciáci nemohli být jisti, zda se kdosi náhle nerozpomene na jakéhosi praděda a zda pokladnici nezatíží další nečekané výdaje. Není ani vyloučeno, že se mezi spolubratry vkradla beznaděj. Vždyť po čtyřiceti letech odřikání měli jedinou jistotu: že řádná koupě neznamená vlastnictví a že knížecí privilegia, jež cisterciáky, samozřejmě za nemalý poplatek, slavnostně ujišťovala o nerušené držbě, neobstojí před polským právem. Pocit marnosti dal vzniknout *Knize jindřichovské*, která nevypráví jen o nesnadném pronikání novot do slezského Poodří, nýbrž i dokládá, jakému respektu se těšilo zvykové právo a že zásada širokého příbuzenství (*patrimonium*) platila jak mezi kmány, tak mezi knížaty. Ze právě ona umožnila vznik monarchie slezských Jindřichů a vzápětí vedla k rozpadu vratislavské domény na řadu znesvářených knížectví.

Způsobem hodným císařské kanceláře oznámil notář Fridricha II. Sicilského věrným v Kristu, že bratr Heřman, ctihodný mistr svatého řádu špitálu Panny Marie Němců v Jeruzalémě, veden starostí o nevědomé v Kristově víře, předstoupil před císařský majestát, aby se vyznal z radostné zvěsti, že mazovský a kujavský kníže Konrád slíbil řádovým bratrům zemi, která se nazývá cheľmskou, a další majetky, jež se nalézají mezi řádovými državami a Prusy, a že vyslovil přání, aby bratři vstoupili do kraje Prusů a zabrali jej ke cti a větší slávě Boží. Proto se Fridrich rozhodl udělit Heřmanovi a celému řádu onu zemi do věčného užívání a vybavil ji svobodami říšských knížat, horním regálem, trhovými a soudními právy, cly, mýty a desátky a z nadbytku štědrosti osvobodil řádové statky od hranic k mořskému pobřeží od povinností, služeb a dávek, a aby propůjčené výsady neupadly v zapomnutí, dal je v Rimini, léta od narození Páně 1226, ověřit zlatou bulou.

Vysoký, s lehkou manýrou si pohrávající diktát napovídá, že listinu stylizoval Fridrichův kancléř Petr z Viney. Rovněž příjemce, řádový velmistř Heřman Salza byl u dvora známým a vítaným hostem. Přesto se nad privilegiem vznášejí jisté pochybnosti, neboť zdobné písmo i vybraný slovník neodpovídají obsahu datační formule, ale zvyklostem, jež si císařská kancelář osvojila ve třicátých letech. Kde se tedy stala chyba? A stala se vůbec? Fridricha II. Sicilského, Petra z Viney a Heřmana spojovala mnohá důvěrná pouta a císař mohl vyslyšet i dosti nezvyklé přání. Co však přivedlo řád špitálu Panny Marie Němců v Jeruzalémě na daleký sever a proč se začal obávat o osud svých držav, že si na Fridrichovi vymohl rozsáhlé, zlatou bulou zpečetěné svobody?

Císařské privilegium sice definovalo rozsah a povahu řádové moci v Prusích, ovšem země musela být teprve obsazena a letité zkušenosti přinejmenším vpravily před nemístným optimismem. Pruské sousedy se pokoušel přivést k poplatnosti už Boleslav I. Chrabrý a mnoho zde nepořídil ani Boleslav III. Křivoústý. Nepatrný otisk zanechala na Baltu misijní cesta olomouckého biskupa Zdíka z roku 1141, poté se Prusové s Jatvěhy vložili do piastovských sporů a v roce 1166 se dokázali vypořádat se spojenými silami piastovských knížat. Trvalejších úspěchů dosáhli snad jedině cisterciáci z Lekna, jejichž snažení požehnal papež Inocenc III., neboť roku 1206 svěřil opatovi šíření křesťanské víry. Odlišný postoj zaujala generální kapitula, z níž vzešlo doporučení, aby se opat s jinými spolubratry vrátil do kláštera. Výzva asi zůstala bez odezvy, neboť v roce 1216 se na IV. lateránském koncilu ohlásil mnich Kristián v doprovodu pruských velmožů Surwabuna a Warpoda, a zatímco jeho svěřenci přijali z rukou papeže křest, on sám si z Říma odvázel titul misijního biskupa.

Zdá se, že se Kristián usadil v Zanturu na Visle a že se mu před koncem druhé dekady 13. století podařilo christianizovat přilehlé díly Pomezánie. Nejspíš do Zanturu putovaly buly papeže Honorie III., v nichž roku 1217 vybídl k ochranné novokřtěnců před jejich zatvrzelými pobratimy a následujícího léta přikázal všem poutníkům, rozumějme křížákům, aby si před cestou do Prus obstarali souhlas biskupa Kristiána. Zároveň naznačil, že by na severu mohla vzniknout dvě, možná tři biskupství, a vyzval všechny řádné křesťany k pouti do Svaté země nebo k Baltu. Po čase se v Římě objevil vyslanec jakéhosi polského knížete, možná Leška Bílého, který se dotázal, jestli by ohlášený jeruzalémský závazek nemohl

být nahrazen výpravou proti Prusům. Tak se roku 1222 setkala pod praporcí se znamením kříže tři piastovská knížata, Lešek Bílý, jeho bratr Konrád Mazovský a Jindřich I. Bradatý, k nimž se o rok později připojila pomořanská knížata Svato-
pluk s Vartislavem. Odvetné vpády Prusů pustošily hlavně chefmskou zemi a Mazovsko, přičemž drancování neuniklo ani plocké podhradí.

Těžce zkoušené Mazovsko nedoplácelo pouze na bojechtivé sousedy, nýbrž také na rozmary knížete Konráda, který se roku 1217 zbavil zkušeného vojvody Kristýna a po několika porážkách zoufale hledal vhodného nástupce. V tísní mohl dát na radu Jindřicha I. Bradatého a mezi roky 1225 a 1226 zahájil opatrná vyjednávání s řádem německých rytířů. První bratři dorazili k Visle v roce 1228 a podle mladší tradice si poblíž Toruně vystavěli hrad Vogelsang. Malý předvoj o něco později doplnil budoucí zemský mistr Heřman Balke a do roku 1232 se rytířům podařilo dobýt Chełmno.

Zvolna budovaná řádová doména přiváděla rytíře jak ke dvoru Konráda Mazovského a plockého biskupa Guntera, tak do sídla pruského misijního biskupa Kristiána, který trval na dříve sjednaných podmínkách, podle nichž měl řád německých rytířů spravovat nejvýše jednu třetinu země a výboje měly být vedeny pod biskupskou korouhví (*vexillum episcopi*). A byl to opět Kristián, kdo přesvědčil Konráda Mazovského a plockého biskupa Guntera, aby Dobrzyń s okolím darovali družině meklenburských a saských křížáků, z níž se v roce 1228 ustavil Kristův pruský řád (*milites Christi de Prussia*). Povýtce zdrženlivý Kristiánův poměr k německým rytířům se nezměnil ani roku 1230, kdy mlhavě slíbil, že si mohou ponechat vše, co v budoucnu na Saracénech čili Prusech získají.

V Krušvicí datované smlouvě nebyl zprvu přikládán valný význam, ale když biskup Kristián upadl do pruského zajetí, předložil řádový velmistr Heřman Salza papeži k ověření dokument, hlásající, že řád je pánem chefmské země. Prosbě vyhověl Řehoř IX. a v bule *Pietati proximum* z 3. srpna 1234 velmistra ujistil, že se pruské řádové državy těší ochraně svatopetrského stolce. Hoříky osud náhle přbytečného Kristiána, který se ještě před koncem roku 1231 pokládal za kuriálního vyslance a po několik let si pohrával s představou, že by se jednou mohl měřit s řízkým biskupem, nutně znepokojil Konráda Mazovského. Následoval pokus o dílčí renovaci knížecích práv na dolním toku řeky Visly, což v řádových bratrech mohlo oživit deset let vzdálené vzpomínky na Sedmíhradsko, odkud byli nešetřně vykázáni uherským králem Ondřejem II. A sama tato zkušenost zřejmě stačila, aby se velmistr ucházel o velké císařské privilegium.

Podlehl snad Heřman Salza obavám a vyžádal si někdy mezi květnem a srpnem 1235 listinu, jejíž dataci nechal záměrně posunout o deset let proti toku času? Snad, nicméně ať již se bál nejisté budoucnosti nebo se řídil chladnou úvahou, v krátkém čase se mohl odvolávat na dvě zlaté buly, papežskou z Rieti a císařskou z Rimini, na nichž vzápětí spočinuly právní základy řádového panství v Prusích. Zbytek zařídil kuriální legát Vilém z Modény, který roku 1243 přesvědčil Inocence IV., že by dobyté země měly ze dvou třetin náležet německým rytířům a že by v Prusích mohla vzniknout čtyři nová biskupství. Jedno z nich papež nabídl Kristiánovi, který zarputile vznášel různé žaloby. U kurie však nikdo nepochyboval, koho si předcházet. A nejen předcházet. Vítězství na řece Sirguně v roce 1234 a spojenecká smlouva s řádem mečových bratří z roku 1237 změnilly celé Pobaltí, neboť mořské pobřeží od Gdaňského zálivu až po Livonsko ovládal řád

německých rytířů. Rozlehlý, nepočtenými posádkami jištěný zábor ovšem postrádal vnitřní stabilitu a za velkého povstání v roce 1242 se řádová správa téměř rozplynula. Před naprostou katastrofou bratry zachránil toliko šťastně dojednaný christburský mír z roku 1249, který Prusům přiznal důležitá práva. Druhá a nebezpečnější vzpoura vybuchla v roce 1260, takže země mohla být prohlášena za podrobenou až po čtrnácti letech krutých bojů.

Řádové výboje přijímali Piastovci s bezmocnou nevolí, neboť němečtí rytíři nakládali s dolním Povislím v rozporu s tradičně chápaným patrimoniálním právem. Zcela jinak na pruské události pohlížela říšská knížata a po okružní jízdě varmijského biskupa Anselma a pruského zemského mistra Poppona z Osterny řada z nich přijala kříž. Do Prus se vydal rovněž Přemysl Otakar II. a v zimních týdnech roku 1255 pronikl v Sambii do míst, kde řád nechal na královu památku vystavět hrad Královec. Český král neodmítl řádové prosby ani po roce 1260, ovšem dříve, než opustil Prahu, vyslal poselstvo k papeži. Vycházel patrně z tehdy šířených a přijímaných zvěstí, že se v Prusích zhroutila řádová správa, že biskupové museli opustit sídla a země opět propadla pohanským bludům. Česká legace proto v Římě připomněla, že přemyslovští králové jsou jedinými dědici moravského Svatopluka, který za dávných dob panoval nejen Moravanům a Čechům, nýbrž i Polákům a Rusům, a že by v Olomouci mohla být obnovena misijní metropole pro Prusy. Papež Kliment IV. však 20. ledna 1268 odpověděl, že český král musí vědět, že olomoucký biskup je podřízen Mohuči. Ohleduplně připojil alespoň povzbudivou doušku, že kdyby se podařilo dobýt vhodné země, postará se o povýšení Olomouce na metropoli, byť s výhradou, že nebude poškozen řád německých rytířů.

Souboru kuriálních listů dozajista nelze upřít zajímavost, nicméně jeho vliv na pruské poměry byl od počátku nicotný. Řádový velmistr přistoupil na vyjednávání pouze proto, že nechtěl ztratit silného spojence, a když slábnoucí odpor venkovanů napověděl, že by se mohl obejít bez české pomoci, odkázal Přemysla Otakara II. do patřičných mezí. Následně, a zřejmě ne náhodou, utonula v blátě také druhá Přemyslova výprava. Na prosté skutečnosti, že v Prusích platila vůle řádového velmistra, se nezměnilo vůbec nic. Jen na piastovských knížecích dvorech zavládla nejistota, zda bratři ve víře budou též dobrými sousedy.

V CIZÍCH SLUŽBÁCH

Vstřícnost, s níž svatopetrský stolec naslouchal prosbám a žádostem řádu německých rytířů, musela piastovská knížata vnímat jako políček. Pohár hořkosti přetekl v roce 1253, kdy sebevědomím polských předáků otrásla zpráva, že papež Inocenc IV. nabídl korunu litevskému knížeti Mindaugasovi (Mendogovi) a že královské pomazání přijal rovněž haličský kníže Daniel. A rozhořčení ještě vzrostlo, když vešlo ve známost, že obě korunovace byly provedeny na doporučení Prvního lyonského koncilu, který roku 1245 rozhodl, že latinský svět bude chráněn před divokými pronárody východu soustavou křesťanských království. Na Piastovce se jaksi zapomnělo, a to přesto, že z jejich řad králové vzešli a že mongolský vpád, o němž se tak dlouho a vášnivě rokovalo v Lyonu, bezprostředně zasáhl Malopolsko a slezské Poodří. Proč tedy římská kurie začala okázale vy-
znamenávat čerstvě pokřtěné nebo dokonce schizmatické sousedy?

Opustíme-li na okamžik místní souřadnice a pohlédneme-li na piastovské země okem kuriálních vyslanců, papež, přísně vzato, neměl na vybranou. Smrt Jindřicha II. Pobožného obnažila dávno tušenou pravdu, že mezi mnoha povolanými chybí vyvolení a že piastovská knížata nezajímá krakovský stolec a status senjora, nýbrž především jistota vlastní, třeba i skromné domény. Pevnou vůli a notnou dávku bezohlednosti nepostrádal snad jen Konrád Mazovský, jehož ale předcházela natolik špatná pověst, že si malopolská šlechta, jejíž hlas otevřel brány krakovského Wawelu, vždy našla vhodnějšího pána. Nejinak, tedy z prosté vypočítavosti, se na jaře 1243 vyslovila pro Boleslava V. Stydlivého.

Z přímé linie krakovských knížat vzešlý zvolenec se mohl dovolávat památky předků, otce Leška Bílého nebo děda Kazimíra II. Spravedlivého. Slavná minulost nechávala Boleslava chladným a raději trávil své dny v odříkání a přípravách na posmrtný život. Složil také slib čistoty, a přestože později uzavřel politický sňatek s arpádovskou princeznou Kunhutou (Kingou), manželství zůstalo z oboustranně dobrovolného závazku nenaplněno, čímž se Boleslav V. Stydlivý zřekl potomstva i obvyklé nástupnické diplomacie. Příkladně se však staral o svěřené državy a s rozvojem těžby olova u Olkuše (Olkusz) nebo po nálezu solných ložisek u Bochnie zajistil, aby knížecí komora nepřišla o náležitý desátek. Na oplátku Bochnie získala svobody podle magdeburského vzoru. O něco později, snad od roku 1257, se zvláštními právy mohla chlubit rovněž vydělená část krakovského podhradí a poté se městské výsady zvolna šířily do zbytku země, neboť před koncem 13. století pokrývala Malopolsko a Sandoměřsko plošně se doplňující soustava tří desítek městských obcí.

Významný řádek vepsal do dějin Polska rok 1253. Na sklonku léta papež Inocenc IV. vyhověl naléhavým prosbám krakovského dvora a prohlásil za mučedníka a světce Stanislava ze Štěpánova. Boleslav V. Stydlivý žádal o kanonizaci bez postranních úmyslů, protože sám na korunovaci nepomýšlel a více než obnova polského království jej zaměstnávaly spojenecké závazky k uherskému králi Bělovi IV. V památném roce 1253 se tak stačil připlést k tažení Daniela Haličského, jež směřovalo na Opavsko a podle dobře promyšleného plánu mělo odvrátit pozornost od hlavního výpadu k Olomouci. Boleslav nezklamal uherské spojence ani před bitvou u Kressenbrunnu v roce 1260 a roku 1262 pomohl velkopolskému knížeti Boleslavovi Pobožnému, který měl oplétačky s vřatislavským knížetem Jindřichem III. Bílým, jinak věrným spojencem českého krále. Krakovský kníže dostal danému slovu rovněž za nepokojů v roce 1271, a protože jiní příbuzní zachovali věrnost Přemyslu Otakarovi II., rozdělil se piastovský svět na jakýsi český a uherský protektorát, jehož podobu určovaly proměnlivé zájmy přemyslovského a arpádovského dvora.

Svébytnější zájmy Boleslav V. Stydlivý sledoval na severu. V roce 1248 pověřil řád dominikánů, aby zahájil misijní činnost mezi pohanskými Jatvěhy. Po pěti letech se dohodl s hnězdenským metropolitou Fulkem, že řeholník Vít získá biskupské svěcení a že společně požádají papeže o souhlas se vznikem misijní diecéze, která by zahrnovala Litvu a západní Rus. Papež Inocenc IV. prosbu neodmítl a roku 1254 odeslal příslušnou listinu do Krakova, nicméně litevský král Mindaugas (Mendog) se uraženě ohradil a současně – někdy s Jatvěhy, jindy bez nich – začal napadat přílehlé polské kastelánie. Nepříjemné šarvátky ustoupily do pozadí na konci roku 1259, kdy se přes haličskou hranici převalila mongolská

jízda, a sotva se venkov vzpamatoval z jednoho rabování, objevil se před Lublinem Litevci podporovaný houf Švarna Haličského. Závazky ke Krakovu musela Rusům připomenout válečná výprava v roce 1266, ovšem v nepřítelství setrvali Litevci a Jatvěhové, kteří vtrhli do země roku 1273 a poté ještě v roce 1278.

Poslední litevské nájezdy již odrážel Lešek Černý, který byl knížetem adoptován a prohlášen za přímého nástupce. Možná bezděky, možná záměrně Boleslav V. Stydlivý obešel malopolské předáky, z jejichž řad vzešel protinávhr, že by stolec mohl připadnout opolskému knížeti Vladislavovi. Nepříjemnou roztržku zažehnal pohotový přesun knížecí družiny k Bohučínu (Bogucin), kde kníže v červnu 1273 rozprášil tábor nespokojenců, a důrazně tak šlechtu upozornil, že na Leškovi Černém prostě trvá. Nejspíš v něm viděl zdatného vladaře, který se dokáže povznést nad vnitřní sváry. Možná ale, že mu byl synovec blízký lidsky, neboť podobně jako on sám dával přednost mužské společnosti.

Boleslavova vůle se naplnila v prosinci 1279, nicméně Lešek Černý se nadále potýkal s nedůvěrou urozených, k níž se přidružily snad všechny myslitelné patálie na východní hranici. V zimě 1280 se za dědice krakovského stolce prohlásil Lev Haličský a s podporou chána Zlaté hordy oblehl Sandoměř. Strašlivé drancování zastavila bitva u Gošlic (Gošlice), v níž zemská hotovost pod vedením sandoměřského palatina Januše a krakovského vojvody Petra odrazila nájezdníky a v odvetu zpusťovala haličské državy až po Lvov. V roce 1282 se k Lublinu prodrali Jatvěhové, dalšího léta Lešek Černý odrazil litevský vpád, a když už se zdálo, že by Malopolsko mohlo nahlédnout do klidnějších časů, vzepřel se knížeti krakovský biskup Pavel z Přemankova. Na jaře 1285 se ozvala rovněž nespokojená malopolská šlechta a Leška Černého zachránil jen spěšně vyslaný uherský sbor a vítězství u Bohutic (Bogucice) poblíž Bochnie.

Souvislý sled katastrof završili Mongolové, kteří na konci roku 1287 oblehli Sandoměř a vydělený odřad pod vedením Nogaje se zastavil až pod krakovskými hradbami. Lešek Černý si opět přivedl uherské posily, před nimiž se útočníci stáhli do Haliče, a konečně mohl pomýšlet na obnovu rozvrácené země. Nečekaně však 30. září 1288 zemřel, a protože nezanechal dědice ani testament, z Haliče se ozval jednou odmítnutý kníže Lev. Zemský sněm v Sandoměři ovšem na radu krakovského biskupa Pavla z Přemankova hlasoval pro mazovského knížete Boleslava, na Krakovsku se část šlechtické obce postavila za jeho bratra Konráda Čerského a zbytek velmožů se s krakovskými měšťany a kastelánem Sulkem rozhodl pro vřatislavského knížete Jindřicha IV. Pravého.

Zmatečná volba sice zaujala dobové pozorovatele, nicméně jejich rozdílné postřehy se nepodařilo uvést v dokonalý soulad, a tak nelze pochybovat snad jen o výsledku. Krakova se zmocnil Jindřich IV. Pravý, který byl znám jako chránělec Přemysla Otakara II. Volné poručnictví sahalo až do roku 1271, kdy český král navštívil Vratislav, aby po vítězství nad uherským králem Bělou IV. a jeho polskými straníky uznal Jindřicha za plnoletého a na oplátku obdržel slib, že nový vřatislavský kníže neuzavře bez souhlasu manželský svazek ani spojenečtví, a kdyby přísahy dané biskupovi a zemské obci porušil, mají poškození právo vypovědět poslušnost a domáhat se na pražském dvoře nápravy. Dodejme pro úplnost, že Vratislav již nějaký čas platila za přemyslovskou baštu ve slezském Poodří a že se česká protekce stala Jindřichovi osudnou v polovině února 1277, kdy byl zajat svým strýcem Boleslavem Rogatkou. Asi se mohl pokládat za pozdní

Jindřich IV. Pravý se proslavil jako milovník rytířských turnajů – právě takto jej nedlouho po roce 1305 zachytil Codex Manesse

obět vídeňského míru z roku 1276, kterým Přemysl Otakar II. ztratil rakouské Podunají a musel se před římsko-německým králem Rudolfem I. Habsburským zavázat přísahou věrnosti, čehož po čase zneužil zahořklý Boleslav Rogatka a po zradě jakýchsi rytířů nechal synovce uvěznit na hradě Vleni (Wleni).

Jindřich IV. Pravý si vykoupil svobodu slibem, že se zřekne Slezské Středy (Środa Śląska), ale těsného vztahu k Praze se nevzdal. Vyslal posily na Moravské pole a na konci léta 1278 se pokusil získat poručnický dohled nad nedospělým dědicem českého trůnu Václavem. Sedlecká dohoda mu přiznala pouze doživotní správu Kladska a možná jej upozornila, že by se sám mohl ucházet o královskou korunu. Prohlašuje to do roku 1280 nebo 1281 kladený formulářový zápis, podle něhož měl Vladislav Opolský pomoci radou a skutkem, aby Jindřich získal zemi a korunu v Polsku (*regnum et coronam in Polonia*). Nezvykklé a ne zcela srozumitelné sousloví mohlo odkazovat na Jindřichovy po-

hledávky v Čechách, jež byly zajištěny jednak na zemském, jednak na korunním majetku, a tak lze bez výhrad přijmout jen opatrný závěr, že vratislavský kníže vrostl v aktera středoevropského rozměru. V březnu 1280 navštívil Vídeň a během schůzky s římsko-německým králem Rudolfem I. Habsburským mohl ztratit slovo za Přemyslova syna Mikuláše I. Opavského, který byl od bitvy na Moravském poli v uherském (?) zajetí. Na začátku září 1281 vymohl odškodnění pro vratislavského biskupa Tomáše II. a ještě před koncem léta pozval příbuzné z Hlohova, Lehnice a Poznaň do Sandovle (Sadowel), kde se pokoušel vynutit si příslib, že uprázdňovaný stolec hnězdenského metropolity bude obsazen vratislavským kandidátem.

Svatopetrský stolec se po bezmála dvouletém váhání rozhodl pro Jakuba Sviňku, který byl chráněncem velkopolského knížete Přemysla II., přičemž papežský legát Filip 30. července 1283 jemně připodotkl, že nelze naslouchat osobám, jež porušují práva biskupství a kapituly. Zjevně měl na mysli Jindřicha IV. Pravého, který o něco dříve obvinil biskupa Tomáše II., že jeho lidé vnikli do pohraničního hvozdu, čímž porušili knížecí práva (*ius ducale*), a proto zabral církevní statky a sídla v Nise a Otuchově. Vratislavský biskup vyhlásil nad knížetem klatbu, ovšem dovolal se jen lžné podpory římské kurie, zatímco Jindřich pustošil biskupské državy a na podzim 1284 se jakýmsi úskokem zmocnil velkopolské Kališe. Nešťastný spor se podařilo urovnat až po třech letech, kdy si kníže a biskup odpustili všechny křivdy.

Dohoda nemohla být uzavřena ve vhodnější okamžik, neboť Jindřich IV. Pravý a nyní mohl pustit do zápasu o dědictví po Leškovi Černém, a když si štědrými

sliby naklonil krakovské měšťany a z rukou kastelána Sulka převzal klíče od Wawelu, zdálo se, že konečně sjednotí dvě nejvýnosnější části piastovských držav. Jeho naděje vzrostly ve chvíli, kdy se mazovský kníže Boleslav znechuceně stáhl do ústraní, jenže v prosinci 1288 se o slovo přihlásil Leškův bratr Vladislav Lokýtek a s podporou velkopolského knížete Přemysla přiměl Jindřichovu posádku k ústupu. Zábor pak obhájil v bitvě u Sevěře (Siewierz) 26. února 1289, nicméně v srpnu se po jakýchsi potyčkách a možná i zradě (?) musel Krakova vzdát a ustoupit k Sandoměři.

Na Wawelu se opět usadil Jindřich IV. Pravý, který se nehodlal spokojit s polovičatým vítězstvím, a hned po návratu dal všem jasně na vědomí, kdo je v Malopolsku pánem. Vedle nárokování sebevědomého titulu, který hlásal, že je knížetem Slezska, Krakova a Sandoměře (*dux Slesie, Cracovie et Sandomyrie*), dal zatknout a uvěznit krakovského biskupa Pavla z Přemankova a zbavil moci část předáku. Uprostřed příprav ke konečnému zúčtování s Vladislavem Lokýtkem a jeho spojenci však Jindřich IV. Pravý 23. června 1290 náhle zemřel. O něco později se vynořily zprávy, že život knížete ukrátil podstrčený jed, což nemuselo být daleko od pravdy. O čtyři dny později vešlo v obecnou známost, že bezdětný kníže odkázal Vratislav hlohovskému knížeti Jindřichovi, niskou zemi postoupil vratislavskému biskupství a Krakov s Malopolskem, jež byly získány pracným a nákladným způsobem (*multis sumptibus et magno labore*), měly náležet velkopolskému knížeti Přemyslovi II.

Jindřich IV. Pravý vyslovil na smrtelném loži ještě jedno přání. Aby nad Slezskem bděl český král Václav II. Těžko dnes rozhodnout, jak si přemyslovský dohled představoval, neboť v létě 1290 musel vědět, že Jindřich Hlohovský a Přemysl Velkopolský chovají k mocnému sousedovi city spíše chladné. Ale právě tak si byl vědom toho, že Kazimír Bytomský navštívil před časem Prahu, kde se vzdal svého knížectví, jež obratem přijal v léno, což znamenalo, že se Václav nebude řídit piastovskými zvyklostmi nebo dědičným právem, nýbrž vlastními zájmy. Možná ale v poslední světlé chvíli připustil, že spořádaná cizí správa může být zemi prospěšnější než jeho věčně znesvářené příbuzenstvo v cizích službách.

NÁVRAT KRÁLE

Otakar Štýrský neboli *Otacher ouz der Geul*, autor rýmované kroniky, sledoval dění v piastovských državách z uctivé vzdálenosti, nicméně přesto se doslechl, že Jindřich IV. Pravý našel v Krakově zlato, kterým chtěl uplatit papeže a římsko-německého krále, aby mu nebránili v přijetí koruny (*daz er ein kunicrich ze Krackou wider werden liez*). Poměrů znalý kronikář si zpravidla moc nevymýšlel, ovšem jediný, nijak nerozvedený veršik přece jen vzbuzuje jisté rozpaky. Chtěl snad Otakar upozornit na vyloupenou knížecí komoru, anebo jej upoutala drzost vratislavského knížete, který začal uvažovat o královském pomazání? A proč vlastně nepřipustit, že se Jindřich chystal vkročit na dlouho zapovězenou půdu, když právě to předpovídala legenda o svatém Stanislavovi? Na konci 13. století oblíbené dílo hlásalo, že země byla ztrestána za hříchy krále Boleslava II. Smělého, ale že se blíží čas, kdy Bohem vyvolený vládce vstoupí do pokladnice a opět vynese na denní světlo svaté kopí a korunu a stejným zázrakem, jako se spojilo tělo mučedníka, sjednotí v obnoveném království celé Polsko.

Život svatého Stanislava se pravidelně předčítal v kostelích, kde se Jindřich IV. Právý mohl seznámit s jeho obsahem, a po záboru Krakova v létě 1289 se snad domýšlel, že spasitelem je on sám. Obdobné pocity ovšem mohli sdílet všichni jeho příbuzní, a jak se zdá, krakovský dominikán Vincencius, kterému náleží autorská práva, uvažoval ještě šířeji, neboť světcovými ostatky a opisem legendy byl obdarován český král Přemysl Otakar II. Odtud také jistá slabost krakovského duchovenstva pro české krále, kterou se netajil biskup Pavel z Přemankova a která vynesla do čela diecéze jiného přemyslovského straníka Jana Muskatu. Vratme se však do června 1290, kdy byla zveřejněna Jindřichova závět, podle níž Krakov připadl Přemyslovi II. Velkopolskému. Jindy spíše váhavý kníže se skutečně přesunul do Krakova, kde si vyžádal slib věrnosti od vysokých zemských úředníků, mezi nimiž nechyběli vojvoda Mikuláš, kastelán Zegota, kancléř Prokop a komoří Florián. Navzdory přísahám asi tušil, že obec urozených není jednotná, a proto se raději předem dohodl s Vladislavem Lokýtkem a postoupil mu Sandoměř. Již v polovině září 1290 se chvatně stáhl do Poznaně, na krátkou návštěvu krakovského Wawelu nicméně nikdy nezapomněl. Nejenže ve svých truhlicích choval vyvezené korunovační klenoty, ale diadémem ozdobená orlice na jeho pečetích hlásala, že se rozhodl přijmout královské pomazání.

Sebevědomá proklamace mohla být pokládána za troufalost, neboť Přemysl II. Velkopolský ovládal pouze velkopolské kastelanie a těšil se přízni hnězdenského metropolity Jakuba. V roce 1282 se sice ujal dědictví po gdaňském knížeti Mstivojovi, ovšem úmluvu vzápětí zpochybnila braniborská markrabata a protest vznesl rovněž velmistr řádu německých rytířů. Vedle nepříjemných šarvátek na pomořanské hranici a západních přístupech k Poznani Přemysla ohrožovala také záłudnost Vladislava Lokýtky, byť největší hrozbu spatřoval v českém králi, jehož soustředěný zájem o piastovské země přinesl první ovoce v létě 1290, kdy římsko-německý král Rudolf I. Habsburský prohlásil državy Jindřicha IV. Pravého za odumřelé říšské léno a převedl je právě pod ochranu Václava II.

Rudolfovo privilegium Václav II. citoval na schůzce s Měškem Těšínským a Bolkem Opolským a již 17. ledna 1291 byla zpečetěna spojenecká smlouva. O něco později (7. února) se pod ochranu českého krále svěřil malopolský rytíř Jindřich Wüstehube, který držel důležitý hrad Skálu s posledním úsekem dálkové stezky mezi Olomoucí a Krakovem, a když si Václav naklonil Boleslava Mazovského, zůstal velkopolský a nominálně krakovský kníže v podstatě osamocen. Možná i proto Přemysl II. nekladl vážnější odpor a na jaře 1291 se zřekl všech práv v Malopolsku, neboť od 10. dubna začal Václav vystupovat jako český král, moravský markrabě a kníže Krakova a Sandoměře (*rex Bohemie, dux Cracovie et Sandomerie, marchioque Moravie*). Současně české posádky zabraly většinu měst a pevností.

Malopolské letopisy zdůrazňují, že se Přemysl II. vzdal Krakova dobrovolně. Poněkud odlišné poměry vládly na Sandoměřsku, kde Vladislav Lokýtek rozmístil odhodlané posádky, jež musely být přivedeny k rozumu silou. Václav II. nic nezanedbal a v létě 1292 osobně stanul v čele silné hotovosti, která obsadila Sandoměř a na počátku října oblehla kujavskou Sieradz. Vyčerpaný Lokýtek požádal o příměří a 9. října převedl všechna svá práva a nároky v Krakovsku a Sandoměřsku na českého krále, jemuž nadto veřejně odpřisáhl věrnost a pomoc proti nepřítelům. Vnucené sliby ovšem hrdý kujavský kníže nemínil dodržet a již v lednu 1293 navštívil v Kališi velkopolského knížete Přemysla II. Zpět si odvázel naději, že

vznikne protičeská koalice, která se ale rozpadla dřív, než stačila oslovit malopolské velmože, a mnoho vzruchu nevnesl do malosvěta piastovských knížat ani rok 1294, kdy velkopolské praporce zaválaly nad gdaňskými branami.

Větší pozornost vzbudila teprve korunovace velkopolského knížete Přemysla II., která však byla chystána s vědomím českého krále, neboť podrobnou zprávu v Praze osobně přednesl krakovský biskup Jan Muskata, jehož doprovázel lubušský biskup Konrád. Ten poté zamířil nejkratší cestou do Hnězdna, kde se 26. června 1295 spolupodílel na korunovačních úkonech. Předběžné podmínky, za nichž měl být Přemysl pomazán, bohužel známy nejsou, a jakkoliv dalším vývojem poučená Zbraslavská kronika vinila velkopolského knížete z uzurpace, hnězdenský metropolita si patrně vyžádal souhlas papeže Bonifáce VIII., Zbytek si lze jen domýšlet, byť dobové prameny se vzácně shodují, že nový polský král zůstal druhořadým aktérem mocenského dění. Proto mohla v paměti českých zemí uvíznout vzpomínka na kališského knížete, který si nechal vložit na hlavu korunu a prohlásil se za krále celého Polska (dux Calisiensis diadema regium capitii suo imposuit et se in regem totius Polonie coronari).

Jízlivá poznámka zbraslavského opata vycházela vstříc vkusu a náladám domáciho čtenáře, nicméně přes veškerou podjatost zopakovala obecně známou skutečnost, že se polský král nemohl měřit se svým českým protějškem. Proto se můžeme ptát, jestli snad Přemysl II. Velkopolský očekával, že s podporou papeže a hnězdenského metropolity dojde celopolského uznání. Ale co mohl nabídnout přibuzenstvu, které většinou vzhlíželo k českému králi a jeho stříbrem nadtým měšcům? A jak vůbec chápal královský titul? Polsky, nebo jen velkopolsky s vědomím, že je pánem pouze jedné části země s gdaňským Pomořím? Přemyslova hodnost (*rex Polonie*) připouští obojí výklad, ačkoliv vratká nápověda by se mohla skrývat v soudobých letopisech, jež se podvědomě (?) rozepsaly o velkopolském králi (*rex maioris Polonie*). Cervnová korunovace tak mohla mít povahu jakéhosi osobního vyznamenání, ovšem více již k obnovenému polskému království dodat nelze, neboť 8. února 1296 byl Přemysl zavražděn.

Malá družina ozbrojenců, která nad ránem vtrhla do dvorce v Rogoźně (Rogoźno), kde zaskočila masopustním veselím unavenou stráž a z příkazu braniborských markrabat učinila tečku za krátkým, rozpaky vzbuzujícím příběhem Přemyslova království, strhla Polsko na pokraj katastrofy. K osiřelým držávám se obratem přihlásili dva dědicové, všehoschopný Vladislav Lokýtek a hlohovský kníže Jindřich. Pretendenti se sice 10. března 1296 setkali v Krivíně (Krzywiń) a vyměnili si slib vzájemné pomoci, nicméně Vladislav Lokýtek záhy usoudil, že smlouvu dodržovat nebude. Velkopolsko tak bylo rozděleno na dva díly a uprostřed zmaru snad vůbec nikoho nezajímalo, že královna Markéta svěřila jediného Přemyslova potomka, osmiletou dcerku Riksu (Rejčku), pod ochranu braniborských markrabat a že se braniborští Askánci zmocnili důležitých hradů na pomořanské hranici.

Zoufalá neschopnost piastovských knížat povznést se nad malíčerné sváry a spojit se při obraně Polska dráždila vysoké duchovenstvo i zemské předáky a nespokojenost ještě vzrostla při pohledu do Malopolska, které vzkvétalo pod rozumným dohledem Václava II. A právě obratně vedená česká diplomacie přivedla Vladislava Lokýtky k jednacímu stolu, kde 18. listopadu 1297 potvrdil, či spíše zopakoval, že nebude uplatňovat dědická práva na Krakovsko a Sandoměřsko výměnou za 5000 marek stříbra. Štědrou náhradou obratem použil proti Jindřichovi

mezi léty 1300 a 1305 se podařilo obnovit pořádek, zavést stabilní minci a položit základy výkonnější zemské správy. Zvláštní ochraně se těšily městské obce, což vadilo vlivným předákům a rytířstvu, a právě jejich vzdoru využil Vladislav Lokýtek. Když se doslechli, že římsko-německý král Albrecht I. Habsburský svolal tažení do Čech, přesunul se pod uherskou ochranou do Malopolska a na podzim 1304 obsadil s malou družinou nespokojenců Sandoměř a Višlici (Wiślica). Nejspíš si chtěl vytvořit prostor k dalšímu vyjednávání, ale když seznal, že český král 21. června 1305 zemřel, prohlásil se nejprve za knížete Polska (*dux Polonie*) a na konci roku 1306 za pravého dědice celého polského království (*verus heres totius Regni Polonie*). Stále však ovládal jen Malopolsko, Kujavy a gdaňské Pomoří, neboť velkopolská magnáti slíbili věrnost Jindřichovi Hlohovskému, který pak zabral Poznaň, zatímco Kališe se zmocnil vřatislavský kníže Boleslav.

K prvnímu měření sil došlo ve Velkopolsku, kde se Jindřichovi Hlohovskému podařilo dobytí Kališ. Sever a východ země zachovaly věrnost Vladislavu Lokýtkovi, jenž začal shromažďovat síly k útoku na Poznaň, nicméně na jaře 1307 se zapletl do sporu s krakovským biskupem Janem Muskatou. Po domluvě hnězdenského metropolity Jakuba sice odprísáhl, že neshody probere u jednacího stolu, ale navzdory daným zárukám nechal biskupa uvěznit a po šesti měsících krutého žalářování si na něm vynutil dalekosáhlé ústupky. Lokýtkovu věrolomnost pronýřoval kuriální legát Gentilis, ovšem knížecí dvůr nařkl biskupa ze zlomyslných úkladů proti Polákům. Pod stejnou záminkou byl zatčen gdaňský správce Petr, a když v létě 1308 vypukly v Pomoří nepokoje, museli je potlačit Lokýtkem najatí němečtí rytíři, přičemž Gdaňsk byl srovnán se zemí. Velmistř poté žádal úhradu válečných výdajů, a protože nepochodil, odmítl knížeti vydat dobytá města a hrady a začlenil Pomoří do rádivých držav.

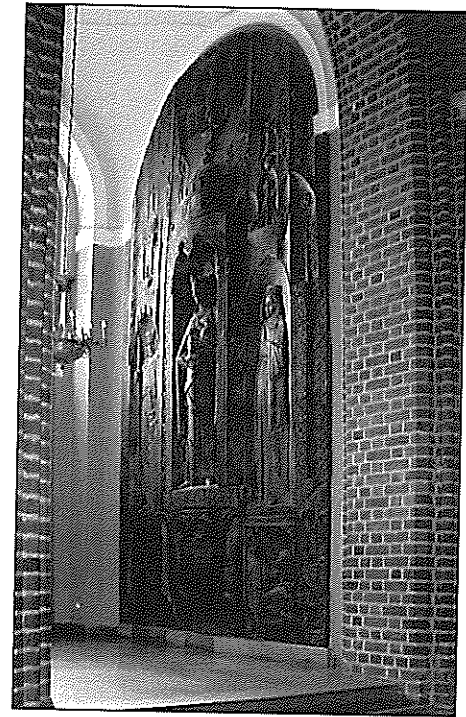
Ostudná ztráta gdaňského Pomoří vyvolala bouři nevole, která se přehnala všemi piastovskými državami. Rozhořčené hlasy se nesly Malopolskem a krakovský fojt Albert dokonce rozkázal, aby Vladislav Lokýtek nebyl vpuštěn do městských bran. Drobná válka trvala do roku 1312, pak došlo na tvrdé tresty, jež stihly jedince i celou obec, a přestože letopisecké dílny oslavovaly vítězství pravověrných Poláků nad Němci a cizáky, zdá se, že měšťanům vadila především krátkozraká správa veřejných záležitostí, zejména úpadek mince. Lépe se nevedlo ani měšťanům ve Velkopolsku, které se po smrti Jindřicha Hlohovského v prosinci 1309 rozpadlo na několik zneprátených dílů. Po vypálení Poznaň v zimě 1313 se zemský sněm rozhodl, že veškerá práva přeneše z neschopných dědiců zesnulého knížete na Vladislava Lokýtka.

Ten výzvu přijal a po létech ústrků se konečně stal nesporným pánem Krakova i Velkopolska. Bez královského pomazání však zůstával jedním z mnoha knížat, a proto se souhlasem sněmu v Sulejově (Sulejów), který se konal mezi 20. a 23. červencem 1318, uvědomil papeže Jana XXII., že je Polsko štítem, jenž ochraňuje pravověrné křesťany před Tatary (Mongoly) a schizmatiky čili pravoslavnými Rusy. Obojetně stylizovaná odpověď opustila Avignon 20. srpna 1319, a třebaže list připouštěl různý výklad, polské duchovenstvo dospělo k závěru, že je korunovace možná, a 20. ledna 1320 pomazalo Lokýtka na krále Polska a Poláků.

Koronovační rituál neproběhl, jak by se slušelo a dalo čekat, v hnězdenské bazilice, nýbrž v chrámu svatého Stanislava na krakovském Wawelu, jako by se Vladislav Lokýtek pokoušel naznačit, že jeho království nebude navazovat na staré

Hlohovskému, přičemž doufal, že mu plané sliby zajistí přísun českého stříbra i v budoucnu. Po dvou letech se však přepočítal. Na schůzce v Klence (Klęka) 23. srpna 1299 odprísáhl, že se o nejbližších Vánocích dostaví do Prahy, kde složí přísahu věrnosti a převezme své země jako léna českého království spolu se 4000 markami stříbra a osmiletým výnosem z olovených dolů v Olkuši. Pokud by tak neučinil, měly všechny jeho državy připadnout českému králi, což Vladislav Lokýtek nebral vážně. Když však úmluvu podle svého dobrého zvyku porušil a Václav se začal domáhat nápravy, vypověděl knížeti poslušnost poznaňský biskup Ondřej Zaremba a po vzpouře velkopolských předáků musel Lokýtek prchnout ze země.

Napjaté vztahy mezi Vladislavem Lokýtkem a vyšším duchovenstvem spěly k rozkolu již několik let, neboť věčně zadlužený, po nových državách a titulech stále pošilávající kníže s oblibou uměřoval narůstající pohledávky na církevních statcích. Poznaňský biskup Ondřej mu dokonce hrozil klatbou, a protože ničeho nedosáhl, začal

Epitaf čtvrtého polského krále Přemysla v hnězdenské katedrále

hledat vlivného ochránce. Nejprve se sblížil s Jindřichem Hlohovským, ale Lokýtkova bezohlednost jej přesvědčila, aby dal přednost českému králi. Pochopení našel u hnězdenského metropolity Jakuba a hlavně u velkopolských magnátů, kteří byli připraveni o významné úřady. Z pozdějších let je známo, že vzbouřenci knížeti vyčítali nedbalost při správě země a nalézání práva a že to, že nechtěl nebo nedokázal nastolit mír a spravedlnost. Obdobně asi zněl list, v němž nabídl věrnost českému králi Václavovi II.

Pražský dvůr váhal a teprve 29. června 1300 si na římsko-německém králi Albrechtovi vyžádal privilegium, jež slibovalo, že na Vladislavu Lokýtkovi dobyté či získané državy budou českému králi potvrzeny jako říšská léna. Souběžně byla vedena jednání před svatopetrským stolcem, a přestože papež Bonifác VIII. nijak nerozhodl, na podzim – snad v listopadu 1300 – Václav II. přijal z rukou hnězdenského metropolity Jakuba polskou korunu. Ještě dříve se zmocnil Lokýtkova dělictví na Visle a s tichou podporou řádu německých rytířů ovládl gdaňské Pomoří. Během několika týdnů tak sjednotil většinu piastovských zemí a na novém uspořádání nic nezměnil ani vlašný protest římské kurie.

S odstupem několika dekád si poznaňský letopisec povzdechl, že za Václava II. panovala v zemi spokojenost, čímž lze jednou provždy zamávat předstávám, podle nichž bylo Polsko okupováno. Jak věcně upozornil Tomasz Jurek,

tradice. Možná mu ale nic jiného nezbývalo. Ztráta Pomoří, naprosté odcizení slezských Piastovců, kteří se odmítli připojit k svazku polské koruny, nedůvěra většiny sousedů, mezi nimiž vynikal Jan Lucemburský, jenž po Přemyslovcích zdědil a užíval jak český, tak polský královský titul, předem vylučovaly, že by se obnovené království mohlo hlásit k odkazu druhé piastovské monarchie. Polsko tak sice vstupovalo do 14. století sjednocené a pod královským žezlem, nicméně bez přístupu k moři, vykázano ze slezského Poodří a obráceno, či spíše osudově připoutáno k nevyzpytatelnému Východu.

Vytlačení ideje Polska?

PATRIMONIUM POLONIE

V polské národní paměti je 13. století vyhrazeno poněkud zvláštní místo. Na straně jedné se hledají příčiny mocenského úpadku, nicméně zároveň se ne bez hrdosti připomíná, že piastovské državy byly vtaženy do hlavního proudu velké modernizace středověčné Evropy a že poměry ve slezském Poodří nebo Malopolsku v ničem nezaostávaly za vývojem v říšském Polabí nebo českých zemích. Důmyslně založené komparace se rovnou tázaly, zda smělé plány vřatislavských knížat neztroskotaly na odlišném rytmu inovačních proměn, které se měly projevit nejprve jen na jihu Polska a teprve s odstupem několika dekád zasáhly zbytek země. Jakýmsi klíčem a návodem k výkladu dlouhého 13. století se přitom stalo zakladatelské dílo vřatislavského knížete Jindřicha I. Bradatého, jež mělo zahrnovat kolonizaci venkova podle vlámských či franských vzorů, přejímání vyspělých norem a technologických postupů a v neposlední řadě živé a mnohačetné vazby na dvory říšských knížat.

Citlivější výklad pramenů však varuje před ukvapenými soudy, které Jindřichovi I. Bradatému připisovaly stovky založených vesnic a masový příchod německého obyvatelstva, jejichž přičiněním bylo Slezsko vytrženo ze slovanského prostoru. Začneme u kvalifikovaných odhadů, které předpokládají, že se v průběhu 13. století přesunulo ze Západu na Východ zhruba 300 000 osadníků. Hodně z nich našlo nový domov mezi Labem a Odrou, zbytek se rozptýlil v širokém oblouku od Řížského zálivu až po střední Dunaj. Snad jen zhruba čtvrtina, možná i méně, se vydala do Slezska, Malopolska, Pomořan, Velkopolska, na Kujavy a do Mazovska, a protože kolonisté, ať již z německy mluvících zemí nebo z Vlamska, přicházeli po desítky let, je krajně nepravděpodobné, že by v obecném měřítku dokázali narušit nebo zvrátit národnostní poměry.

V průběhu 20. století tragicky zneužitý omyl vznikl chybným výkladem německého práva (*ius Theutonicum*), které se pravidelně objevovalo v lokačních smlouvách a v minulosti poměrně nedávné bylo pokládáno za důkaz přítomnosti německého obyvatelstva. Ve skutečnosti se právem Němců mohli řídit také místní, a pokud se cizinci podíleli na osídlování horské krajiny nebo na proměnách vsad a újezdů v lánové vesnici, potom často jen jako zakladatelé, přesněji lokátoři čili znalci práva a pokročilého hospodaření. Za odměnu získávali dědičné ojtství (šoltéství), zkrátka rychtu, v rámci nižšího, nehrdelního soudnictví mohli nalézat právo a vymáhat soudní pokuty, hospodařili na svobodných láněch, případně mohli vlastnit krčmu nebo mlýn. Vždy však byli vítanými hosty, což dokládá případ z roku 1235, kdy velkopolský vojvoda Broniš zadržoval na svých taticích cizince v naději, že zůstanou a přivedou do země příbuzné.

Venkovská kolonizace neznamenal pouze vysazování nových vesnic, nýbrž také, a možná především, zásah do starých sídelních struktur. Mnohé naznačuje, že se prvotní zájem knížete a lokátorů soustředil na rudonosné oblasti a teprve s rozmachem těžby a s příchodem horníků bylo nutno zajistit nezbytné zemědělské zázemí. Proto vznikaly jakési zvláštní správní celky, kterým se říkalo vikbily (*Weichbild*), v jejichž středu se zpravidla nacházel trh, od něhož byl jen krůček k prvním městským obcím, které se řídily magdeburským nebo lubeckým právem. Hornická kolonizace předcházela založení prvních slezských měst – Złotoryje, Lvovku nebo Slezské Středy –, ale již nedlouho po roce 1220 začaly převládat obecnější předpoklady, které vyústily v propůjčení různých výsad kupcům a řemeslníkům na vřatislavském předhradí, v Opolí, Ratiboři, Krakově, Plocku, Hlohovu, Hnězdně nebo Poznani. Privilegované obce nebyly nijak lidnaté a ani v pozdějších letech nežilo ve většině měst více než několik stovek osob. Výjimkou byla Vřatislav, která se velikostí a bohatstvím mohla poměřovat s pražskými městy, následoval Krakov se zhruba 10 000 obyvateli, provinčním měřítkům se vymykal rovněž Hlohov a zmínit je nutno ještě Lehnicí, Sandoměř a Poznaň.

Přednosti městských svobod byly oceňovány na všech stranách, ale zatímco Slezsko pokrývala kolem roku 1300 hustá síť 130 městských obcí, v celém Velkopolsku se jich nacházelo jen asi 40, počet malopolských lokací nepřesáhl 30, Kujavy hostily okolo 20 měst a na Mazovsku se znalost městského práva uplatnila pouze na čtyřech místech. Strohý výčet bezpochyby dokládá nerovnoměrnost změn, nicméně neříká nám nic podstatného o jejich povaze a hloubce. Nahlédněme proto ještě jednou do *Knihy jindřichovské* a jejím prostřednictvím do časů, kdy vřatislavský kníže Jindřich I. Bradatý vyslal na severní svahy Českých (dnes Sovích) hor jistého Menolda. Podle smlouvy uzavřené v roce 1221 měl v místě zvaném *Budsow* rozměřit a osadit 50 lánů výměnou za dědičnou držbu každého šestého lánů, svobodný mlýn a krčmu s příslibem, že vesničané budou čtrnáct let osvobozeni od platů a dávek (*hollunge*) a že se budou moci řídit zvyklostmi, jež byly propůjčeny vesnicím kolem Salzbornu (*Szczawno Zdrój*). Pečlivě připravený záměr však ztroskotl na potměšilostech Petra z Petrovic, a tak se les ocitl ve výbavě jindřichovského kláštera. V roce 1239 rozmnožil notář Konrád původní věno o dalších 50 velkých lánů v Rudně a následně Jindřich II. Pobožný rozhodl, že v klášterní doubravě může vzniknout vesnice Němců (*villa Tetonicalis*). Když ale po bitvě u Lehnice, tedy nedlouho po roce 1241, Budzov s Rudnou zabral zmíněný Petr, čekaly na jindřichovského opata tahanice a rozprava na velkém sněmu před Vřatislaví (*generale et solempne colloquium*), kde se musel dovolávat náležitých práv.

Smírčí nález byl vyneseno roku 1244, a přestože zněl ve prospěch kláštera, Petr z Petrovic se začal zaklínat rodovou pamětí, podle níž les náležel jeho dědovi, a vymohl si na cisterciáckých náhradu v podobě 14 lánů. Zároveň Petr pověřil šoltýse Siboda, aby pozemky засídlil, což se ovšem nezdařilo a lokátor se pak pokusil vstoupit do služeb kláštera. Opat jeho nabídku odmítl, neboť v lese nikdo nehospodařil a samotný Sibodo přebýval na okraji Petrovic, takže nebylo jasné, zda bude poslouchat jindřichovské cisterciáky nebo pana Petra. Hrozící spor zažehnal odstupně, a tak se práce ujal lokátor Martin, který pod korunami dubů rozměřil lány, na nichž se za Martinova nástupce Jana usadili první sedláci. Snad z neznalosti však onen Jan, jinak syn jakéhosi kněze, dovolil, aby se kácelo

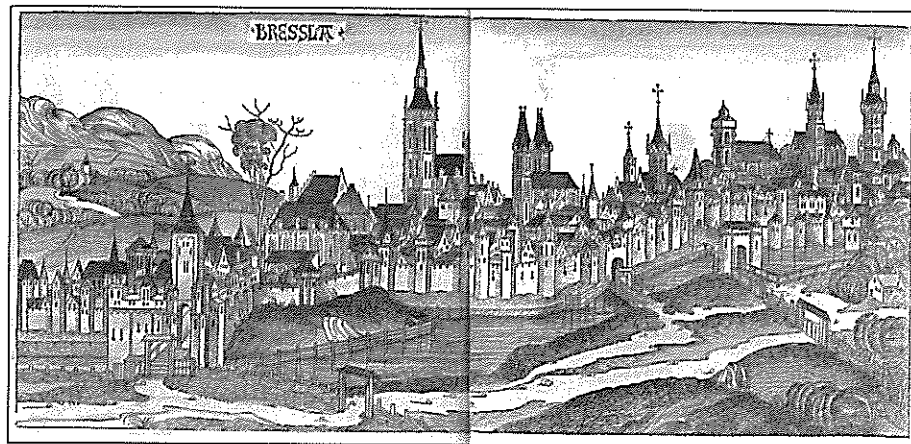

v pohraničním hvozdu (*al durch den hach*), čímž na opatství přivolal hněv vratislavského knížete Jindřicha III. Bílého. Na svou obranu Jan uvedl, že se choval stejně jako sousedé a že rytíř Přibík přivedl k budzovskému potoku vlastní osadníky. Nezvaní hosté tehdy narazili na odpor klášterních kolonistů, a proto bylo na smírčí schůzce rozhodnuto, že v údolíčku bude zapálena hranice, jejíž dým bude sledovat knížecí komorník se čtyřmi venkovany, kteří pak záseky zřetelně vyznačí hranice klášterní domény.

Proměna líbezného hvozdu (*quia tunc temporis erat ibidem pulcherrima silva*), jenž dal jméno vesnici (*Schönwald*), vypovídá o nesnadné povaze sídelních změn. Vždyť mezi prvotním záměrem a výsledkem leželo dobrých čtyřicet let, během nichž si jindřichovský klášter musel opatřit a zaplatit nejméně tři privilegia, dohodnout se s urozenými sousedy a odškodnit neúspěšného šoltýse Siboda, aby se v šedesátých letech mohl dopracovat k majetku, jehož výnos budil spíše pochybnosti. Jinými slovy, jindřichovskou knihou zvěčněný příběh se rozhodně neslučuje s obvyklou představou dynamicky se měnícího slezského Poodří, které se mělo překotně vzdálit zbytku piastovských držav, neboť právě pod Sovími horami se ukázalo, že lokace toliko nastavovala podmínky a záleželo na schopnostech, možnostech a snaze zúčastněných, kdy, jak a zda vůbec dojde alespoň dílčího naplnění. Odtud také pomalé zlepšování země (*melioratio terrae*) s navazující otázkou, jestli o 13. století přemýšlet jako o době, kdy si periferie latinské Evropy rychle a úspěšně osvojila vyspělé právní normy a výrobní postupy, anebo uvažovat spíše o složitém souvrství příčin a následků.

Zápisky jindřichovského mnicha Petra dokládají, že v minulosti tolik oblíbené hledání počátku uvěznilo polské 13. století v bludišti křivých zrcadel a že by se klíč k jeho přesnějšímu výkladu mohl skrývat v dlouhém trvání a mnohosti podob velké kolonizace, k níž náleží jak oddělené světy Poláků (*segregatim a Polonis*) a Němců z osady Psí pole, tak klučení lesa kolem řeky Vlčice Poláky podle německého práva (*Poloni iure Theutonico*). Nezapomeňme však, že ani cesta k městu nevedla přímým směrem. Že složitá minulost piastovských sídel zanechala natolik komplikovaný otisk, že město Poznaň muselo být založeno na protilehlém břehu řeky Varty a Vratislav dospěla k plnoprávné, milovým právem chráněné obci až za vlády Jindřicha IV. Pravého.

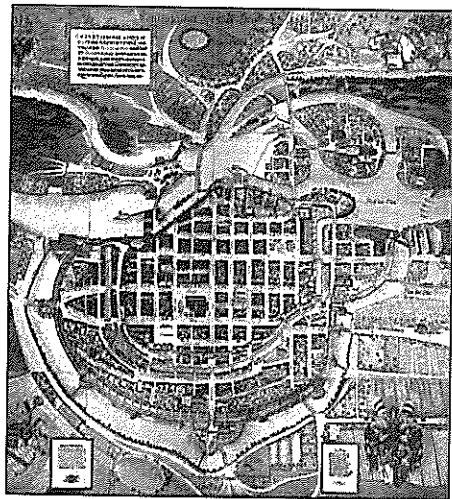
Dlouhý a pomalý běh středověké kolonizace v podstatě vylučuje, že by návratu Polska na mocenské výsluní

Jak dale dokládá dřevoryt, zhotovený pro světovou kroniku proslulého norimberského humanisty Hartmana Schedela, na konci středověku se Vratislav mohla směle měřit s Prahou, prvním městem zemí Koruny české

bránil pouze nerovnoměrný vnitřní vývoj, čímž se kruhem vracíme k otázce, kde hledat příčiny rozvratu piastovských držav. Aníž bychom se vzdávali široce chápaného rámce dobových událostí, předejme slovo *Knize jindřichovské*, která se odjinud pocházejícím spolubratrům snažila objasnit, že vlastnická práva nevznikají v Polsku smlouvou, darem či prodejem, neboť zvykové polské právo (*more Polonico*) vyžaduje, aby se kupující domluvil nejen s majitelem, nýbrž s celým jeho příbuzenstvem.

Mnohé jindřichovským klášterem vedené spory prokázaly, že společná držba (*opole*) nemovitého majetku byla přijímána na zemských sněmech i radou urozených (*consilio et iudicio baronum*), a obrátíme-li naši pozornost k vládnoucí dynastii, zdá se, že zvykové právo a kolektivně sdílené dědické nároky (*patrimonium*) zasahovaly rovněž do světa piastovských knížat. Proto se bezmála každý z nich domáhal vlastního panství a všichni bez výjimky pokládali krakovského seniora za sobě rovného. Skrývá se ale prapříčina mocenského úpadku polských zemí v patrimoniálně sdílených zeměpanských právech (*ius ducale*)? Dilem snad, neboť bezbřehé dědické nároky významně podporovaly sobecké choutky menších knížat a v průběhu 13. století změnily Polsko ve volný svazek často nepřátelých zemí. Následoval úpadek, čehož obratem zneužili sousedé. V roce 1181 se saský vévoda zmocnil západních Pomořan, nedlouho před rokem 1200 se v českých rukou ocitlo severní předpolí Moravské brány, braniborská markrabata dobyla Lubuš a začala pronikat do východních Pomořan, cheľmskou zemi, Prusy a Gdaňsk opanoval řád německých rytířů a Drohiczyn přešel pod ochranu haličských knížat. A zatímco urozená veřejnost bezmocně sčítala ztráty a možná snila, kudy by se bral další vývoj, kdyby do země nevtrhly houfci Mongolů, Polskem se šířil vliv pražského dvora, jenž nenápadně ohlašoval soumrak druhé piastovské monarchie, na jejichž základech Vladislav Lokýtek založil nové polské království.

Vratislav. Plán města z roku 1562, dnes známý z Partschovy kopie z roku 1826, je dokladem rychlé proměny kupeckého předhradí v sebevědomou městskou obec. Zatímco starý piastovský hrad se stal sídlem biskupství a kapituly, pravidelné městské parcely se rozložily na rovinatém levém břehu řeky Odry. Střed velkého náměstí zaplnila radnice s kupeckými krámy.

DĚJINY POLSKA

JIŘÍ FRIEDL

TOMASZ JUREK

MILOŠ ŘEZNÍK

MARTIN WIHODA

N LN NAKLADATELSTVÍ
LIDOVÉ NOVINY